

مۇندەرىجە

- ❖ غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈك چۈشەنچىسى .. ئوبۇلقاسم ئەھمىدى 3
- ❖ تەكفىر ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ خەتەرلىرى..... مۇھەممەد يۈسۈپ 12
- ❖ بىدئەت ھەققىدە ئومۇمىي بايان..... ئابدۇلئەھد ھاپىز 20
- ❖ «مەلھەمەت—ئۇل كۇبرا» ھەدىسىنى قانداق چۈشىنىمىز..... دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللا 28
- ❖ ئىسلام دىنىدا ئاياللار ھوقۇقى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئىزنالىرى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد 35
- ❖ ئىسلامدا جىھاد ئۇقۇمى..... سىراجىدىن ئەزىزى 41
- ❖ ئىراقنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىغا بىر نەزەر (1) ئابدۇلئەھد ئۇچقۇن 48
- ❖ دۆلەت ۋە ئىستىخبارات (2) مۇھەممەد بۇغرا 55
- ❖ ئىمان بىردىنبىر چىقىش يولىدۇر..... نۇرىدىن ھەققۇلى 64
- ❖ دۈشمەن بىلەن ھەرگىز جىھاد قىلالمايمىز.... ئوبۇلقاسم ئەھمىدى تەرجىمىسى 67
- ❖ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دىنى پېشقاسى مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم..... ئابدۇجېلىل تۇران 73
- ❖ ئوقۇرمەنلەر سەمگە.... «مەرىپەت ژۇرنىلى» تەھرىراتى 80

دىنىي، ئىلمىي، ئىجتىمائىي
ژۇرنال
(پەسىللىك)

1-سان
(ئومۇمىي 14-سان)

ژۇرنال مەسئۇلى:
سىراجىدىن ئەزىزى

مەسئۇل مۇھەررىرى:
مۇھەممەد يۈسۈپ

تەھرىر ھەيئەتلىرى:

ئابدۇلئەھد ئۇچقۇن
ئوبۇلقاسم ئەھمىدى
ئابدۇلئەھد ئۇجات
ئابدۇلئەھد ھاپىز
ياسىن ئابدۇلھېكىم

ئەسەر ئەۋەتىڭ
پىكىر - تەكلىپ بېرىڭ
ئېلخەت ئادرېسىمىز:
Meripetjournal@gmail.com

ژۇرنالىمىزنىڭ ئېلېكترونلۇق نۇسخىسى
«مەرىپەت» مۇنبىرىدىن كۆرەلەيسىز

مۇنبىر ئادرېسى:
WWW.Meripet.net

ئاسەر ئەۋەتكۈچىلەر سەمىگە...

1. زۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ماقالىلەرنىڭ مەركىزى ئىدىيىسى «ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائە» ئەقىدىسىگە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.
 2. ماقالە ۋە ئەسەرلەردە ئالغا سۈرۈلمەكچى بولغان چۈشەنچىلەر ئېنىق-يورۇتۇپ بېرىلگەن بولۇشى كېرەك.
 3. تەرجىمە ئەسەرلەردە چوقۇم مەنبە ئەسكەرتىلىشى ۋە تەھرىر ھەيئىتىگە ئەسلى نۇسخا تەمىنلىنىشى كېرەك.
 4. زۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلىدىغان ماقالىلەر بۇرۇن ھېچقانداق كىتاب-ژۇرناللاردا ياكى تور بەتلەردە ئېلان قىلىنمىغان بولۇشى كېرەك.
 5. زۇرنىلىمىز ۋە تىنىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇر قەبرىنىداشلارنى، بولۇپمۇ ئىلىم ۋە دەۋەت ساھەسىدىكى ئۇستازلارنى ۋە ئىلىم ھەرىكەتلىرىنى پىكىر ئالماشتۇرۇش، تونۇشۇش ۋە ئۆزئارا چۈشىنىش سەھنىسى بىلەن تەمىنلەشنى مەقسەت قىلغان بولغاچقا، ھەرقانداق شەخس ياكى كوللىكتىپقا قارىتىلغان ھۇجۇم خاراكتېرلىك ماقالىلەرنى قەتئىي قوبۇل قىلمايدۇ.
 6. زۇرنىلىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكۈچىلەر ماقالىسىنى زۇرنىلىمىزنىڭ مەخسۇس ئېلخەت ئادرېسىغا يوللىشى كېرەك.
 7. ئاپتورلار ئەۋەتكەن ماقالىسىغا ناھايىتى ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشى، نەقىل مەنبەلىرى ئەسكەرتىلگەن بولۇشى، ئاپت ۋە ھەدىسلىرىنىڭ نومۇرلىرى بەت ئاستىغا ئىزاھات سۈپىتىدە بېرىلگەن بولۇشى كېرەك.
 8. ماقالىلەرنىڭ ھەجىمىگە چەك قويۇلمايدۇ. ناۋادا قىممىتى زور، ئەھمىيەتلىك تېمىلار بولسا ئۇدا بىر قانچە ساندا ئۇلاپ ئېلان قىلىنىدۇ.
 9. زۇرنىلىمىزغا ئەسەر تاللاشتا ئەسەرنىڭ قىممىتى ۋە يوللانغان ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە تاللىنىدۇ. ئەسەر ئەۋەتلىپ ئالتە ئايغىچە زۇرنالدا ئېلان قىلىنمىسا ياكى ئېلخەت ئارقىلىق ئۆچۈر قىلىپ ئەسكەرتىلمىگەن بولسا ماقالىنىڭ قوبۇل قىلىنمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.
 10. زۇرنىلىمىزغا يوللانغان ماقالە ئېلان قىلىنغۇچە بولغان ئارىلىقتا ھېچقانداق تور بەت ياكى ئۆچۈر ۋاسىتىلىرىدا ئېلان قىلىنمىسا، كېرەك. ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەڭ ئاپتور ۋە ئوقۇرمەن قەبرىنىداشلىرىمىزدىن بۇ ئارزۇ ئىگىلىرىمىزگە يېقىندىن ھەمدەمدە بولۇشىنى ۋە كۈتۈل بۆلۈشنى، قىممەتلىك پىكىر-تەكلىپلىرىنى ئايماسلىقىنى، ماقالە-ئەسەر ئەۋەتىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.
- ھۆرمەت بىلەن: ————— «مەرىپەت» ژۇرنىلى تەھرىر ھەيئىتى

Fevzi Çakmak Mahallesi Şeref Sokak No. 11 Bodrum Kat

ئادرېسىمىز:

Sefaköy Küçükçekmece İstanbul

TEL: 0212-6243928

ئالاھىدە ئەسكەرتىش: زۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلار ئاپتورلارنىڭ كۆز قارىشى ۋە چۈشەنچىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ماقالىلارنىڭ ئېلان قىلىنغاندىن كېيىنكى بارلىق ھوقۇق ۋە مەسئۇلىيىتى ئاپتورلارغا خاس!

دەپ جار سېلىۋاتقان بىر پەيتتە، ئىسلام مۇتەپەككۇرلىرى ۋە مۇجتەھىد ئالىملىرى بۇ ئۆمەتنىڭ غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىش ۋاقتىنىڭ ناھايىتى ئاز قالغانلىقىنى تەكىتلىمەكتە. بۇ ئۆمەت ئاللاھنىڭ زېمىنغا ياخشى بەندىلىرىنى ۋارىس قىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى ۋەدىسىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىدۇ. «بىز لەۋھۇلمەھپۇزدا (ئەزەلدە) يازغاندىن كېيىن، (داۋۇدقا نازىل قىلىنغان) زەبۇردا زېمىنغا ھەقىقەتەن مېنىڭ ياخشى بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ دەپ يازدۇق»^① «ئاللاھ ئىچىڭلاردىكى ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەرگە، ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى زېمىندا ھۆكۈمران قىلغاندەك، ئۇلارنىمۇ چوقۇم ھۆكۈمران قىلىشنى، ئۇلار ئۈچۈن

ئىسلام ئۆمەتى ئىنتايىن قىيىن بىر شارائىتنى بېشىدىن كەچۈرمەكتە. بۇ ئۆمەتنىڭ ئاللاھنىڭ خەلق، مىللەت، جەمئىيەت ۋە دۆلەتلەردىكى قانۇنىيەتلىرى ئاساسىدا، ئۆزىنىڭ يول خەرىتىسىنى قايتىدىن سىزىپ چىقىپ بۇ قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ۋە ئارزۇ-ئارمانلىرىغا يېتىش ئۈچۈن «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفى نۇرى ئاستىدا غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنى ئەتراپلىق چۈشىنىشى ئىنتايىن زۆرۈر. ھازىرقى زاماندا ئىسلام ئۆمەتىنىڭ ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىشى ئانچە ئاسان ئىش بولمىسىمۇ، لېكىن مۇمكىن بولمايدىغان ئىشۇم ئەمەس. بۇ ئۆمەت تۈرلۈك زۇلۇملارغا ۋە دەھشەتلىك باستۇرۇشلارغا دۇچ كېلىۋاتقان، دۈشمەنلەر بۇ ئۆمەتنىڭ قايتا باش كۆتۈرۈشى ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىشى مۇمكىن ئەمەس

^① سۈرە ئەنبىيا 105 - ئايەت.

تاللىغان دىنىنى چوقۇم مۇستەھكەم قىلىپ بېرىشنى ۋە ئۇلارنىڭ قورقۇنچىسىنى ئامانلىققا ئايلاندۇرۇپ بېرىشنى ۋەدە قىلدى»^①

بۇ ئۈمەت دۇچ كېلىۋاتقان قىيىنچىلىقلارنىڭ تېخىمۇ كۆپتۈرۈلۈپ سۆزلىنىشى نەتىجىسىدە، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئۈمىدسىزلىنىش ئەھۋالى تارقىلىپ، بەزىلەرنىڭ زېھنىدە بۇ ئۈمەت ئەمدى غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشەلمەيدىغان ئوخشايدۇ دېگەن قاراش ھۆكۈمران بولۇۋاتقان بىر ۋەزىيەتتە، پىداكار ئۆلىمالار ئوتتۇرىغا چىقىپ بۇ ئۈمەتكە يۈزلەنگەن كېسەللەرگە ياخشى دىئاگنوز قويۇپ، ئۈنۈملۈك رېتسىپلارنى ئوتتۇرىغا قويماقتا. دۈشمەنلەرنىڭ ھىيلە-مىكىر ۋە سۈيقەستلىرىنى پاش قىلىپ، مۇسۇلمانلارنى ئۈمىدسىزلەندۈرۈش، ھەتتا باش كۆتۈرگۈزمەسلىك رەزىل تەكتىكلىرىدىن بۇ ئۈمەتنى ئاگاھلاندۇرماقتا. غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىش ئۈچۈن ئاۋۋال ھەربىر مۇسۇلماننىڭ بىز چوقۇم غەلىبە قىلىمىز ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىمىز دېگەن قەتئىي ئىرادىگە كېلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەھۋال ھەقىقەتەن خەتەرلىك، دۈشمەنلەر كېچە-كۈندۈز ھەرىكەتتە. شۇڭا ھەرگىز سەل قاراشقا بولمايدۇ. داۋاملىق ئىزدىنىشكە ۋە تىرىششقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ئۈمەت

غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىش ئۈچۈن ۋىجداننى ئويغىتىدىغان، ئىمان-ئىشەنچنى كۈچەيتىدىغان، ئىرادىنى ئۈستەھكەملەيدىغان، ئۈمەتنى غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ سەۋەب ۋە يوللىرىغا باشلايدىغان، بۇ يولدا قانداق مېڭىش كېرەكلىكىنى ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان يېتەكچىلەرگە، ئەمەلىيىتى سۆزىنى ئىسپاتلايدىغان راستچىل ۋە سەمىمى دەۋەتچىلەرگە ناھايىتى مۇھتاجدۇر.

يېرىم ئەسىرلىك تارىخ ۋە تەجرىبىلەر غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىش ئۈچۈن ئىخلاى ۋە ئاق كۆڭۈل بولۇشلا كۇپايە قىلمايدىغانلىقىنى، بەلكى ئىخلاى بىلەن بىرگە، ئىسلامغا ئۇيغۇن بولۇش تېپىلمىغاندا ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولمايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم يەكۈنلىدى. بۇنىڭدىن ئىسلامدا ھەرقانداق ئەمەل-ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئىخلاى ۋە ئىسلامغا ئۇيغۇن بولۇشتىن ئىبارەت ئىككى شەرتنىڭ تەڭ تېپىلىشى ۋە بۇ ئىككى شەرتنىڭ بىرى تېپىلىپ يەنە بىرى تېپىلمىسا، ئەمەل-ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولماسلىقىنىڭ سىر-ھېكمەتلىرىنى قايتا تۇنۇپ يەتسەك كېرەك.

كۆرۈنۈشتە ئىسلامغا ئۇيغۇندەك كۆرۈنگەن بەزى ھەرىكەتلەرنىڭ ئۆتكەن يېرىم ئەسىرلىك تارىخى ھەقىقەتەن

① سۈرە نۇر 55 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قاتارلىق بىر يۈرۈش كىتابلارنى ۋە بۇ ھەقتە يېزىلغان بەزى قىممەتلىك ماقالىلارنى ئوقۇپ نۇرغۇن مەلۇماتلارغا ئىگە بولدۇم. بۇ مەلۇماتلاردىن قېرىنداشلار بىلەن ئورتاق بەھرىلىنىش نىيىتى بىلەن قولۇمغا قەلەم ئالدىم. مەن بۇ ماقالىدە دوكتۇر ئەلى مۇھەممەد سەللاھىنىڭ «قۇرئان كەرىمدىكى غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك چۈشەنچىسى» دېگەن كىتابىدىن ئالاھىدە پايدىلاندىم، ھەتتا بۇ ماقالىنى ئۇ كىتابنىڭ ئۆزلەشتۈرۈلگەن تەرجىمىسى ياكى خۇلاسەسى دېسەممۇ بولىدۇ. ئاللاھ خالىسا، مەن بۇ ماقالىدە غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ شەكىل ۋە تۈرلىرى، شەرت ۋە سەۋەبلىرى، باسقۇچ ۋە نىشانلىرى قاتارلىقلار ئۈستىدە ئەتراپلىق توختىلىشقا تىرىشىمەن.

ئىسلام ئۈمىتىنىڭ كۆپىنچىسى غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈكنى تار مەنىدە چۈشەنۈۋالغانلىقتىن ئەتراپتىكى ئەھۋاللاردىن ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردىكى غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك ھەققىدە كەلگەن بېشارەتلەرنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويمىقتا. ۋاھالەنكى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك ھەققىدە نۇرغۇن بېشارەتلەر، شۇنىڭدەك غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ ھەرخىل شەكىل ۋە تۈرلىرى، شەرت ۋە سەۋەبلىرى، باسقۇچ ۋە نىشانلىرى

ئىنساننى ئويلىاندۇرىدۇ. بولۇپمۇ، بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ سىر-مەخپىيەتلىرىنىڭ، پىلانلىرىنىڭ ھەتتا كونتروللىقلىرىنىڭ دۇنيادىكى ۋەھشى ۋە جاھانگىر كۈچلەرنىڭ قولىدا بولۇپ كەلگەنلىكى، بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ سۈيىئەستىمال قىلىنىپ، جاھانگىرلارنىڭ مەنپەئەتلىرىگە خىزمەت قىلدۇرۇلغانلىقى، ئەينى دەۋرىدە پۈتۈن تەشۋىقات ۋاسىتىلىرىدە «مۇجاھىدلار» دەپ كۆككە كۆتۈرۈلۈپ، ئەتىۋارلانغانلارنىڭ كېيىن «تېررورچىلار»، «ئاشقۇنلار» دەپ تەنقىدلىنىشكە باشلانغانلىقى قاتارلىقلار ئىنساننى قاتتىق ئويغا سالدى ۋە ئېچىندۇرىدۇ. غەرب ئەللىرىنىڭ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنى پارچىلاش ئۈچۈن ئوتتۇرا شەرقىدىكى ئىسلام ھەرىكەتلىرىنى سۈيىئەستىمال قىلغانلىقىنى بۇنىڭغا مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

خاتالىقلاردىن دەرس ئېلىپ بۇنىڭدىن كېيىنكى قەدەملەرنىڭ توغرا بېسىلىش ئۈمىدى بىلەن غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىشنىڭ سەۋەب ۋە يوللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش جەريانىدا، دوكتۇر ئەلى مۇھەممەد سەللاھىنىڭ «قۇرئان كەرىمدىكى غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك چۈشەنچىسى» دېگەن كىتابى، تەتقىقاتچى سەيىد مۇھەممەد يۈسۈفنىڭ «قۇرئان كەرىم نۇرى ئاستىدا ئىسلام ئۈمىتى ئۈچۈن ئۈستۈنلۈك» دېگەن كىتابى

قاتارلىقلارغا ئۇچۇق ئىشارەتلەر بار بولۇپ، تۆۋەندە مىسال تەرىقىدە ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتىمەن. ئاللاھ تائالا يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «شۇنىڭدەك (يەنى يۈسۈفنى قۇدۇقتىن قۇتقۇزغىنىمىزدەك) يۈسۈفنى (مىسر) زېمىنىغا يەرلەشتۈردۇق، ئۇنىڭغا چۈش تەبىرىنى ئۆگەتتۇق»^① «بىز يۈسۈفنى (مىسر زېمىنىدا خالىغان جايدا تۇرىدىغان (مەملىكەتنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىدىغان) قىلىپ يەرلەشتۈردۇق»^②

بۇ ئىككى ئايەت ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگىنىمىزدە ئاۋۋالقى ئايەتنىڭ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇدۇقتىن قۇتقۇزۇلغاندىن كېيىن مىسر زېمىنىغا يەرلەشتۈرۈلۈپ، قىسمەن ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكەنلىكىگە، ئىككىنچى ئايەتنىڭ بولسا، يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ مىسر زېمىنىدا مۇتلەق ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكەنلىكىگە ئىشارەت قىلغانلىقىنى تونۇپ يېتىمىز.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىشنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى سەۋەبلىرىگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «دۈشمەنلىرىڭلار (بىلەن ئۇرۇش قىلىش) ئۈچۈن، قولۇڭلاردىن كېلىشىچە قورال كۈچى، جەڭ ئېتى

تەييارلاڭلار»^③

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئۈستۈنلۈكنىڭ شەرتلىرىگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ ئىچىڭلاردىكى ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەرگە، ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى زېمىنىدا ھۆكۈمران قىلغاندەك، ئۇلارنىمۇ چوقۇم ھۆكۈمران قىلىشىنى، ئۇلار ئۈچۈن تاللىغان دىنىنى چوقۇم مۇستەھكەم قىلىپ بېرىشنى ۋە ئۇلارنىڭ قورقۇنچىسىنى ئامانلىققا ئايلاندۇرۇپ بېرىشنى ۋەدە قىلدى، ئۇلار ماڭا ئىبادەت قىلىدۇ، ماڭا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەيدۇ»^④

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئۈستۈنلۈكنىڭ غايە - نىشانلىرىغا ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «(ئاللاھنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىشكە ھەقلىق بولغانلار) شۇنداق كىشىلەردۇركى، ئەگەر ئۇلارنى يەر يۈزىدە ئۈستۈنلۈككە ئىگە قىلساق، نامازنى ئادا قىلىدۇ، زىكات بېرىدۇ، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ»^⑤

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە زۇلقەرنەينىنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرگەنلىكىگە ۋە ئۇنىڭ بۇ نېمەت ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئېيتقانلىقىغا

③ سۈرە ئەنفال 60 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

④ سۈرە نۇر 55 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

⑤ سۈرە ھەج 41 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

① سۈرە يۈسۈف 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

② سۈرە يۈسۈف 56 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۈستۈنلۈكنىڭ شەكىل ۋە تۈرلىرى

غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك ھەرخىل شەكىللەردە كېلىدۇ. لېكىن بەزىلەرنىڭ غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك چۈشەنچىسى تار دائىرىدە بولغانلىقتىن پەقەت ئۆزلىرى غەلىبە دەپ قارىغانلىرىنىلا غەلىبە، قالغانلىرىنى مەغلۇبىيەت دەپ چۈشىنىۋېلىپ، ئۈمىدسىزلىنىپ زىيان تارتىدۇ. بۇنداق كىشىلەر ئىشلارنى تاشقى كۆرۈنىشلىرى بىلەنلا ئۆلچەپ، نۇرغۇن ھەقىقەتلەردىن غاپىل بولىدۇ. شۇڭا بۇ مەسىلىنى يۇرتىش ئۈچۈن يەنە «قۇرئان كەرىم»گە مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ياردەم، غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك قاتارلىقلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبىرىمىزگە، مۇئمىنلەرگە ھاياتىي دۇنيادا ۋە (پەرىشتە، پەيغەمبەر ۋە مۇئمىنلەردىن بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە گۇۋاھ بولىدىغان) گۇۋاھچىلار ھازىر بولىدىغان كۈندە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز»^① «ئى مۇھەممەد!» شۈبھىسىزكى، سەندىن ئىلگىرى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى قەۋمىگە (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئۇ پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا (ئۆزلىرىنىڭ راست پەيغەمبەرلىكلىرىنى

ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇنىڭغا بىز زېمىندا ھەقىقەتەن كۈچ - قۇدرەت ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭغا ئۆز مەقسىتىگە يېتىشنىڭ پۈتۈن يوللىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردۇق»^② «زۇلقەرنەيىن ئېيتتى: «ئاللاھنىڭ ماڭا بەرگەن نەرسىلىرى (يەنى كۈچ - قۇۋۋەت ۋە پادىشاھلىق سىلەرنىڭ ماڭا بېرىدىغان مېلىڭلاردىن) ئارتۇقتۇر، ماڭا ئادەم كۈچى ياردەم قىلىڭلار، ئۇلار بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا مۇستەھكەم بىر توسما سېلىپ بېرەي»^③

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكۈچىلەرنىڭ بەزى سۈپەتلىرىگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ (ئۇنىڭ ئورنىغا) ئاللاھ ئۇلارنى دوست تۇتىدىغان، ئۇلارمۇ ئاللاھنى دوست تۇتىدىغان، مۇئمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا باش ئەگمەيدىغان، ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالا مەت قىلغۇچىنىڭ مالا مىتىدىن قورقمايدىغان بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ»^④

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە يەنە بىر قانچە ئورۇندا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدىن باشلاپ داۋۇد ۋە سۇلايمان ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئالتۇن دەۋرلىرىدىكى ئۈستۈنلۈك باسقۇچلىرىغا ئىشارەت قىلىدۇ.

① سۈرە كەھفى 84 - ئايەت.

② سۈرە كەھفى 95 - ئايەت.

③ سۈرە مائىدە 54 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

④ سۈرە غافىر 51 - ئايەت.

ئىسپاتلايدىغان) نۇرغۇن روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلدى (ئۇلار مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلىپ ئاسىيلىق قىلدى)، ئاسىيلىق قىلغانلارنى جازالىدۇق، مۇئمىنلەرگە ياردەم قىلىش بىزگە تېگىشلىك بولدى»^① «ئى مۇئمىنلەر! سىلەر ئاللاھنىڭ (دەنغا) ياردەم بەرسەڭلار، ئاللاھ سىلەرگە (دۈشمىنىڭلارغا) قارشى ياردەم بېرىدۇ، قەدىمكىلارنى (ئۇرۇش مەيدانلىرىدا) بەرقارار قىلىدۇ»^② «بىزنىڭ پەيغەمبەر بەندىلىرىمىز ھەققىدىكى سۆزلىرىمىز ئالدىنلا ئېيتىلغان. ئۇلار چوقۇم نۇسرەت تاپقۇچىلاردۇر. بىزنىڭ قوشۇنىمىز چوقۇم غەلبە قىلغۇچىلاردۇر.»^③

بۇ ئايەتلەر ئاللاھ تائالانىڭ مۇئمىنلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى دەۋەتچىلەرگە ئاخىرەت كۈنىدىن بۇرۇن بۇ دۇنيادا ياردەم بېرىدىغانلىقىغا، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ غەلبە قىلىپ، ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىدىغانلىقىغا ئۇچۇق ئىشارەت قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە كاپىرلارنىڭ يەھيا ۋە زەكەرىيا ئەلەيھىسسالاملارغا ئوخشىغان ئاللاھ تائالانىڭ بەزى پەيغەمبەرلىرىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنلىكى، مۇھەممەد ۋە ئىيسا

ئەلەيھىسسالاملارغا ئوخشىغان يەنە بەزىلەرنى ئۆلتۈرۈشكە ئۇرۇنغاندا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى كاپىرلارنىڭ سۈيىقەستلىرىدىن ساقلاپ قالغانلىقى قاتارلىقلارنى ئۇچرىتىمىز. شۇنىڭدەك بەزى مۇئمىنلەرنىڭ تۈرلۈك ئازابلارغا دۇچ كەلگەنلىكى، ئوت يېقىلغان ئورەكلەرگە تاشلانغانلىقى، شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ ئاللاھ يولىدا سەۋر قىلىپ ۋە ئەجرى ئۈمىد قىلىپ ھەق يولدىن يانماي شېھىت بولغانلىقى قاتارلىقلارنى تاپىمىز. ئۇنداقتا ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا ياردەم بېرىشىدىغانلىقى ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ۋەدىلىرى قېنى؟

سەيىد قۇتۇپ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «شەيتان ئىنسانلارنىڭ قەلبىگە دەل مۇشۇ ئىشىكتىن كىرىپ، قۇتراتقۇلۇق قىلىشقا باشلايدۇ. ئىنسانلار ئىشلارنى تاشقى كۆرۈنىشلىرى بىلەن ئۆلچەپ، نۇرغۇن ھەقىقەتلەردىن غاپىل بولىدۇ.

ئىنسانلار قىسقا زامان ۋە چەكلىك ماكان بىلەن بىلەن ئۆلچەيدۇ. مانا بۇ ئىنسانىيەت ئۆلچەملىرىدۇر. ئامما ئومۇمىي ئۆلچەم بولسا مەسىلىنى زامان-ماكانغا باغلاپ قويماي كەڭ دائىرىدە ئوتتۇرىغا قويۇشتۇر. ئىمان، ئېتىقاد مەسىلىسىگە قارىساق ئۇنىڭ شەكسىز غەلبە قىلغانلىقىنى كۆرىمىز.

شۇنىڭدەك، ئىنسانلار غەلبىنىڭ

① سۈرە رۇم 47 - ئايەت.

② سۈرە مۇھەممەد 7 - ئايەت.

③ سۈرە سافقات 171 - ، 172 - ، 173 - ئايەتلەر.

نەمۇنىلىرىگە ئىشارەت قىلدۇ:

بىرىنچى ئەنتاكىيە ئاھالىسى
ۋەقەلىكى

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:
«(كۇفۇلارغا) (ئەنتاكىيە) شەھىرى
ئاھالىسىنى مىسال قىلىپ كەلتۈرگەن، ئۆز
ۋاقتىدا ئۇلارغا پەيغەمبەرلەر كەلگەن
ئىدى. ئەينى زاماندا ئۇلارغا ئىككى
پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق. ئۇلار ئۇ ئىككى
پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلدى. ئۈچىنچى
پەيغەمبەرنى ئەۋەتتىم بىلەن (ئۇلارغا)
ياردەم قىلدۇق، پەيغەمبەرلەر (ئۇلارغا):
«بىز ھەقىقەتەن (ئاللاھنىڭ) (سىلەرنى
ھىدايەت قىلىشقا) ئەۋەتتىملىگەن
ئەلچىلىرىمىز» دېدى. ئۇلار: «سىلەر
پەقەت بىزگە ئوخشاش ئىنسان، مېھرىبان
ئاللاھ ھېچ نەرسە نازىل قىلغىنى يوق،
سىلەر پەقەت يالغانچىسىلەر» دېدى.
پەيغەمبەرلەر: «پەرۋەردىگارىمىز بىلىدۇكى،
بىز شەك - شۈبھىسىز سىلەرگە ئەۋەتتىملىگەن
ئەلچىلىرىمىز. بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز پەقەت
(روشن دەلىللەر بىلەن) چۈشىنىشلىك
قىلىپ تەبلىغ قىلىشتۇر» دېدى. ئۇلار
(پەيغەمبەرلەرگە): «بىز سىلەردىن شۇم پال
ئالدىق. ئەگەر سىلەر (دەۋىتىڭلارنى)
توختاتمىساڭلار، سىلەرنى چوقۇم تاش -
كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرىمىز ۋە بىزنىڭ
قاتتىق جازايىمىزغا ئۇچرايسىلەر، دېدى»^②

مەنىسىنى ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق، كۆزلىرىگە
يېقىن بولغان مۇئەييەن شەكىلگە
يېغىنچاقلاپ چۈشىنىۋالدى. لېكىن
غەلىبىنىڭ شەكىللىرى ھەر خىل بولدى،
قىسقا نەزەر بىلەن قارالغاندا بەزىلىرى
مەغلۇبىيەت شەكىللىرى بىلەن ئارىلىشىپ
كېتىدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوتقا
تاشلانغاندا ئەقىدە ۋە دەۋىتىدىن
قايتىمىدى. ئۇ ئوتقا تاشلانغاندا غەلىبىنىڭ
ئەڭ يۇقىرى چوققىسىدا بولدى، ئۇ ئوتتىن
قۇتۇلۇپ يەنە بىر قېتىم غەلىبە قىلدى»^①

يۈز يىللاردىمۇ قولغا كەلمىگەن
نەتىجىلەرنىڭ شېھىتلەرنىڭ ئىسسىق
قانلىرى بىلەن قولغا كېلىشى بەزىلەرنىڭ
ئەينىكىدە مەغلۇبىيەت شەكىلدە كۆرۈنگەن
شېھىتلىكنىڭ غەلىبىنىڭ مۇھىم تۈرلىرىدىن
ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ.

غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ ھەرخىل
شەكىللىرى بار بولۇپ، دىننى يەتكۈزۈش،
دۈشمەنلەرنى مەغلۇپ قىلىش ۋە دۆلەت
قۇرۇش قاتارلىقلار ئۇلارنىڭ ئەڭ
مۇھىملىرىدىن ھېسابلىنىدۇ.

دىننى يەتكۈزۈش

ئاللاھ تائالانىڭ دەۋەتچىلەرنى دىننى
يەتكۈزۈشكە، ئامانەتنى ئادا قىلىشقا
مۇيەسسەر قىلغانلىقى غەلىبە ۋە
ئۈستۈنلۈكنىڭ مۇھىم تۈرلىرىدىن بولۇپ،
«قۇرئان كەرىم» ئۇنىڭ بىر قانچە

② سۈرە ياسىن 13 - 18 ئايەتلەر.

① فى زىلال قۇرئان

بۇ ئايەتلەر ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگىنىمىزدە غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ تۆۋەندىكىدەك شەكىل ۋە تۈرلىرى نامايان بولىدۇ:

1- ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلەرنى دىننى يەتكۈزۈشكە مۇيەسسەر قىلغانلىقى. ئۇلار شەھەر ئاھالىسىنىڭ شەك-شۈبھىلىرىگە، تەھدىتلىرىگە باش ئەگمەستىن ئۆزلىرىنىڭ مەسئۇلىيەتلىرىنى ئادا قىلدى. مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلالىغان ھەرقانداق كىشى غەلىبە قىلغان بولىدۇ.

2- شەھەر ئاھالىسىدىن بىر كىشىنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتىنى ئۇچۇق ئاشكارە قوللىغانلىقى ۋە قەۋمنى پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىشكە چاقىرىغانلىقى. مانا بۇ، پەيغەمبەرلەر ئۈچۈنمۇ ۋە ئۇ كىشى ئۈچۈنمۇ چوڭ غەلىبە ھېسابلىنىدۇ. «شەھەرنىڭ يىراق جايىدىن (ھەبىب نەجار دېگەن) بىر كىشى يۈگۈرۈپ كېلىپ ئېيتتى: «ئى قەۋمم! پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىڭلار»^①

3- شەھەرنىڭ يىراق جايىدىن كەلگەن كىشىنىڭ شېھىتلىككە ئائىل بولۇشى. بۇ ھەم تەۋھىد دەۋىتى ئۈچۈنمۇ ۋە ئۇ كىشى ئۈچۈنمۇ چوڭ غەلىبىدۇر. چۈنكى ئۇ كىشى ئۇدۇل جەننەتكە كىرىش شەرىپىگە ئائىل بولۇش بىلەن بىرگە، شېھىتلىك قېنى بىلەن خەلقنىڭ قەلبىگە ھەقىقەتنىڭ ئۆچمەس مۆھۈرىنى باسالىدى. ئۇنىڭ قەلبىدىكى تەۋھىد ئەقىدىسى ئۇنى ئۆز

نەپسىنى يېڭىپ، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلغان قەۋمىگە ئاداۋەت تۇتماستىن بەلكى قەۋمنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا ھېرىس قىلدى. مانا بۇمۇ يەنە بىر چوڭ غەلىبە ھېسابلىنىدۇ. «(قەۋمى ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا) «جەننەتكە كىرگىن» دېيىلدى، ئۇ: كاشكى قەۋمم پەرۋەردىگارىمنىڭ ماڭا مەغپىرەت قىلغانلىقىنى ۋە مېنى ھۈرمەتلىكلىرىدىن قىلغانلىقىنى بىلسە ئىدى، دېدى»^②

تەۋھىد دەۋىتىنىڭ شەھەرنىڭ يىراق يەرلىرىگە يېتىپ بارغانلىقى پەيغەمبەرلەرنىڭ چوڭ تىرىشچانلىق كۆرسەتەنلىكىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ دەۋەت خىزمىتىدە غەلىبە قىلغانلىقىنىڭ كۈچلۈك دەلىلىدۇر.

4- پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان ۋە شەھەرنىڭ يىراق يېرىدىن كەلگەن كىشىنى ئۆلتۈرگەن قەۋمنىڭ قاتتىق ئاۋازدىن ئىبارەت ئاللاھنىڭ ئازابى بىلەن ھالاك بولغانلىقى. «ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ قەۋمنى (جازالاش ئۈچۈن) ئاسماندىن قوشۇن (يەنى پەرىشتىلەر) چۈشۈرمىدۇق (ھەر قەۋمنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن پەرىشتىلەرنى) چۈشۈرۈۋەرگۈچى بولمىدۇق. پەقەت بىر ئاۋاز بىلەنلا ناگاھان ئۇلار قېتىپ قالدى»^③

بۇ كىشى قەۋمى ئىچىدە مەنسەپدار ياكى ئابىرۋىلۇق كىشى ئەمەس ئىدى.

② سۈرە ياسىن 26 - ، 27 - ئايەتلەر.

③ سۈرە ياسىن 28 - ، 29 - ئايەتلەر.

④ سۈرە ياسىن 20 - ئايەت.

تىرىشىشى كېرەك.

دەۋەتچىلەر ھەقىقىي يەتكۈزۈشتە مالاھىت قىلغۇچىلارنىڭ مالاھىتىدىن قورقمايدىغان ۋە خەلققە: «مەن ھەقىقەتەن (سىلەرنى ياراتقان) پەرۋەردىگارنىڭلارغا ئىمان ئېيتتىم (ئىمانىمغا) قۇلاق سېلىڭلار (ۋە ئۇنىڭغا گۇۋاھ بولۇڭلار)»^① دېيەلەيدىغان مانا مۇشۇنداق ئەركەكلەرنى ئۆزلىرىگە ئۈلگە قىلىشى لازىم.

غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈك ھەقىقەتنىڭ ساداسىنى باشقىلارغا ئاڭلىتالايدىغان ئەركەكلەرگە مەنسۇپتۇر. ھاياتنىڭ ھۇزۇر ھالاۋىتى ۋە گۈزەللىكى ھەقىقەتنىڭ غەلىبە قىلىشى ۋە باتىلنىڭ پاچاقلىنىپ تاشلىنىشى بىلەن بولىدۇ.

ئىمان ئىگىلىرى داۋاملىق پايدا ئالغۇچىلاردۇر. جەننەتنىڭ، مەڭگۈلۈك نېمەت ۋە ئەبەدىي ھاياتنىڭ بەدىلىگە ئۆزىنىڭ دۇنياسىنى، ئۆمرىنى ۋە ھاياتىنى تەقدىم قىلىش ئاللاھنىڭ مۇئەممىگە بەرگەن ئاتاسى ۋە پەزىلى كەرىمى بولۇپ، مانا بۇ ئەڭ چوڭ پايدا ۋە ئەڭ چوڭ غەلىبىدۇر.

ئاللاھ يولىدا شېھىت بولۇپ جەننەتكە كىرىش ئۈستۈنلۈكىنىڭ بىر تۈرى بولسا، دەۋەتچىلەرگە قارشى تۇرغان زالىملارنىڭ يوقىتىلىشى ئاللاھ تائالا ياخشى بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان غەلىبىنىڭ يەنە بىر تۈرى ھېسابلىنىدۇ.

— داۋامى كېيىنكى ساندا...

لېكىن ئۇنىڭدىكى كۈچلۈك ئەقىدە ئۇنى شەھەرنىڭ يىراق يېرىدىن كېلىپ ھەقىقىي يەتكۈزۈشكە ئۈندىدى.

ئۇنىڭدىكى ھەقىقىي ئىمان ئۇنىڭغا ھەقىقىي يەتكۈزۈش قىزغىنلىقىنى، ھەقىقىي يەتكۈزۈشتە ھېچكىمدىن قورقماستىقىنى، تەمكىن بولۇشنى ۋە باشقىلارنىڭمۇ ھىدايەت تېپىشنى ئۈمىد قىلىشنى ئاتا قىلدى. پەيغەمبەرلەرنىڭ مۇشۇنداق بىر ئەركەكنى ئىمان ۋە دەۋەت كارۋىنىغا قۇشۇۋالغانلىقى ئاللاھنىڭ ئۇلارغا ياردەم بەرگەنلىكىنىڭ يەنە بىر دەلىلىدۇر. ئاللاھنىڭ دەۋىتىنى مۇشۇنداق ئەركەكلەر قوبۇل قىلغاندا دەۋەت خىزمەتلىرى غەلىبىلىك بولىدۇ.

ھايات كۆرەش دېمەكتۇر، ھەقىقىي ئەركەكلەر جىنسىيىتى ياكى ياش ئۆلچىمى بىلەن ئەمەس بەلكى مەسىلىلەرگە قارىتا مەيدانلىرى بىلەن تونۇلىدۇ. مانا بۇ ۋەقەلىكتىكى كىشى ناھايىتى كەسكىن بىر ۋەزىيەتتە ئىمان ئېيتقانلىقىنى جاكارلىدى، تەھدىتكە ئۇچراۋاتقان پەيغەمبەرلەرگە ئەگەشتى ۋە قەۋمىنىمۇ ئۇلارغا ئەگىشىشكە چاقىردى، كۆز ئالدىدىكى خەتەرگە تەۋەككۈل قىلىپ، زالىم كۈچكە جەڭ ئېلان قىلدى.

غەلىبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىش يولىدا كۈرەش قىلىۋاتقانلار ئۆزلىرىدە چوقۇم ئەركەكلىك سۈپەتلىرىنى يىتىلدۈرۈشكە ۋە سەپلىرىگە مانا مۇشۇنداق ئەركەكلەرنى قۇشۇۋېلىشقا

^① سۈرە ياسىن 25 - ئايەت.

1. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەلمە تەيىبەنى ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغان كىشىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى قوبۇل قىلىپ ئۇنى ئىسلام ئۆمىتىدىن ھېسابلايتتى. بىرەر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ كەلمە تەيىبەنى ئېيتىپ ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئېلان قىلسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئىمانىنى قوبۇل قىلاتتى ۋە ئۇنى مۇسۇلمانلاردىن سانايىتتى.

2. ئىمام بۇخارىي ئۇسامە ئىبنى زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «رەسۇلۇللاھ بىزنى جۇھەينە قەبىلىسى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا ئەۋەتكەن ئىدى، بىز ئۇلارنى يەڭدۇق. بۇ ئارىدا مەن ئەنسالىاردىن بولغان بىر كىشى بىلەن بىرلىكتە بىر مۇشرىك ئادەمگە قىلىچ تەڭلىدۇق، بۇ ئادەم «لائىلاھە ئىللەللاھۇ» دېگەن كەلمەنى ئېيتتى، شۇنىڭ بىلەن يېنىمدىكى ئەنسار قىلىچنى ئۇنى

بۇ ماقالىنىڭ ئادىنىقى قىسمىدا تەكفىر ئېقىنىنىڭ كېلىپ چىقىشى، كۇفرى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى ھەققىدە توختالغان ئىدۇق. تۆۋەندە، مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتلىرى، ئىمانغا زىت كېلىدىغان ئىشلار، گۇناھ-مەسىيەتلەرنىڭ ئىمانغا بولغان تەسىرى ۋە ئىماننىڭ ئاجزلىشىپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئىشلار ھەققىدە توختىلىمىز. كىشىلەر ئىسلام دىنىغا قانداق كىرىدۇ؟

كىشىلەر ئىسلام دىنىغا «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ - ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر» دېگەن كەلمە تەيىبەگە چىن دىلىدىن ئىشىنىپ، تىلى بىلەن ئىقرار قىلىش ئارقىلىق كىرىدۇ. بۇ كەلمەنى ئېيتقان كىشىگە مۇسۇلمانلارغا قىلىنىدىغان مۇئامىلە قىلىنىدۇ ۋە ئۇ كىشى ئىسلام ئۆمىتىدىن سانىلىدۇ. بۇنىڭ دەلىللىرى تۆۋەندىكىچە:

چىقىرىشقا، دەپ پەرمان قىلىدۇ»^①.

2. جەننەتكە كىرىش. گۇناھكار كىشى گەرچە جەننەتكە دەسلەپ كىرىدىغانلار قاتارىدا كىرەلمىسىمۇ، گۇناھلىرىغا لايىق دوزاخقا ئازابلىنىپ بولغاندىن كېيىن جەننەتكە كىرىدۇ. ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىم قاتارلىقلار ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قانداقلا بىر بەندە (ئاللاھ ئىللەللاھۇ مۇھەممەددۇن رەسۇلۇللاھ) دەپ ئىمان ئېيتىپ، شۇ ئىمانى بويىچە ئۆلىدىكەن، ئۇ چوقۇم جەننەتكە كىرىدۇ».

يەنە ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىم قاتارلىقلار ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى (ئاللاھ ئىللەللاھۇ مۇھەممەددۇن رەسۇلۇللاھ) دەيدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا دوزاخنى ھارام قىلىدۇ».

مۇھەممەد ئالىملار يۇقىرىقى ھەدىسلەردىكى: «جەننەتكە كىرىش» دېگەندىن ئەڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ بىر قېتىم جەننەتكە كىرىدىغانلىقى، «دوزاخنى ھارام قىلىدۇ» دېگەندىن دوزاخقا مەڭگۈلۈك قالمايدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدىغانلىقىنى بايان قىلماقتا.

ئىسلامدىن چىقىپ كېتىشكە سەۋەب بولىدىغان ئامىللار:

كەلىمە تەيىبەگە چىن دىلىدىن ئىشىنىپ، ئۇنى تىلى بىلەن ئىقرار قىلىپ،

ئۆلتۈرۈشتىن ۋاز كەچتى، ئەمما مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ۋەقەلىكنى ئاڭلاپ ناھايىتى قاتتىق غەزەپلەندى ۋە ماڭا كايىپ (ئاللاھ ئىللەللاھ) دېگەن ئادەمنى ئۆلتۈرەمسەن؟ دېۋىدى، مەن «يارەسۇلۇللاھ! ئۇ ئادەم قىلچىتىن قورقۇپ شۇنداق دېدى» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: «سەن ئۇنىڭ قەلبىنى يېرىپ كۆردۈڭمۇ؟» دەپ ئاچچىقلاندى».

ئىمانى بىلەن ئۆلگەن ئادەم جەننەتكە كىرىدۇ

گۇناھكار بولسىمۇ ئىمانى بىلەن ئۆلگەن ئادەم مۇنۇ ئىككى ئىشقا ئېرىشىدۇ:

1. دوزاخقا مەڭگۈ قالماستىن. زىنا، ئوغرىلىق، ھاراق ئىچىش، جازانە قىلىش قاتارلىق ھارام ئىشلارنى قىلىپ سېلىپ، گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتكەن ئادەم قىلمىشقا لايىق دوزاخقا ئازابلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئاخىرى جەننەتكە كىرىدۇ. چۈنكى قەلبىدە زەررىچىلىك ئىمانى بولغان كىشىنىڭ دوزاخقا قالمايدىغانلىقىغا ئەھلى سۇننەت ئۆلىمالىرى بىردەك ئىتتىپاق تۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جەننەتكە لايىق بولغانلار جەننەتكە، دوزاخقا لايىق بولغانلار دوزاخقا كىرىپ بولغاندىن كېيىن، ئاللاھ: «قەلبىدە قىچا چاغلىق ئىمانى بارلارنى دوزاختىن

^① ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

مۇسۇلمان بولغان ئادەم شۇ ئىماننىڭ تەقەززاسى بويىچە، ئىسلام شەرىئىتىدە بۇيرۇلغان جىمى ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئەھكاملارنى رەت قىلىش ياكى قوبۇل قىلىش خۇسۇسىدا ئىختىيارى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئۆز قانائىتى بىلەن ئېيتقان ئىمانى ئۇنىڭغا بۇ مەجبۇرىيەتنى يۈكلىگەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دەيدۇ: (ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىرەر ئىشتا ھۆكۈم چىقارغان چاغدا، ئەر - ئايال مۇئمىنلەرنىڭ ئۆز ئىشىدا ئىختىيارلىقى بولمايدۇ، كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلسا، ھەقىقەتەن ئۇ ئويۇنچۇق ئازغان بولىدۇ) ①. ((پەيغەمبەر) مۇئمىنلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇلار ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە چاقىرىلغان چاغدا ئۇلار: «ئايلىنىدۇ ۋە ئىتائەت قىلدۇق» دېيىشلىرى كېرەك، مانا شۇنداق كىشىلەر مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر) ②.

ئىسلام دىنىنىڭ پەرز، ۋاجىب، ھارام، جازا قاتارلىق ئەھكاملارنى ئىچىدە «قۇرئان كەرىم» ۋە سەھىھ ھەدىسلەر ئارقىلىق كەسكىن بېكىتىلگەن، ھەممە كىشىنىڭ نەزىرىدە شەك قوبۇل قىلمايدىغان دەرىجىدە مۇئەييەنلەشكەن مەسىلىلەر بار بولۇپ، ئۇلارنى ئىسلام ئۆلىمالىرى «دىننىڭ ھەركىم ياخشى بىلىدىغان مەسىلىلەر» دەپ ئاتايدۇ. بۇ

مەسىلىلەر: بەش ۋاخ ناماز، زاكات ۋە روزا قاتارلىق ئىسلام ئىبادەتلىرىنىڭ پەرز ئىكەنلىكى، ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئاتا- ئانىنى قاقىشتىش، زىنا قىلىش، جازانخورلۇق قىلىش، ھاراق ئىچىش، گۇناھسىز كىشىلەرنى قارىلاش قاتارلىق چوڭ گۇناھلار ۋە نىكاھ، تالاق، قىساس قاتارلىقلاردۇر.

يۇقىرىقى «دىننىڭ ھەركىم ياخشى بىلىدىغان مەسىلىلەر» دىن بىرەرسىنى ئىنكار قىلغان ياكى رەت قىلغان ۋە ياكى مەسخىرە قىلغان ئادەم چوقۇم كاپىر بولىدۇ.

چوڭ گۇناھلار ئىماننى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، ئەمما ئىماندىن چىقارمايدۇ

چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلغان ئادەمنىڭ ئىمانى ئاجىزلىشىدۇ، ئۇ گۇناھىغا تەۋبە قىلماي گۇناھ قىلىۋەرگەنسىمۇ ئىمانى تېخىمۇ ئاجىزلىشىدۇ، ئەمما ئەگەر ئۇ كىشى شۇ گۇناھلارنى جائىز ساناپ ياكى ھارام ئىشلارنى ھالال ساناپ قىلمىغانلا بولسا، ئۇ كىشى ئىماندىن چىقىپ كەتمەيدۇ.

بۇنىڭ دەلىلى مۇنۇلار:

1. ئەگەر چوڭ گۇناھلار كىشىنىڭ ئىمانىدىن چىقىپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدىغان بولسا، گۇناھ قىلغان مۇسۇلمان بىلەن دىننى ئىنكار قىلغان كاپىر ئىسلام نەزىرىدە ئوخشاش بولۇپ قالغان بولاتتى. ئەمما «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس ۋە ئىجما قاتارلىق ئىسلام مەبەلىرى گۇناھكار مۇسۇلماننى كاپىرلاردىن سانمايدۇ.

① ئەھزاب سۇرىسى 36 - ئايەت.

② نۇر سۇرىسى 51 - ئايەت.

ئۇلار قايتسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىنى ئادىللىق بىلەن تۈزەپ قويۇڭلار، (ھەر ئىشتا) ئادالەتلىك بولۇڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ ئادالەتلىك بولغانلارنى دوست تۇتىدۇ. مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن قېرىنداشلاردۇر. ئۇنداقتا، قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەڭلار، رەھمەتكە ئېرىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار^②. مۇسۇلماننىڭ مۇسۇلمان بىلەن ئۇرۇش قىلىشى قەتئىي توغرا ئەمەس، بۇ چوڭ گۇناھلاردىن سانىلىدۇ. ئۇلار مۇنداق ئۇرۇشۇشنى ھالال ساناپ ئۇرۇشمىغان بولسىلا، ئۇلار كاپىر بولۇپ كەتمەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر ئىككى مۇسۇلمان بىر - بىرىگە قىلىچ تەڭلىسە، ئۆلتۈرگۈچى ۋە ئۆلگۈچى ھەر ئىككىلىسى دوزاخقا كىرىدۇ»^③ دېگەن. ئىمام بۇخارى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەزكۇر ئىككى كىشىنىڭ دوزاخقا كىرىدىغانلىقىنى ئېيتىش بىلەن بىرگە ئۇلارنى «ئىككى مۇسۇلمان» دەپ ئاتىغانلىقىغا ئاساسلىنىپ، چوڭ گۇناھنى سادىر قىلغان ئادەم ئەگەر بۇ گۇناھنى جائىز ياكى ھالال ساناپ قىلمىغان بولسىلا، ئۇ كىشى چوڭ گۇناھ سادىر قىلغانلىقى سەۋەبلىك كاپىر بولۇپ كەتمەيدۇ، دېگەن پىرىنسىپنى ئوتتۇرىغا قويغان.

4. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاراق ئىچكەن بىر ئادەمنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ جازالاشقا بۇيرۇغان بولۇپ، ئادەمگە قامچا

2. «قۇرئان كەرىم» قاتىلىنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىگە نىسبەتەن دىنىي قېرىنداش دەپ ئاتىغان: (ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى، ھۇر ئادەم ئۈچۈن ھۇر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ. قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىنداشى تەرىپىدىن بىر نەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ قىساس ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، ئۇ دىيەتنى قاتىلدىن) چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى لازىم)^④. بۇ ئايەتتە قاتىل گەرچە ئادەم ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئۇ ئۆزى ئۆلتۈرگەن ئادەمنىڭ ئىگىلىرىگە نىسبەتەن دىنىي قېرىنداش ئىكەنلىكىدىن چىقىپ كەتمىگەن. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەن ئادەممۇ كاپىر بولمايدۇ. يەنى قاتىل ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈشنى ھالال سانىمىغان بولسىلا، ئۇ قاتىللىقى سەۋەبلىك كاپىر بولۇپ كەتمەيدۇ.

3. «قۇرئان كەرىم» بىر - بىرىگە قىلىچ تەڭلىشكەن ئىككى پىرقە مۇسۇلمان كىشىلەرنىمۇ «مۇئمىنلەر» ۋە «قېرىنداشلار» دەپ ئاتىغان. (ئەگەر مۇئمىنلەردىن ئىككى گۇرۇھ ئۇرۇشۇپ قالسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەپ قويۇڭلار، ئەگەر ئۇلارنىڭ بىرى ئىككىنچىسىگە تاجاۋۇز قىلسا، تاجاۋۇز قىلغۇچى تاكى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە قايتقانغا قەدەر ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشۇڭلار، ئەگەر

② ھۇجرات سۈرىسى 9 - 10 - ئايەتلەر.

③ ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

④ بەقەرە سۈرىسى 178 - ئايەت.

ئۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، بەزى ساھابىلەر «ئاللاھ ئۇنى خار قىلسۇن!» دېيىشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «سىلەر ئۇنداق دېمەڭلا، ئۇنىڭغا شەيتاننى ياردەمچى قىلماڭلار»^① دېگەن. يەنە بىر رىۋايەتكە كۆرە: «سىلەر بۇ قېرىندىشلىقلارغا شەيتاننى ياردەمچى قىلماڭلار» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد بۇ قىسسىنىڭ ئاخىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئۇنداق دېمەڭلار، پەقەت > ئى ئاللاھ! ئۇنىڭ گۇناھىنى مەغپىرەت قىلغىن ۋە ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىن» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان.

مانا بۇ ئىسلام دىنىنىڭ گۇناھكارلارغا بولغان كەڭچىلىكى ۋە شەپقىتىدۇر. ھەتتا ھاراق ئىچكۈچى گۇناھى تۈپەيلى قامچا ئۇرۇلۇشقا بۇيرۇلغان بولسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئىنسانىي ھۆرمىتىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشىغا، ھاقارەتلىنىشىگە ۋە لەنەتلىنىشىگە يول قويىمىغان. بەلكى ئۇ ھاراق ئىچىش ئارقىلىق چوڭ گۇناھنى سادىر قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ مۇسۇلمانلار سىپىدىن ئىكەنلىكىنى جاكارلىغان. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاراق ئىچكەن ئادەمنى «قېرىندىشلىقلار» دېگەنلىكى ۋە ئۇنىڭغا ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەشكە بۇيرۇغانلىقى ھاراق ئىچكەن ئادەمنىڭ كاپىر بولۇپ كەتمىگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى كاپىرنى مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىندىشى دېگىلى بولمىغاندەك، ئۇنىڭغا مەغپىرەت

تىلەشكىمۇ بولمايدۇ.

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتىن باشقا گۇناھلار كەچۈرۈم قىلىنىدۇ

ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشتىن باشقا پۈتۈن گۇناھلار مەيلى چوڭ گۇناھلاردىن بولسۇن، مەيلى كىچىك گۇناھلاردىن بولسۇن، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ پەزىلى - كەرەمى بىلەن كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېگەن: (ئاللاھ ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلمايدۇ، بۇنىڭدىن باشقىسىنى (ئاللاھ ئۆزى) خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ)^②.

ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش دېگەنلىك ئاللاھ تائالانى قويۇپ، مەخلۇقاتلاردىن بىرنى ئىلاھ قىلىۋېلىپ چوقۇنۇش ياكى بىر تەرەپتىن ئاللاھ تائالاغا ئېتىقاد قىلىپ تۇرۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن مەخلۇقاتلارنى ئۇنىڭغا شېرىك قىلىپ قوشۇۋېلىش دېگەنلىكتۇر.

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: «(ئاللاھ ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلمايدۇ) دېگەن بۇ قائىدىنى شېرىكتىن قول ئۇزۇپ، تەۋبە قىلغانلارغا تەتبىقلاشقا بولمايدۇ. چۈنكى گۇناھىغا تەۋبە قىلغان كىشى مەيلى شېرىكتىن تەۋبە قىلسۇن، مەيلى باشقا گۇناھلاردىن تەۋبە قىلغان بولسۇن، بۇنىڭ پەرقى يوقتۇر، ئۇ چوقۇم ئاللاھنىڭ مەغپىرىتىگە ئېرىشىدۇ. چۈنكى

② نىسا سۇرىسى 116 - ئايەت.

③ ئىمام بۇخارى رىۋايىتى

بىلجىرلايدىغان خاۋارىجلارغا يېتەرلىك
رەددىيەدۇر» دېگەن.

كۇفرىنىڭ تۈرلىرى

كۇفرى ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى
ئېتىقادىتىكى كۇفرلىقتۇر. ئېتىقادىتىكى
كۇپرلىقنى سادىر قىلغان ئادەم ئىسلام ۋە
ئىماندىن چىقىپ كېتىش ئارقىلىق كاپىر
بولدۇ. بۇ ئاللاھ تائالانى ياكى پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالامنى ۋە ياكى ئىسلام دىنىنى
ئىنكار قىلغانغا ئوخشاش. كۇفرىنىڭ
ئىككىنچى تۈردىكىسى ئەمەلدىكى
كۇفرلىق بولۇپ، ئەمەلدىكى كۇفرلىقنى
سادىر قىلغان ئادەم ئىماندىن چىقمايدۇ،
ئەمما گۇناھكار بولىدۇ. بۇ كۇفرى بىلەن
سۈپەتلەنگەن بەزى گۇناھلارنى سادىر
قىلغانغا ئوخشاش. «مۇسۇلماننى
ھاقارەتلەش ئېغىر گۇناھتۇر، ئۇنى ناھەق
ئۆلتۈرۈش كۇفرلىقتۇر»^③، «زىنا
قىلغۇچى مۇئمىنلىك ھالىتىدە زىنا
قىلمايدۇ، ئوغرى مۇئمىنلىك ھالىتىدە
ئوغرىلىق قىلمايدۇ ۋە ھاراق ئىچكۈچى
مۇئمىنلىك ھالىتىدە ھاراق ئىچمەيدۇ»^④،
«كاپىرلار بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى
پەرق نامازدۇر. نامازنى تەرك قىلغان كىشى
كاپىر بولغان بولىدۇ»^⑤ دېگەن ھەدىسلەر
ۋە (كىملىرىكى، ئاللاھنىڭ چۈشۈرگىنى
بىلەن ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار
كاپىرلاردۇر)^⑥ ۋە (نېمىتىمگە شۈكۈر
قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن،
ئەگەر كۇفرلىق قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم،

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم» دە: (ئى
پەيغەمبەر! مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنىكى،
«ئى(گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزىگە
ئۇۋال قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاھنىڭ
رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. چۈنكى
ئاللاھ جىمى گۇناھلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ،
شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت
قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر)
دېگەن»^⑦.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە
مۇنداق دېگەن: «سەلەر ئاللاھقا شېرىك
كەلتۈرمەسلىككە، ئوغرىلىق قىلماسلىققا،
زىنا قىلماسلىققا، بالىلىرىڭلارنى
ئۆلتۈرمەسلىككە، پاك كىشىلەرگە تۆھمەت
چاپلىماسلىققا، دىننىڭ ئەمىرىگە
مۇخالپەتچىلىك قىلماسلىققا ئەھدە
بېرىڭلار. كىمكى بۇ ئەھدىسىگە ۋاپا
قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئەجرىنى ئاللاھ تولۇق
بېرىدۇ. كىمكى بۇ گۇناھلاردىن بەزىسىنى
قىلىپ سالسا، دۇنيادا جازالىنىش ئارقىلىق
گۇناھتىن پاكلىنىدۇ، كىمكى بۇ
گۇناھلاردىن بەزىسىنى قىلىپ سالغان
بولسىمۇ، بۇ دۇنيادا ئۇنىڭ جازاسىنى
كۆرمىگەن بولسا، بۇ ئاللاھقا
تاپشۇرىلىدۇ، خالىسا ئازابلايدۇ، خالىسا
كەچۈرۈم قىلىدۇ»^⑧.

يۇقىرىقى ھەدىس چوڭ گۇناھلارنى
سادىر قىلغانلارنىڭ بۇ گۇناھلىرى
سەۋەبلىك كاپىر بولۇپ كەتمەيدىغانلىقىنى
ئىپادىلەيدۇ. ئۆلىمالار: «بۇ ھەدىس چوڭ
گۇناھلارنى قىلغانلار كاپىر بولىدۇ، دەپ

③ بۇخارى رىۋايىتى

④ مۇسلىم رىۋايىتى

⑤ ئەھمەت رىۋايىتى

⑥ مائىدە سۈرىسى 44 - ئايەت

⑦ شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە پەتۋالىرى 7 - توم
484 - بەت.

⑧ ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

ئەلۋەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ^① دېگەن ئايەتلەر بۇنىڭ مىساللىرىدۇر. يۇقىرىقى ھەدىس ۋە ئايەتلەردىكى كۇفىرى ھەقىقىي كۇفىرى ئەمەس، بەلكى ئەمەلدىكى كۇفىرلىقتۇر. شۇڭا بۇلارنى سادىر قىلغانلار كاپىر بولمايدۇ.

بەزى ئۆلىمالار «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن «كۇفىرى» سۆزىنى «چوڭ كۇفىرى» ۋە «كىچىك كۇفىرى» دەپ ئىككىگە ئايرىغان. ئىتىقادىدىكى كۇفىرنى «چوڭ كۇفىرى» دېسە، ئەمەلدىكى كۇفىرنى «كىچىك كۇفىرى» دەپ ئاتىغان. ئۇلارنىڭ قارىشىدا ئەمەلدىكى كۇفىرى بىلەن سۈپەتلەنگەنلەر دوزاخقا كىرىسىمۇ، دوزاخقا مەڭگۈلۈك قالمايدۇ ۋە ھەقىقىي «كاپىر»لاردىن بولۇپ كەتمەيدۇ. بەقەرە سۈرىسىدىكى: (ئۇلارنىڭ بەزىسى ئىمان ئېيتتى، بەزىسى كاپىر بولدى)^② دېگەن ئايەتتىكى «كاپىر»لىق «چوڭ كۇفىرى»نى ئىپادىلىسە، ئىنسان سۈرىسىدىكى: (شۈبھىسىزكى، بىز ئىنسانغا (ياخشى - يامان) يولنى كۆرسەتتۇق، ئۇ مۇئەمىن بولۇپ ياخشى يولدا مېڭىپ (ئاللاھنىڭ نېمىتىگە) شۈكۈر قىلغۇچىدۇر، ياكى (گۇناھكار بولۇپ يامان يولدا مېڭىپ) كۇفىرلىق قىلغۇچىدۇر)^③ دېگەن ئايەتتىكى كۇفىرلىق «كىچىك كۇفىرى»نى ئىپادىلەيدۇ.

مۇپەسسىرلەرنىڭ پېشىۋاسى ئابدۇللا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما (كىمكى

ئاللاھنىڭ چۈشۈرگەنلىرى بىلەن ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر)^④ دېگەن ئايەتتىكى «كاپىرلار» دېگەن سۆزنى: «بۇ كۇفىرىدىن تۆۋەن تۇرىدىغان كۇفىرىدۇر»، يەنى كاپىر بولۇپ ئىماندىن چىقىپ كەتمىسىمۇ، ئېغىر گۇناھكار بولىدۇ، دەپ تەپسىر قىلغان. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، «قۇرئان كەرىم»دە ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن «كۇفىرى» ياكى «كاپىر» دېگەن سۆزنىڭ ئىتىقادىدىكى كۇفىرنى ئىپادىلىگەندەك ئەمەلدىكى كۇفىرنىمۇ ئىپادىلەيدىغانلىقى قەدىمدىن بېرى ئۆلىمالار ئىتتىپاققا كەلگەن بىر مەسىلىدۇر.

ئىسلام ئۆمىتىنىڭ ئىتائەتچانلىقتا بىر خىل ئەمەلىيلىكى

ئىنسانلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىكى دەرىجىسى ئوخشاش ئەمەس. شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ ئىمانىنىڭ دەرىجىسى ۋە ئاللاھ تائالاغا بولغان يېقىنلىق مۇساپىسىمۇ بىر خىل بولمايدۇ. شۇڭا ئىسلام ئۆلىمالىرى قەدىمدىن «ئىمان كەم - زىيادە بولىدۇ» دېگەن قائىدىنى بېكىتكەن. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەر بۇ قائىدىنى قوللايدۇ ۋە كۈچلەندۈرىدۇ. چۈنكى بۇ قائىدە بۇ ئىككى ئاساسلىق مەنبەدىن ئېلىنغان. ئىنسانلارنى خۇددى پەرىشتىلەرگە ئوخشاش بارلىق خاتالىقلاردىن پاكىتۇر، دەپ ئويلاش چوڭ خاتالىقتۇر. بۇ ئىنساننىڭ خاراكتېرىنى ۋە مەجەزىنى بىلمىگەنلىكتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقىقەتنى بايان قىلىپ

① ئىبراھىم سۈرىسى 7 - ئايەت

② بەقەرە سۈرىسى 253 - ئايەت.

③ ئىنسان سۈرىسى 3 - ئايەت.

④ مائىدە سۈرىسى 44 - ئايەت.

يۇقىرىقى ئۈچ تۈرلۈك كىشىلەر گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى قىلىپ ئۆزىگە ئۇۋال قىلىش، بۇيرۇلغان ئەمەللەرنى ئورۇنداپ مەنئى قىلىنغان ئىشلاردىن يېنىش ئىشىدا بىپەرۋالىق قىلىشتەك كەمچىلىكلىرى بار تۇرۇپ، يەنە ئۇلار ئاللاھ تائالا تاللىغان كىشىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان.

مۇپەسسىرلەرنىڭ پېشۋاسى ئابدۇللا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما يۇقىرىقى ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دېگەن: «ئۇلار ئاللاھ ئۆزى چۈشۈرگەن كىتابلارنىڭ مىراسچىلىرى بولغان ئىسلام ئۆمىتىدۇر. ئۇلاردىن (ئۆزىگە ئۇۋال قىلغۇچىلار) نىڭ گۇناھلىرىنى ئاللاھ ئۆزى مەغپىرەت قىلىدۇ، (ئوتتۇراھاللار) نىڭ ھېساب بېرىش ئىشلىرىنى ئاللاھ ئاسان قىلىدۇ، ئەمما (ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلار) ھېساب - كىتاب قىلىنماستىنلا ئۇدۇل جەننەتكە كىرىپ كېتىدۇ»^(۱).

(ئۆزىگە ئۇۋال قىلغۇچى) ئۈچۈن مەغپىرەت قىلىنىدىغان گۇناھ ئادەتتىكى گۇناھلارنىلا ئەمەس، بەلكى چوڭ گۇناھلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: «ئادەم بالىسىدىن گۇناھ قىلمايدىغىنى يوق. گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلغان ھەر قانداق كىشى ئايەتتىكى (ئوتتۇراھاللار) ياكى (ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلار) نىڭ قاتارىغا كىرىدۇ».

«قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېگەن: (ئاندىن بىز كىتابنى بەندىلىرىمىزدىن بىز تاللىغان كىشىلەرگە مىراس قىلىپ بەردۇق. ئۇلارنىڭ بەزىسى ئۆزىگە ئۇۋال قىلغۇچىدۇر، بەزىسى ئوتتۇراھالدىدۇر ۋە بەزىسى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىدۇر. مانا بۇ چوڭ پەزىلى - كەرەمدۇر)^(۲).

يۇقىرىقى ئايەتتە، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» گە ۋارىس قىلغان ئىسلام ئۆمىتىنى ئۈچكە ئايرىغان:

1. (ئۆزىگە ئۇۋال قىلغۇچىلار) بۇلار پەرزلىرىنى ئادا قىلىشتا بىپەرۋالىق قىلىدىغان ۋە مەنئى قىلىنغان ئىشلارنى سادىر قىلىدىغانلاردۇر.

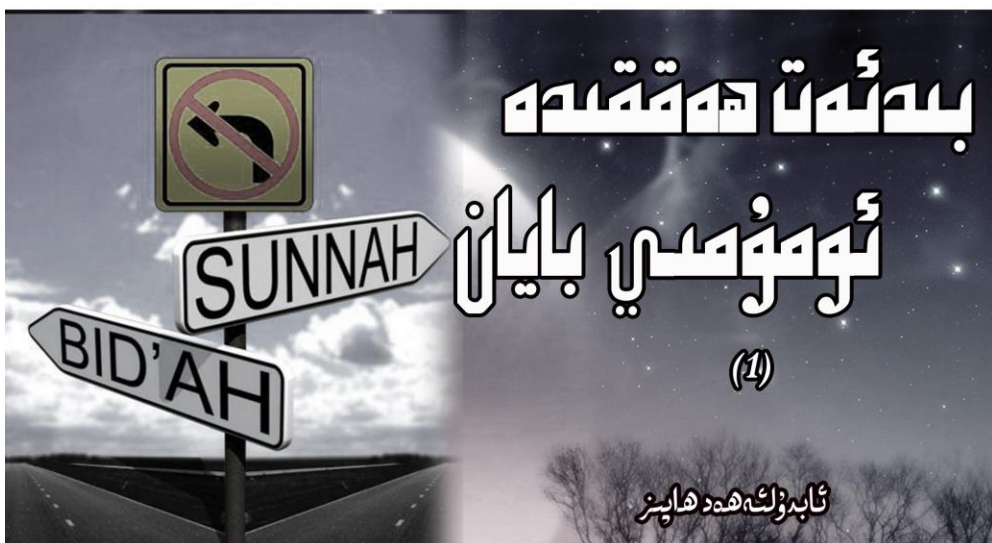
2. (ئوتتۇراھاللار) پەرزلىرىنى ئادا قىلىدىغان، مەنئى قىلىنغان ئىشلارنى تەرك ئېتىدىغان، بەزىدە سۈننەت ۋە بىمۇستەھەب قاتارلىق ياخشى ئىشلارنى تەرك ئېتىدىغان ۋە ھارامدىن تۆۋەن گۇناھلارنى قىلىدىغانلاردۇر.

3. (ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلار) بۇلار بۇيرۇلغان پەرز، ۋاجىب، سۈننەت قاتارلىق ئەمەللەرنىڭ ھەممىسىنى تولۇق ئورۇندايدىغان، ھارام ۋە ھارامدىن تۆۋەن تۇرىدىغان يامان ئىشلارنىڭ ھېچبىرىنى قىلمايدىغان ۋە گۇناھقا چۈشۈپ قېلىشتىن قورقۇپ ئىنتايىن ئېھتىيات بىلەن ئىش كۆرىدىغان كىشىلەردۇر^(۳).

^(۱) قاتىر سۈرىسى 32 - ئايەت.

^(۲) نەپسىرى ئىبنى كەسىر 3 - توم 454 - 555 - بەتلەر.

^(۳) ئالدىنقى مەنبەدىن.

چۈشىنىش" دېگەن كىتابنى قىسقارتىپ
تەرجىمە قىلىپ ئوقۇرمەنلەرگە سۈندۈم.

مۇقەددىمە:

دىننى قوغداش ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ
ھۆرمىتىنى ساقلاش ئۈچۈن بىدئەت
مەسىلىسىنى بىلىش ئىنتايىن مۇھىم.
بىدئەتنى ياخشى ۋە كەڭ دائىرىلىك
چۈشەنمەسلىك دىننى بۇزىدۇ ۋە بىدئەتچى
ئەمەس مۇسۇلمانلارنى بىدئەتچى دېيىش
ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشكە
ئېلىپ بارىدۇ. چۈنكى "تېدىيە" يەنى
بىدئەتچى دەپ ھۆكۈم قىلىش خەتەرلىك
قورال. بۇرۇن خاۋارىجلار "تەكفىر"
قىلىپچىنى چىقىرىپ مۆمىنلەرنى كاپىر دەپ
بېشىنى كەسكەن بولسا، بۈگۈن فېقىھىي
ئىلىملارنىڭ پۇرىقىنى پۇرىمىغان تائىپىلەر
بىدئەت ئىشلار بىلەن ئىجتىھادى
ئىختىلاپلىق مەسىلىلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ،
كەمتۈك ئىلمى ۋە خاتا چۈشەنچىسىگە

ئاللاھ تائالاغا چەكسىز ھەمدۇسانا
ئېيتىمىز، ئۇنىڭدىن ياردەم ۋە مەغپىرەت
تېلەيمىز. ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد
ئەلەيھىسسالامغا، ئۇنىڭ ئائىلە
تاۋابىئاتلىرىغا ۋە ساھابە كىراملىرىغا دۇئا
ۋە سالام يوللايمىز.

بىدئەت مەسىلىسى ئىنتايىن مۇھىم ۋە
نازۇك مەسىلە بولۇپ، فېقىھى ئىلىملىرىدە
چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە ئالىملاردىن
باشقىلارنىڭ بۇ ھەقتە سۆز قىلىشى توغرا
بولمايدۇ. شۇڭا بۇ توغرىدا ئۆز يېنىمىدىن
بىر نەرسە يازماي، يېتەرلىك ئىلىمگە ئىگە
ئالىمنىڭ يازغانلىرىنى تەرجىمە قىلىشنى
مۇۋاپىق كۆردۈم.

ئۇستاز مەجدى ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى
ئەلىنىڭ "قۇرئان - ھەدىسنىڭ نۇرى،
سەلەفى سالىھىن ۋە ئەھلى سۈننە
ۋەلجامائە ئىماملىرىنىڭ يولى بىلەن
سۈننەت ۋە بىدئەت مەسىلىسىنى

ئايەت ۋە ھەدىسلىرى بار. بىرىنچى گۇرۇپپىدىكى ئالىملار دىنىي يېڭىلىقلارنىڭ ھەممىسى بىدئەت، ئۇنىڭ ھەممىسى زالالەت ۋە ھەممىسى دوزاختا. دىندا "بىدئەتتى ھەسەنە" (ياخشى بىدئەت) دەيدىغان نەرسە يوق. چۈنكى دىن كامىل بولۇپ بىر نەرسە قوشۇشقا مۇھتاج ئەمەس، دەپ قارايدۇ. بۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ قاراشلىرىغا بىر نەچچە ئايەت ۋە ھەدىسنى دەلىل قىلىدۇ. لېكىن بۇلار بۇ تەرىپكە كۆرە رەسۇلۇللاھتىن كېيىن مۇسۇلمانلارنىڭ ھاياتىدا پەيدا بولغان بارلىق يېڭى ئىشلارنى بىدئەت دېيىشكە توغرا كېلىپ قالدىغانلىقىنى بىلىپ، بىر نەرسىنىڭ بىدئەت بولۇشى ئۈچۈن ئىككى شەرتنى قويدۇ.

1- بىدئەتنىڭ دىندا (يەنى ئىبادەتكە مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردا) پەيدا قىلىنغان بولۇشى، باشقا ئادەتتىكى ئىشلاردا پەيدا قىلىنغان يېڭىلىقلار بىدئەت ھېسابلانمايدۇ.

2- شەرىئەتتە ئاساسى بولماسلىقى. ئەگەر شەرىئەتتە ئاساسى بولسا، ئۇ ئىش بىدئەت ھېسابلانمايدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ھەر قانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش، قۇرئان ۋە ھەدىستىن بىرەر دەلىلغا تايىنىدىكەن ئۇ بىدئەت ھېسابلانمايدۇ. بەلكى ئۇ سۈننەت، مۇكاپاتلىنىشقا لايىق بىر ياخشىلىق ياكى شەرىئەتتە ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان مەنپەئەتلىرىدىن بىر مەنپەئەت (مەسلەھەتتى مۇرسەلە)^① بولۇشى مۇمكىن.

① مەسلەھەتتى مۇرسەلە: قۇرئان ۋە ھەدىستە بۇيرۇلمىغان ۋە مەنئى قىلىنمىغان، مۇسۇلمانلار پايدىلىق دەپ قارىغان ئىشلار.

تايىنىپ، ئازراق ئىختىلاپ بىلەن بىر- بىرىنى بىدئەتچى دەيدىغان بولدى. يەنە بىرخىل بىلىمىز تائىپىلەر «ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىمىز» دەپ ھەرتۈلۈك يامان بىدئەتلىرىنى دىنىغا كىرگۈزۈشكە ئۇرۇنماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇسۇلمان ياشلارغا بۇ مەسىلىنى قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىفى، بۇرۇنقى سالىھ ئۆلىمالارنىڭ ئىزاھاتلىرى، ئۇلارنىڭ بىدئەت ۋە سۈننەت ھەققىدە قويغان ئۇسۇل ۋە قائىدىلىرى نۇرى ئاستىدا بىدئەت ھەققىدە تەپسىلىي مەلۇمات بېرىش ناھايىتى زۆرۈر بولۇپ قالغاچقا، بۇ مەسىلىنى چىكىدىن ئاشۇرۇپ چىقىتىۋېلىش ۋە سەل قاراپ بىخۇدلىق قىلىشتىن خالى بولغان ئوتتۇراھال ۋە ئىنساپلىق يول تۇتۇپ، ئەھلى سۈننى فۇقەھالارنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىسنى چۈشەندۈرۈش يولى بويىچە ئابدىڭلاشتۇرۇشقا تىرىشىم. ئاللاھ تائالادىن مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن.

بىدئەت ئۇقۇمى:

بىدئەت سۆزى ئەرەبچىدە بىر نەرسىنى تۇنجى قېتىم ئىجاد قىلىش، ئۆرنەكسىز ئىجاد قىلىش مەنىسىدىكى "بدع" سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، مەيلى ياخشى، مەيلى يامان يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش دېگەنلىك بولىدۇ.

بىدئەتنىڭ شەرىئەتتىكى مەنىسىگە كەلسە، يەنى شەرىئەتتە قانداق نەرسىنى بىدئەت دەيدۇ؟ دېگەن سوئالنىڭ جاۋابىغا كەلسەك، ئەھلى سۈننەت فۇقەھالىرى بۇنىڭدا ئىككىگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەر كۆزقاراشتىكى ئالىملارنىڭ تايىنىدىغان

ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكى ئالىملار: بىدئەت - بىدئەتى ھەسەنە (ياخشى كۆرۈلگەن بىدئەت) ۋە بىدئەتى سەيئە (يامان كۆرۈلگەن) ياكى زالالەت (ئازغۇنلۇق بولغان بىدئەت) دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ، دىندا بىدئەتى ھەسەن مەۋجۇت. چۈنكى دىننىڭ ئۇسۇل ۋە قائىدىلىرى تولۇق، لېكىن بۇ ئۇسۇل ۋە قائىدىلەر مۇسۇلمانلاردا ياخشىلىق ۋە ئەجىر ئېلىپ كېلىدىغان بىدئەتى ھەسەنە ۋە پايدىلىق يېڭىلىقلارنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشارەت قىلغان، دەپ قارايدۇ. بۇلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ بۇ قارىشىغا قۇرئان، ھەدىس ۋە ساھابە كىراملارنىڭ سۆزلىرى ۋە ئىشلىرىدىن دەلىللەرنى كەلتۈرىدۇ. بۇ قاراشتىكى قەھالار يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشنىڭ بىدئەتى ھەسەنە بولۇپ، شەرئەت مىزانىدا قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ئۈچ شەرت قويدۇ:

1- ئۇ ئىشنىڭ شەرئەت ئاساسلىرىدىن بىر ئاساسقا تايىنىشى، ياكى شەرئەتنىڭ مەقسەدلىرىدىن بىرىنىڭ ئىچىگە كىرىشى، ياكى شەرئەتنىڭ ئومۇمىي ئىشلىرىدىن بىرىنىڭ ئىچىگە كىرىشى. دىندا يوق بىر نەرسىنىڭ دىنغا كىرىپ قالماستىن ئۈچۈن بۇ شەرتلەرنىڭ تېپىلىشى لازىم.

2- ئۇ ئىشنىڭ قۇرئان، ھەدىس ۋە ئىجماعا خىلاپ بولماسلىقى؛ بۇ بىدئەتنىڭ شەرئەت ھۆكۈملىرىدىن بىرىگە زىت كەلمەسلىكى ۋە ئۇ ئىشنى قىلىش دىندىكى سۈننەتلەردىن بىرىنى يوق قىلىۋەتمەسلىكى.

3- ياخشى ئىشلاردىن بولۇپ، ئۇنىڭ

ياخشىلىق ئىكەنلىكىدە ئىختىلاپ بولماسلىقى.

بىدئەت نازۇك ۋە ئىنچىكە مەسىلە. ھەر قانداق بىر يېڭى ئىشنى مۇجتەھىد، فىقىھى ئالىمى شەرئەتنىڭ مىزانىغا سېلىپ، ئۇنىڭ بىدئەتى ھەسەنە ياكى بىدئەتى زالالە بولغانلىقىغا ھۆكۈم قىلىشى كېرەك.

بۇ ئالىملار ھەسەنە بىلەن زالالەت، ياخشى بىلەن ياماننىڭ ئارىلىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن زالالەت بىدئەتنى مۇنداق تەرىپلەيدۇ: بىر ئىشنىڭ زالالەت بىدئەت بولۇشى ئۈچۈن مۇنۇ تۆت شەرتنىڭ بولۇشى كېرەك:

1- شەرئەت ھۆكۈملىرى بەرپا قىلىنىۋاتقان ۋاقىتتىن كېيىن پەيدا بولغان بولۇشى.

2- دىندا ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش مەقسىتىدە پەيدا قىلىنغان بولۇشى.

3- شەرئەتكە زىت كېلىشى.

4- ئاللاھ تائالا ياكى رەسۇلۇللاھ تەرغىب قىلغان ئومۇمىي ئىشلاردىن بىرىنىڭ ئىچىگە كىرمەسلىكى.

بۇنىڭغا ئاساسەن دىندا يېڭى چىقىرىلغان بولۇپ، ئاللاھقا يېقىنلىق قىلىش مەقسىدى بىلەن قىلىنمىغان دۇنياۋى پايدىلىق ئىشلار زالالەت بىدئەت ئەمەس. بىرەر مەنپەئەت ئۈچۈن پەيدا قىلىنغان بولۇپ، شەرئەتكە زىت كەلمەيدىغان ئىشلار بىدئەت ئەمەس. ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بىر سۈننەتنى يېڭىدىن جانلاندۇرۇش ئۈچۈن چىقىرىلغان ئىشلار ياكى ئەسلى شەرئەتتە مەۋجۇت بولۇپ،

شەكلى جەھەتتە يېڭىلىق بولغان پايدىلىق ئىشلار بىدئەت ئەمەس.

ھەر ئىككى قاراشتىكى ئالىملارنىڭ قارىشى ئۆزلىرىنىڭ بېكىتكەن قائىدىلىرىگە ئاساسەن ھەقتۇر. لېكىن خاپىلىق زامانىمىزدىكى ئەگەشكۈچىلىرىدە. ئۇلار ئىلگىرىكى ئالىملارنىڭ قويغان شەرت ۋە قائىدىلىرىنى توغرا تەتبىقلىماستىن يا چىڭىتىۋالدى ياكى سەل قارايدۇ.

بىرىنچى قاراشتىكى ئالىملار: ئىمام مالىك، بەزى مالىكى ئالىملار، تەرتۇشى، شائىبى، ئىبنى تەيمىيە، ئىبنى قەييىم، زەركەشى ۋە ھافىز ئىبنى رەجەبكە ئوخشاش بەزى ھەنبەلى ئالىملار بولۇپ، ئۇلار بىدئەت سۆزىنى پەقەت دىنغا تەئەللۇق بىدئەتكىلا ئىشلىتىدۇ ۋە ھەر قانداق بىدئەتنى زالالەت دەيدۇ. بۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلار مەسالەھى مۇرسەلەنى كەڭ قوبۇلۇپتۇ. بىر نەرسىنىڭ بىدئەت بولۇشى ئۈچۈن يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئىككى شەرتنى قويدۇ.

ئىككىنچى قاراشتىكى ئالىملار: ئىمام شافئى باشلىق بارلىق شافئىي ئالىملار، ھەنبەلىي ئالىملار، مالىكى ئالىملارنىڭ كۆپ سانلىقى^① ۋە بەزى ھەنبەلىي ئالىملاردۇر. كېيىنكى ئۆلىمالاردىن ئىمام ئىبنى ھەزم، ئىمام غەزالى، ئىمام فەخرىددىن رازى، ئۆلىمالارنىڭ سۇلتانى ئىمام ئىز ئىبنى ئابدۇسسەلام، ئىمام قەرافى، ئىمام نەۋەۋى، ھەدىس ئىلمىنىڭ پىشۋاسى

① شەيخ ئەھمەد ئىبنى يەھيا ئەلۋەنھەرىسى ئەل مالىكى «الميعار المعرب» ناملىك كىتابىدا، مالىكلارنىڭ بۇ ھەقتە ئىجماع قىلغانلىقىنى بايان قىلغان.

ئىمام ھافىز ئىبنى ھەجەر ئەل ئەسقلانى، ئىمام سۇيۇتى، ئىمام زەرقانى، ئىمام كەرمانى، ئىبنى ئابدۇل ئەششىمى، ئىمام ھافىز ئىبنى ئەرەبى ئەل مالىكى، ئەللامە ئىبنى ئەسسىر ئەل جەزەرى، ئىمام شەھابۇددىن ئەبۇ شامە، ئىمام ئەينى ۋە باشقىلار بولۇپ، ئەھلى سۈننەت نەزىرىدە ھەممىسى پەيغەمبەر ۋارىسلىرى ۋە ئىلىم ئەربابى زاتلاردۇر. بۇ ئۆلىمالارنى بىدئەتنى ئىككىگە ئايرىغانلىقى ئۈچۈن بىدئەتچى دەپ ئەيىبلەنگۈچىلەر ئۆزىنىڭ ئەقلىنى ۋە دىنىنى كۆزدىن كۆچۈرسۇن.

«بىدئەتنى ياخشى - يامان دەپ ئايرىشقا بولمايدۇ» دېگۈچى ئۆلىمالارنىڭ سۆزلىرىدىن مىساللار:

ئىبنى ماجشۇن ئىمام مالىكىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم دەيدۇ: «كىمكى ئىسلامدا بىر بىدئەتنى چىقىرىپ، ئۇنى ياخشى دەپ قارىسا، مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى دىننى يەتكۈزۈشتە خىيانەت قىلغان، دەپ تۆھمەت قىلغان بولىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا «بۇگۈن سىلەر ئۈچۈن دىنىڭلارنى كامىل قىلدىم»^② دېدى. بۇ ئايەت چۈشكەندە دىندىن سانالمىغان نەرسە بۇگۈنمۇ دىندىن سانالمىدۇ»^③.

شەيخۇل ئىسلام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن سۆزىنىڭ ئومۇمىيلىقىنى ساقلاپ قېلىش

② سۈرە مائىدە: 3 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
③ ئىمام شائىبى: «الإختصاص» 1 - توم، 49 - بەت.

كېرەك؛ ئۇنىڭ ئومۇمىيلىقىغا ئەمەل قىلىش پەرز؛ بىدئەتنى ياخشى - يامان دەپ ئايرىغان كىشى ئاتالمىش فىقھىچىلار، كالاچىلار، سوپىلار ۋە ئابدۇلارنىڭ قىلغىنىدەك خاتالاشقان بولىدۇ... «بىدئەت» دەپ ئاتىلىپ، ئۇنىڭ ياخشىلىقى شەرئىي دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلانغان نەرسىگە كەلسەك، ئۇنىڭدا ئىككى ئىشنىڭ بىرى بار: يا ئۇ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ «بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېگىنىدەك لۇغەت جەھەتتىن بىدئەت دەپ ئاتالسىمۇ دىندىكى بىدئەت ئەمەس، دېيىلىدۇ. ياكى بۇ شەكىل كۈچلۈك دەلىل بولغانلىقى ئۈچۈن ئومۇمىيلىقنىڭ ئىچىدىن چىقىرىلدى، قالغانلىرى ئومۇمىيلىقنىڭ تەقەززاسى بويىچە قالدۇ؛ خۇددى قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ ئومۇملىرىغا ئوخشاش، دېيىلىدۇ.^①

ئىمام شاتىبى مۇنداق دەيدۇ: «بىدئەتنى ئىككىگە ئايرىش ئۇيغۇرۇلغان بىر ئىش بولۇپ، ھېچقانداق شەرئىي دەلىل يوقتۇر. ئەكسىچە ئۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى توقۇنىشىدۇ. چۈنكى بىدئەت ئەسلىدە مەيلى لەۋزىي مەيلى قائىدە جەھەتتىن ھېچقانداق دەلىل يوق نەرسىدۇر. ئەگەر شەرئەتتىن پەرزلىككە ياكى مۇستەھەبلىككە ياكى مۇباھلىقىغا دەلىل بولغان نەرسە بىدئەت بولمايدۇ. ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش، ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇلغان ياكى قىلىش - قىلماسلىق ئىختىيارى بولغان

ئىشلارنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ. بىدئەت ئىشلار بىلەن ئۇلارنىڭ پەرزلىكىنى ياكى مۇستەھەبلىكىنى ياكى مۇباھلىقىنى كۆرسىتىدىغان دەلىللەرنى بىرلەشتۈرۈش، ئىككى زىت نەرسىنى بىرلەشتۈرگەنلىك بولىدۇ.^②

بىدئەتنى ياخشى - يامان دەپ ئايرىيدىغان ئۆلەمالارنىڭ سۆزلىرىدىن مىساللار:

شەيخۇل ئىسلام ئىبنى تەيمىيە پەتىۋادا ئىمام شافئىدىن مۇنداق نەقىل قىلىدۇ: «شافئى رەھىمەللاھ مۇنداق دەيدۇ: «بىدئەت - ئىككى تۈرلۈكتۇر: بىرى قۇرئان - ھەدىسكە، ئىككىسى ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەھى ۋەسەللەمنىڭ بەزى ساھابىلىرىدىن كەلگەن ئەسەرگە زىت بولۇپ، ئۇ زىللەت بىدئەتتۇر. يەنە بىرى يۇقىرىقىلاردىن بىرىگە زىت بولمىغان بىدئەت بولۇپ، ئۇ بىدئەتنى ھەسەنەدۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ «بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېگەن سۆزىدۇر». بۇ سۆزنى ياكى ئۇنىڭ ئوخشىشىنى ئىمام بەيھەقى «مەدخەل» دە سەھىھ ئىسناد بىلەن رىۋايەت قىلغان.^③

ھەنەفىي ئالىملاردىن شەيخ ئىبنى ئابدۇل مۇنداق دەيدۇ: «بىدئەت بەزىدە ۋاجىب بولىدۇ، ئازغۇن پىرقىلارغا رەددىيە بېرىش ئۈچۈن دەلىللەر پەيدا قىلغانغا ئوخشاش، قۇرئان - ھەدىسنى چۈشىنىش

② ئىمام شاتىبى: «الإعتصام» 1 - توم، 191 - بەت.

③ ئىبنى تەيمىيە: «پەتىۋالار توپلىمى» 20 - توم، 163 - بەت.

④ ئىبنى تەيمىيە: «پەتىۋا توپلىمى» 10 - توم، 370 - بەت.

دەيدۇ: «بىلىڭلاركى - ئاللاھ سىلەرگە بىلدۈرسۇن - يېڭىدىن پەيدا قىلىنغان ئىشلار ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى شەرىئەتتە ئەسلى يوق پەقەت ھاۋاي ھەۋەس بىلەن پەيدا قىلىنغان ۋە ئۆز خاھىشىنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلىنغان ئىش بولۇپ، بۇ قەتئىي باتىلدۇر. يەنە بىرى شەرىئەتتىكى بىر ئىشقا تايىنىپ پەيدا قىلىنغان بىدئەت. بۇ ئۈلگىلىك خەلىپىلەر ۋە پەزىلەتلىك ئىماملارنىڭ يولىدۇر. ھەر قانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش ياكى بىدئەت پەقەت ئىسمى ياكى مەنىسى ئۈچۈنلا ئەيىبلەنمەيدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئاندا نازىل قىلىنغان ئايەتلەرنى «مۇھەسسەس (يېڭى پەيدا بولغان نەرسە)» دەپ ئاتىدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلارغا پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن يېڭى ۋەز-نەسىھەت نازىل بولسا...»^① ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ «بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېدى. بەلكى يېڭى پەيدا بولغان ئىشلاردىن سۈننەتكە خىلاپ بولغان ۋە زالالەتكە چاقىرىدىغانلىرىلا سۆكۈلىدۇ ۋە ئەيىبلىنىدۇ.»^②

شافئىي ئالىملاردىن ئىمام غەززالى مۇنداق دەيدۇ: «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەھمىدىن كېيىن پەيدا قىلىنغان ئىشلارغا كەلسەك، يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى مەنئى قىلىنمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت سابىت سۈننەتكە زىت بولغان ۋە شەرىئەتتە بۇيرۇلغان بىر

ئۈچۈن ئەرەب تىلى گرامماتىكىسى ئۈگەنگەنگە ئوخشاش. بەزىدە مۇستەھەب بولىدۇ، رىبات ۋە مەكتەب ئىنشا قىلغانغا ئوخشاش ۋە ئىسلامنىڭ دەسكەپكى دەۋرىدە بولمىغان ياخشى ئىشلارنىڭ ھەممىسى بۇنىڭغا كىرىدۇ. بەزىدە مەكرۇھ بولىدۇ، مەسىجىدلىرىنى ئاشۇرۇپ زىننەتلىگەنگە ئوخشاش. بەزىدە مۇباھ بولىدۇ، يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كىچەكتىن كەڭئاشا بەھرىمەن بولغانغا ئوخشاش.»^③

ئىمام بەدرىددىن ئەل ئەينى «سەھىھ بۇخارى» نىڭ شەرھىدە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇرۇن ھەر كىشى ئۆز ئالدىغا ئوقۇيدىغان تەراۋىھ نامىزىنى، كىشىلەرنى توپلاپ بىر ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ جامائەت بىلەن ئوقۇيدىغان قىلغاندىن كېيىن: «بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېگەن سۆزىنى شەرھىلەپ مۇنداق دېگەن: «بىدئەت ئەسلىدە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەھمىنىڭ زامانىدا يوق بىر ئىشنى پەيدا قىلىشتۇر. ئاندىن بىدئەت ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: ئەگەر ئۇ شەرىئەتتە ياخشى كۆرۈلىدىغان بىر ئىشنىڭ قاتارىغا كىرسە ئۇ بىدئەتتى ھەسەنە بولىدۇ. ئەگەر ئۇ شەرىئەتتە يامان كۆرۈلىدىغان بىر ئىشنىڭ قاتارىغا كىرسە ئۇ زالالەت بىدئەت بولىدۇ.»^④

مالىكى مەزھەب ئالىملىرىدىن ئىمام ھافىز ئىبنى ئەرەبى ئەل-مالىكى مۇنداق

① سۈرە ئەنئىيا: 2 - ئايەت.

② ئىمام ئىبنى ئەرەبىنىڭ تىرمىزى شەرھى: 10 - توم، 147 - بەت.

③ ھاشىيەتۇ ئىبنى ئابىدىن: 1 - توم، 379 - بەت.

④ «سەھىھۇل بۇخارى شەرھى» 11 - توم، 126 - بەت.

ئىشنى سەۋەبى مەۋجۇت بولۇپ تۇرسىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرىدىغان نەرسە مەنئى قىلىنىدۇ. سەۋەبلەر ئۆزگەرگەن بەزى ئەھۋاللاردا يېڭى بىر ئىش پەيدا قىلىش لازىم بولۇپ قالىدۇ.»^①

ئۆلىمالارنىڭ سۇلتانى ئىز ئىبنى ئابدۇسسalam مۇنداق دەيدۇ: «بىدئەت - رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋاقتىدا بولمىغان بىر ئىشنى قىلىش بولۇپ، ئۇ ۋاجىب، ھارام، مۇستەھەب، مەكرۇھ ۋە مۇباھقا بۆلىنىدۇ. بۇنى بىلىشنىڭ يولى ئۇ ئىش شەرىئەتنىڭ قائىدىلىرىگە سېلىنىدۇ. ۋاجىب قىلىدىغان قائىدىنىڭ ئىچىگە كىرسە ۋاجىب بولىدۇ. ھارام قىلىدىغان قائىدىنىڭ ئىچىگە كىرسە ھارام بولىدۇ. مۇستەھەب قائىدىلىرىدىن بىرىنىڭ ئىچىگە كىرسە مۇستەھەب بولىدۇ. مۇباھ بولىدىغان قائىدىنىڭ ئىچىگە كىرسە مۇباھ بولىدۇ...»^②

ھافىز ئىبنى ھەجەر ئەل ئەسقەلانى مۇنداق دەيدۇ: «بىدئەت ئەسلىدە بۇرۇن بولمىغان بىر نەرسىنى پەيدا قىلىشتۇر. شەرىئەتتە سۈننەتكە زىت ئىشقا ئىشلىتىلىپ، ئۇ ئەيىبلەنىدۇ. مەسىلىنى ئىنچىكىلىگەندە، بىدئەت ئەگەر شەرىئەتتە ياخشى كۆرۈلگەن ئىشلاردىن بىرىنىڭ ئىچىگە كىرسە، ئۇ بىدئەتتى ھەسەنە بولىدۇ. ئەگەر شەرىئەتتە يامان كۆرۈلگەن بىر ئىشنىڭ ئىچىگە كىرسە، ئۇ قەبىھ - يامان بىدئەت بولىدۇ. بۇ ئىككى

قىسمىدىن بىرىنىڭ ئىچىگە كىرمىسە، ئۇ مۇباھ ئىشلاردىن بولىدۇ»^③.

ھەدىسى ئالىملىرىدىن ۋە ھەدىسى كىتابلىرىنى شەرھى قىلغۇچىلاردىن بىرى بولغان ئەللامە ئىبنى ئەسىر مۇنداق دەيدۇ: «بىدئەت ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى بىدئەتتى ھىدايەت، يەنە بىرى بىدئەتتى زالالەت. ئاللاھ تائالانىڭ ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەمرىگە خىلاپ ئىش بولسا ئۇ ئەيىبلەنىشى ۋە رەت قىلىنىشى لازىم. ئاللاھ تائالا مۇستەھەب قىلغان ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەرغىب قىلغان ئىشلارنىڭ ئىچىگە كىرىدىغان بولسا، ئۇ مەدھىيلىنىدۇ. ئەگەر يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش سېخىلىق قىلىش ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشتەك ئىشلار بولسا، ئۇنى ئەيىبلەشكە بولمايدۇ. ئۇنى ئەيىبلەشنىڭ ئۆزى شەرىئەتكە زىت ئىش قىلغانلىق بولىدۇ. چۈنكى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر ياخشىلىق پەيدا قىلغان كىشىگە ساۋاب بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىرەر ياخشى ئادەتنى پەيدا قىلسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتى ۋە ئۇ ئىشقا ئەمەل قىلغانلارنىڭ مۇكاپاتى ئۇنى پەيدا قىلغۇچىغا بولىدۇ.» بۇنىڭ ئەكسىچە «كىمكى بىر يامان ئادەتنى پەيدا قىلسا ئۇنىڭ گۇناھى ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغانلارنىڭ گۇناھى ئۇنى پەيدا قىلغۇچىنىڭ ئۈستىگە بولىدۇ.» بۇنداق بولۇشى ئۇ ئىشنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ۋە

① ئىھيا ئۇلۇمىدىن: 1 - توم، 276 - بەت.

② قەۋائىدۇل ئەھكام: 2 - توم، 172 - 174 -

بەتلەر.

③ فەتھۇلبارى: 4 - توم، 298 - بەت.

ئۆلىمالارنىڭ قاراشلىرىنى ئىنچىكىلەپ چۈشەنگەن ۋاقتىمىزدا؛ ھەر ئىككى تەرەپنىڭ قويغان شەرت ۋە قائىدىلىرىنى توغرا تەتبىقلىغىنىمىزدا؛ ئوتتۇرىدىكى ئىختىلاپنى ھەل قىلغىلى ۋە ئەھلى سۈننەت ئۆلىمالىرىنىڭ ئارىسىدا توقۇنۇش پەيدا قىلىشتىن ساقلىنىپ قالغىلى بولىدۇ. بۇنىڭ يولى تۆۋەندىكى تۆت شەرتنى تەتبىقلاش:

1- بىدئەتنىڭ پەقەت ئىبادەتلەردە بولۇشى. ئادەتتىكى تۇرمۇش ئىشلىرىدا بىدئەت بولمايدۇ. مەسىلەن: ئايىرۇپىلان ۋە ماشىنىلاردا سەپەر قىلىش بىدئەتنى ھەسەنە ياكى بىدئەتنى زالالە دېيىلمەيدۇ.

2- شەرىئەت ئۇسۇللىرىدىن ياكى شەرىئەت مەقسەتلىرىدىن ياكى ئومۇمىي بۇيرۇقلاردىن بىرىنىڭ ئىچىگە كىرگەن يېڭىلىقلارنى زالالەت بىدئەت دېيىشكە بولمايدۇ. خۇددى تەرەۋىھ نامىزىنى جامائەت بىلەن ئوقۇغاندەك.

3- يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشنىڭ شەرىئەتنىڭ دەلىللىرىدىن بىرىگە زىت بولماسلىقى ۋە ئۇ ئىشنى قىلىش سۈننەتلەردىن بىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا سەۋەپ بولماسلىقى كېرەك. چۈنكى زالالەت بىدئەت دېگەن سۈننەتكە زىت كېلىدىغان ۋە سۈننەتنى يوقىتىدىغان ئىشتۇر.

4- قۇرئان- ھەدىسكە خىلاپ بولمىغان ۋە مۇسۇلمانلار ياخشى دەپ قارىغان ئىش زالالەت بىدئەت بولمايدۇ.

— داۋامى كېيىنكى ساندا...

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەمرىگە خىلاپ بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. بىدئەتنى ھىدايەتنىڭ مىسالى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ "بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت" دېگەن سۆزىدۇر. چۈنكى ئۇ پەيدا قىلغان تەرەۋىھنى جامائەت بىلەن ئوقۇش شەرىئەتتە مەدھىيلىنىدىغان ياخشى ئىشلاردىن بولۇپ، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنى مۇسۇلمانلارغا سۈننەت قىلمىغان. بىر نەچچە كېچە ئوقۇغاندىن كېيىن تەرك ئەتكەن، ئۆزى يالغۇزمۇ ئوقۇمىغان ۋە كىشىلەرنى جەم بولۇپ ئوقۇشقىمۇ بۇيرۇمىغان. ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدىمۇ بولمىغان. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كىشىلەرنى توپلاپ جامائەت بىلەن ئوقۇشنى يولغا قويغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بىدئەت دەپ ئاتىغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ سۈننەتتۇر. چۈنكى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "مېنىڭ سۈننىتىمنى ۋە مەنىدىن كېيىن راشىد خەلىپىلەرنىڭ سۈننىتىنى مەھكەم تۇتۇڭلار" دېگەن. بۇنىڭغا ئاساسەن "ھەر قانداق يېڭى چىقىرىلغان ئىشلار بىدئەت" دېگەن ھەدىسنى، شەرىئەت ئاساسلىرىغا زىت كېلىدىغان ۋە سۈننەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئىشلار دەپ چۈشىنىش كېرەك.^②

يۇقىرىدىكى ئىككى تەرەپ

① بۇ ھەدىسنى ئىمام ترمىزى، ئەبۇ داۋۇد، ئىبنى ماجە ۋە ئەھمەد رىۋايەت قىلغان سەھىھ ھەدىس.

② ئەننەھايە فى غەرىبىلھەدىس: 1- توم، 106- بەت.

جاۋاب: رەببىنى بەندىلەرنىڭ ھەق بىلەن ناھەق، ئىمان بىلەن كۇپرى ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشتە تۈرلۈك مۇشكىلات ۋە سىناقىلارغا دۇچ كېلىدىغانلىقى، بۇ يولدا كىمنىڭ چىداملىق، كىمنىڭ چىدامسىز ئېكەنلىكىنىڭ ئەمەلىي مەيداندا ئايرىلىشىنىڭ مۇھەققەتلىكى جانابى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە تائالانىڭ يەر يۈزىدە يولغا قويغان قانۇنىيەتلىرىدىندۇر. ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئىلاھىي ئادالەت ۋە پەزىل - مەرھەمەت نۇرىنى ئۇشبۇ قانۇنىيەت ئاساسىدا تەجەللى ئېتىپ تۇرىدۇ.

بۇ سەۋەبتىن ھەقىقەت بىلەن سەپسەتە، ئىمان بىلەن كۇپرى ئوتتۇرىسىدا كۆرەشلەر ئۈزۈلمىگەندۇر ۋە ئۈزۈلمەيدۇ. تاكى قىيامەتكە قەدەر ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىدا

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ!

سوئال: ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان «مەلھەمەتۇ كۇبرا» ھەدىسى دېيىلگەن بىر ھەدىس بار ئىكەن. بۇنىڭدا ئاخىر زاماندا يۈز بېرىدىغان ئۇرۇشلار ھەققىدە بايانلار بار ئىكەن. بۇ ھەدىس ۋە ئۇنىڭدا كەلگەن بايانلار ھەققىدە چۈشەنچە بەرگەن بولسالا! ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن.

ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ!

بارلىق ھەمدۇ - سانا جانابى ئاللاھقا بولسۇن، شۇنداقلا پەيغەمبىرىمىزگە، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ۋە ئۇنىڭغا تاكى قىيامەتكىچە ئەگەشكەنلەرگە دۇرۇت - سالاملار بولسۇن.

تۇتقۇزىشىدا شەك يوقتۇر. ئىشىنىمىزكى، بۇخىل ئىسلاھات يولىنى تۇتقۇچىلار ئۈمىدەت ئىچىدە ھېچقاچان يوقالمايدۇ.

چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۆز ۋەدىسى بويىچە بۇ دىننى قوغداشقا كېپىل بولغاندۇر. ئاللاھ تائالا بۇ دىننى قوغداش ئۈچۈن شۇنداق مەرد ئەركەكلەرنى، شىجائەتلىك قەھرىمانلارنى يېتىشتۈرۈپ تۇرىدۇكى، ئۇلار ئىلىم-مەرىپەت، دەۋەت ۋە جىھاد مەيدانىدىكى چىدامچانلىقى ۋە پىداكارلىقلىرى بىلەن بۇ دىننى قوغدايدۇ، ئۆچكەن ئىزلارنى تېرىلدۈرۈپ، سولغان روھلارنى ياشارتىدۇ. ئۇلار يېرىم يولدا بوشىشىپ قالغانلارغا، ئۇلارغا قارشى تۇرغانلارغا، دىن دۈشمەنلىرىگە ساتقۇنلۇق قىلغانلارغا پەرۋا قىلماستىن، تاكى قىيامەتكە قەدەر سەبائىلىق بىلەن ھەقنى قوغدايدۇ. مانا بۇ رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تۆۋەندىكى ھەدىستە بىشارەت بەرگەن مۆمىنلەر جامائەسىدۇر.

ئۆمەير ئىبنى ھانى رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان: مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان: «ئۆمىتىمدىن بىر گۇرۇھ كىشىلەر ھەرقاچان، ھەر زامان ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىنى بىجىنىدۇ. ئىجرا قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇستەھكەملىكىدىن ئۇلارنى ياردەمچىسىز قويغانلارمۇ، ئۇلارغا قارشى تۇرغانلارمۇ ئۇلارغا زەرەر يەتكۈزەلمەيدۇ. تاكى

نې-نې جەڭلەر، كۈرەشلەر يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. ئاقىۋەتتە بولسا، ھەق ئۈستىدە تەۋرەنمىگەن، سەبائىلىق بىلەن تۇرغانلار غەلبە قىلىدۇ.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاتىنىڭ پېشانىسىگە تا قىيامەتكىچىلىك ياخشىلىق پۈتۈلگەندۇر». ^(۱)

ئاللاھ تائالانىڭ ئىسلام ئۈمىتىگە ئاتا قىلغان نېپەتلىرى قاتارىدا شۇنداق بىر نېپەت باركى، ئىسلام ئۈمىتىنىڭ بېشىغا ھەرقانچە ئېغىر كۈلپەتلەر، قاتتىق سىناقلار كېلىپ، بۇ ئۈمىد تۈگىشىپ كېتىدىغان بولدى دەپ قالىدىغان ئەھۋاللاردىمۇ ئۆمىد ئۆزىنى بىر سىلىكۈتتەپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ قايتىدىن كۈچكە كېلىپۇرۇنقىدىن تېخىمۇ مەزمۇت قوپىدۇ.

مەزكۇر قائىدە ھەر دەۋردە كۈچكە ئىگە بولۇپ، بۇنىڭغا بىنائەن دەيمىزكى، ئىسلام ئۈمىتى بۈگۈنمۇ بېشىغا كېلىۋاتقان كۈلپەتلەردىن ئوخشاشلا ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ۋە تەۋپىقى بىلەن چوقۇم قۇتۇلۇپ كېتىدۇ. پەقەت مۇسۇلمانلار مەزكۇر نىمەتنى قەدىرلەشنى بىلىپ ئۆزىنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنىدىكەن، ئاللاھنىڭ غەلبە مەشئىلىنى مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا

^(۱) سەھىھەين: "بۇخارى" 2849-ھەدىس. مۇسلىم 1871-ھەدىس.

ئاللاھنىڭ ئەمرى (ھەر مۆمىننىڭ روھىنى قەبىزى قىلىدىغان شامال) كەلگىچە ئۇلار شۇنداق تۇرىدۇ»^①.

مۇسۇلمانلارنىڭ خىرىستىئانلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بىر قاتار ھەدىسلەردە كەلگەندەك بەزىدە ئۇرۇش، بەزىدە سۈلھى، يەنە بەزىدە ۋاقىتلىق ئۇرۇش توختۇتۇشتىن ئىبارەت بولىدۇ.

بەزى ھەدىسلەردە قىيامەت قايىم بولۇشنىڭ ئالامەتلىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار بىلەن رىملىقلار (ياۋروپالىقلار) ئوتتۇرىدا "مەلھەمە كۇبرا" يەنى نۇرغۇن ئىنسانلار قىرىلىپ كېتىدىغان چوڭ جەڭ بولىدىغانلىقى خەۋەر بېرىلگەن. لېكىن ھەل قىلغۇچ چوڭ جەڭنى كۈتۈپ تۇرۇشقا بۇيرۇمىغان، پەقەتلا شۇنداق جەڭ بولىدىغانلىقىنى ئالدىن بىشارەت بەرگەن.

"مەلھەمە كۇبرا ھەدىسى" دەپ تونۇلغان مۇنداق بىر ھەدىس سەھى مۇسلىمدا كەلگەن:

ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «رىملىقلار ئەئىمىق ياكى دابىق دېگەن يەرگە چۈشمىگىچە قىيامەت بولمايدۇ. ئۇ چاغدا، مەدىنىدىن شۇ چاغلاردىكى يەر يۈزىنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىدىن تەركىپ تاپقان بىر قوشۇن چىقىدۇ. ئۇلار قارىمۇ-قارشى

سەپ تۈزۈپ تۇرغاندا، رىملىقلار:

— بىزنىڭ يوللىرىمىزنى توسماڭلار، بىز ئادەملىرىمىزنى ئەسىر ئالغانلار بىلەن ئۇرۇشمىز، — دەيدۇ. لېكىن مۇسۇلمانلار: — ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، قېرىنداشلىرىمىزنى سىلەرگە تاشلاپ قويمايمىز، — دەپ تۇرۇۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش باشلىنىدۇ. (مۇسۇلمانلارنىڭ) ئۈچتىن بىر قىسمى ئۇرۇش مەيدانىنى تاشلاپ قاچىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ تەۋبىلىرىنى مەڭگۈ قوبۇل قىلمايدۇ. ئۈچتىن بىر قىسمى ئۆلتۈرۈلىدۇ، بۇلار ئاللاھنىڭ نەزىرىدە شېھىتلەرنىڭ ئەۋزەللىرى ھېسابلىنىدۇ. قالغان ئۈچتىن بىر قىسمى غەلبە قىلىدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ھېچقانداق قىيىن سىناققا دۇچ كەلمەيدۇ. ئۇلار قۇستانتىنىيە (ئىستانبۇل)نى ئازاد قىلىدۇ، ئۇلار قىلىچلىرىنى زەيتۇن دەرىخىگە ئېسىپ قويۇپ، غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلىۋاتقىنىدا، شەيتان:

— يۇرتۇڭلارنى دەججال بېسىۋالىدى، — دەپ توۋلايدۇ. ئۇلار يۈگۈرۈپ چىقىدۇ، لېكىن بۇ يالغان بولۇپ چىقىدۇ. شامغا يېتىپ كەلگەنلىرىدە، دەججال ھەقىقەتەن چىقىدۇ. ئۇلار سەپنى تۈزەپ، ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىۋاتقاندا، نامازغا تەكبىر ئېيتىلىدۇ. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئىيسا ئەلەيھىسسالام چۈشۈپ، ئۇلارغا ئىمام بولىدۇ. ئاللاھنىڭ دۈشمىنى (دەججال)

① سەھىھەين: "بۇخارى" 3641-ھەدىس. مۇسلىم 1037-ھەدىس.

ئىسپات تەلەپ قىلدۇ. چۈنكى بۇ بىر غەيب. ناۋادا ھازىرقى ئەھۋالنى مۇناسىپ دەپ قاراپ ھەدىسلەرنى ئىزاھلىساق، كېيىنچە ئۇنىڭدىنمۇ مۇناسىپ ۋەزىيەتلەر توغرا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن.

”مەلھەمە كۇبرا“ جېڭىدىن كېيىن يەھۇدىيلار بىلەن چوڭ جەڭ بولدى.

يەھۇدىيلار مۇسۇلمانلارغا قارىتا ئۆچمەنلىك قىلىدىغانلارنىڭ ئەڭ يامىنى، بۇلار پەلەستىن زېمىنىنى تارتىۋېلىپ، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلغاندىن كېيىن ئىسلام قوشۇنى تەرىپىدىن قىرغىن قىلىنىدىغانلىقىنى رەسۇلۇللاھ بىشارەت بەرگەن.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سەلەر يەھۇدىلار بىلەن ئۇرۇشقان، ھەتتا ئارقىسىغا يەھۇدى يوشۇرۇنۇۋالغان تاش، ئى مۇسۇلمان، ئارقامدا يوشۇرۇنۇۋالغان يەھۇدى بار، ئۇنى ئۆلتۈرگەن دەيدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلمەستىن بۇرۇن قىيامەت قايم بولمايدۇ». ^(۱)

مەزكۇر ھەدىستىن شۇنداق مەنا چىقىدۇكى، شۇ چاغلاردىكى تاشمۇ ئىسلام بىلەن كۇپرى، دوست بىلەن دۈشمەن ئوتتۇرىدىكى كۈرەشنىڭ ھەقىقىتىنى تونۇيدۇ. ھالبۇكى كۈنمىزدىكى بەزى

ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەندە، خۇددى تۇز سۇدا ئېرىگەندەك ئېرىشكە باشلايدۇ. ئەگەر ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا چىقىلمىسىمۇ، ئۇ ئېرىپ ھاللا بولۇپ كېتەتتى، ئەمما ئاللاھ ئۇنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قولى بىلەن ئۆلتۈرىدۇ. ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئىنسانلارغا نەزىسىنىڭ ئۇچىدىكى قاننى كۆرسىتىدۇ». ^(۲)

بەزىلەر مەزكۇر ھەدىستىكى ”مەدىنە“ بولسا مەدىنە مۇنەۋۋەرە، ”ئەئىمىق“ ياكى ”دابق“ دېگەن جايلارنى مەدىنە مۇنەۋۋەرە ئەتراپىدىكى جايلار دەپ شەرھىلىسە، بەزىلەر ”ئەئىمىق“ سۈرىيەدىكى ھەلەب شەھرى بىلەن تۈركىيەدىكى ئانتاكىيە شەھرى ئارىلىقىدىكى ”دابق“ قا يېقىن جاي، ئانتاكىيە شەھىرىگە توغرا كېلىدۇ، ”دابق“ ھەلەب شەھرى شەمالىدىكى ”مەرج دابق“ دېگەن بىر كەنت دەپ ئىزاھلايدۇ. مەدىنە بولسا شەھەر مەنىسىدە بولۇپ، دېمەشقى شەھرىنى كۆرسىتىدۇ دەيدۇ. يەنە بەزىلەر ھەلەب شەھرى دەيدۇ. ^(۲)

بۇ يەردە شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، بۇ ھەدىسنى بۈگۈنكى ئەمەلىي ئەھۋالغا ئۇدۇللاپ ئىزاھلاش ئالاھىدە دەلىل.

^(۱) ”سەھىھۇ مۇسلىم“ 2897-ھەدىس.

^(۲) ”مۇئەممۇل بۇلدان“ 222/1 ۋە 417/2 ”مەرقەت“ 53/10 ”الفتاۋە فىما يىسەن الإحاطة به من أشراف الساعة“ للإمام السخاوي، تحقيق: محمد العقيل 43-بەت. فقد جاء أشرافها محمود عطية 261-بەت. ”نهاية التاريخ دراسة شرعية تأصيلية جادة“ تركي بن عيسى العبدلي 29-بەت.

^(۳) سەھىھەين: ”بۇخارى“ 2926-ھەدىس. مۇسلىم 2922-ھەدىس.

كىشىلەر بۇ ھەقىقەتنى چۈشەنەلمەي، چۈشەنسەمۇ دىن دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتماقتا. ئۇلارنى ئارقا تېرەك قىلىشتەك كۇپرانە يولنى بازارغا سېلىشماقتا، ئاللاھنىڭ ئاماننىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئورنىغا بىراۋلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى تاللىماقتا، ئاللاھنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئۈستىدىكى بۇرچىنى ئۇنتۇپ دۇنيالىق مەنپەئەتلەرگە دۈم چۈشمەكتە. ھەتتا بەزىدە بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قىسمەنلەر دىننى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ، ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن دىننى سۈيىستىمال قىلماقتا. ئەلۋەتتە بۇنىڭ ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا تاشچىلىكىمۇ، ھاڭگىرت قۇشنىڭ بىر تال پېيچىلىكىمۇ قىممىتى بولمايدۇ.

يەھۇدىيلار مەنبەلىرىدىمۇ زامانى ئاخىرىدىكى چوڭ بىر جەڭ تىلغا ئېلىندۇ. بۇ جەڭ كەئنانچە بارگىھ تېغى دېگەن مەنىدە "ئارماگىدون" (Armagedon) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ تاغ پەلەستىندە.

"ئارماگىدون" ئەقىدىسى خرىستىئانلاردىمۇ بار. لېكىن يەھۇدىيلار مەزكۇر قوماندانى داۋۇد ئەلەيھىسسالام نەسلىدىن بولغان بىر پادىشاھ، بۇ پادىشاھقا يەھۇدىيلار ئەگىشىپ مۇسۇلمانلار بىلەن خرىستىئانلارنى يوقۇتۇپ، جىمى خالايقى بويىسۇندۇرۇپ "ئىسرائىل" دۆلىتىنى قۇردۇ دەپ قارىسا، خرىستىئانلار مەزكۇر قوماندانى ئىسا ئەلەيھىسسالام دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئىسا

ئەلەيھىسسالام چۈشۈپ مۇسۇلمانلار بىلەن يەھۇدىيلارنى، شۇنداقلا خرىستىئان دىنىغا كىرمىگەنلەرنى يوقىتىدۇ دەپ قارايدۇ. بۇ جەھەتتىن مۇسۇلمانلاردىكى "مەلھەمە كۇبرا" ئەقىدىسى بىلەن يەھۇدىيلاردىكى ۋە خرىستىئانلاردىكى "ئارماگىدون" ئەقىدىسى ئوتتۇرىدا ئىسمىدىمۇ، مەزمۇنىدىمۇ پەرق بارلىقى مەلۇم بولىدۇ.

يۇقىرىقى ھەدىسلەردىن زامانى ئاخىردا خرىستىئانلار بىلەن ھەل قىلغۇچ چوڭ بىر جەڭ بولىدىغانلىقى، مۇسۇلمانلار غەلىبە قىلىدىغانلىقى، يەھۇدىيلار بىلەنمۇ چوڭ جەڭ بولىدىغانلىقى ۋە دەججال ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. بىراق بۇلار ئاساسەن غەيبى خەۋەرلەر بولغانلىقى ئۈچۈن بۇلارنىڭ جەريان تەرتىپى، بەزىبىر تەپسىلاتى ۋە ئۇنى ئەمەلىي ئەھۋالىمىزغا ئۇدۇللاش مەسىلىلىرىدە كېسىپ بىر نەرسە دېمەك بىر قەدەر مۇشكۈلدۇر. ناۋادا ھازىرقى ئەھۋالنى مۇناسىپ دەپ قاراپ ھەدىسلەرنى ئىزاھلىساق، كېيىنچە ئۇنىڭدىنمۇ مۇناسىپ ۋەزىيەتلەر توغرا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن.

بەزىلەر ئۆمەتنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈنلەرنى چۈشىنىشكە ئاجىز كەلسە زامانى ئاخىرغا مۇناسىۋەتلىك بەزى ھەدىسلەرنى خالىغىنچە ئىزاھلاشقا ئۇرۇنىدۇ. بىراق بۇ تۈرلۈك ھەدىسلەرنى تەھلىل قىلىش ۋە ئەمەلىيەتكە چېتىپ ئىزاھلاشتا مۇھەققىق ئالىملارنىڭ ئىزاھاتلىرى ۋە بايانلىرىغا مۇراجەت قىلماستىن، ئالدىراپ كېتىلسە

ئىپادىلەيدۇ.

ئىسلام ئۆمىتىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان كۈنلەر ھەققىدىكى تۈرلۈك ھەدىسلەرنى چۈشىنىشتە تۆۋەندىكى ھۈزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىنى چۈشىنىش ئاساس بولۇشى كېرەك:

ھۈزەيفە ئىبنى ئەلىيەمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: كىشىلەر رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن ياخشىلىق ھەققىدە سورايىتى. مەن بولسام يامانلىق ھەققىدە سورايىتىم. چۈنكى مەن بۇ يامانلىقنىڭ بېشىغا كېلىپ قېلىشىدىن قورقاتتىم. مەن:

- يارەسۇلەللاھ! بىز جاھىلىيەت ۋە يامانلىق ئىچىدە ياشايتتۇق. ئاللاھ بىزنى بۇ ياخشىلىققا مۇيەسسەر قىلدى. بۇ ياخشىلىقتىن كېيىن، يامانلىق بارمۇ؟ - دەپ سورىسام، رەسۇلۇللاھ:

- ھەئە، - دېدى. مەن:

- ئۇنداقتا ئاشۇ يامانلىقتىن كېيىن يەنە ياخشىلىق بارمۇ؟ - دېسەم، رەسۇلۇللاھ:

- ھەئە، ئەمما بۇ ياخشىلىققا ئىس تۈتەك ئارىلاشقان - دېدى. مەن:

- ئۇنىڭ ئىس - تۈتىكى دېگەن نېمە؟ - دەپ سورىسام، رەسۇلۇللاھ:

- شۇنداق بىر كىشىلەركى، ئۇلار مېنىڭ سۈننىتىم بويىچە يېتەكلىمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنىڭ بەزىسىنى توغرا دەيسەن، بەزىسىنى خاتا دەيسەن. -

ياكى ئاشۇرۇۋېتىلسە تەسىرى يامان بولىدۇ.

ئەلۋەتتە، بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىسلەرنىڭ سەھىھلىرى بىلەن ئاجىز ۋە توقۇلمىلىرىنى، شۇنداقلا سەنەدى سەھىھ تۇرۇقلۇق بىرەر مەزمۇنى ئېنىق ئىپادىلىمىگەنلىرى بىلەن مەزمۇنى ئېنىق بولسىمۇ سەنەدى سەھىھ بولمىغانلىرىنى ئايرىش ئەڭ ئەقەللى تەلەپ.

بولۇپمۇ بىز ھەدىسلەرگە تاشقى كۆرۈنۈشىدىن قارايدىغان بولساق بايان قىلىنغان ئەھۋاللار بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ، زىتتەك تۇيۇلىدۇ. مەسىلەن بەزى ھەدىسلەردە "مۇسۇلمانلار ئاجىزلاپ ئىلگىرىكىدەك غېرىبانلىققا قايتىدۇ"، "پېتىنلەر قاراڭغۇ كېچىنىڭ زۇلمەتلىرىدەك ھەممىنى قاپلايدۇ"، "دىننى چىڭ تۇتقان كىشى بىر تال چوغنى سىقىمداپ تۇرغان كىشىدەك بولىدۇ"، "ئىسلام تۈگۈنى بىر - بىرلەپ يېشىلىپ كېتىدۇ" دېيىلسە، يەنە بەزى ھەدىسلەردە ئۈمىدكە كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ قايتىپ كېلىدىغانلىقى، خىلاپەت تىكلىنىدىغانلىقى، ئىتالىيەنىڭ پەتھى قىلىنىدىغانلىقى، دىننىڭ ھەممە جايلارغا يېتىپ بارىدىغانلىقى تىلغا ئېلىنىدۇ.

بۇ شۇنى كۆرسىتىدۇكى، بۇ ھەدىسلەر مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالىنىڭ بەزىلەر ئويلىغاندەك يۇقۇرىدىن تۆۋەنگىلا قاراپ ماڭىدىغان بولماستىن، گاھ تۆۋەنگە، گاھ يۇقۇرىغا قاراپ ماڭىدىغانلىقىنى

دېدى. مەن:

- ئۇنداقتا ئاشۇ ياخشىلىقتىن كېيىن يەنە يامانلىق بارمۇ؟ دېسەم، رەسۇلۇللاھ:

- ھەئە، بىر مۇنچە دەۋەتچىلەر بار، ئۇلار كىشىلەرنى جەھەننەمگە چاقىرىدۇ، ئۇلارنىڭ چاقىرىقىغا كىم ئەگەشسە، ئۇلار ئۇنى جەھەننەمگە تاشلايدۇ، - دېدى. مەن:

- يارەسۇلۇللاھ! ئۇلارنى بىزگە سۈپەتلەپ بەرسىلە. - دېسەم، رەسۇلۇللاھ:

- ئۇلار بىزلەردىن بولۇپ، بىزنىڭ تىلىمىزدا سۆزلەيدۇ، - دېدى. مەن:

- ئەگەر شۇلارغا يولۇقۇپ قالسام، مېنى نېمىگە بۇيرۇيالا؟ - دېسەم، رەسۇلۇللاھ:

- مۇسۇلمانلار جامائىتى ۋە ئۇلارنىڭ ئىمامىغا ئەگىشىسەن، - دېدى. مەن:

- ئەگەر ئۇلارنىڭ جامائىتى ياكى ئىمامى بولمىسچۇ؟ - دەپ سورىسام، رەسۇلۇللاھ:

- ئۇ چاغدا بارلىق پىرقىلەردىن ئايرىلىپ تۇرغىن. گەرچە ئايرىلىپ تۇرۇشۇڭ دەرەخ يىلتىزنى چىڭ چىشلەپ، شۇ ھالدا ئۆلۈپ كېتىشىڭگە توغرا كەلسىمۇ، - دېدى. ^(۱)

بۇ ھەدىسمۇ يۇقىرىدا دېگىنىمىزدەك مۇسۇلمانلار ئۇزۇن زامانلىق تارىخىدا

ئاللاھ تائالانىڭ بېكىتىۋەتكەن قانۇنىيىتى بويىچە بەزىدە ئاجىزلىق، بەزىدە قۇدرەتلىك باسقۇچلارنى بېشىدىن كەچۈرىدىغانلىقىغا، بىر خىللا بولمايدىغانلىقىغا ئىشارەت قىلغان. ئۆتمۈش تارىخىمۇ بۇنى قېتىملاپ ئىسپاتلاپ كەلدى. مۇشغۇل ۋە ئەھلى سەلب ئىستىلالىرىدىن كېيىنمۇ ئىسلام دۇنياسى ئوسمان ئەرئوغۇل، سەيفۇددىن قوتۇز، نۇرىددىن زەنكى، سالاھىدىن ئەييۇبى قاتارلىق ئەزىمەتلەر قوماندانلىقىدا مۇسۇلمانلارنىڭ قايتا باشى كۆتۈرۈشى، قۇدرەتلىك دۆلەتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى، ئۇلارنىڭ ئادالەت ۋە ھەقىقەت بىلەن دۇنيا سورىغانلىقىدەك شانلىق تارىخلار بۇنىڭ تېپىك مىسالى. بىزدىن تەلەپ قىلىنغىنىمۇ بەزى ھەدىسلەرنى بىرەر توپقا توغرىلاپ ئىزاھلاش بولماسىتىن، غالىب ۋە مەغلۇبىيەت ئىشلىرىدا خۇدانىڭ پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە پۈتكەن ئورتاق قانۇنىيىتى، مۇسۇلمانلارنىڭ مەغلۇبىيەتتىن كېيىن قايتا غەلبە قازىنىشى ئۈچۈن جاكارلىنىپ بولغان ئىلاھىي كۆرسەتمىلەر بويىچە ئىش قىلىشتۇر. دەرۋەقە، يۇقىرىقى ھەدىسلەر ئىسلام ئۈمىتىگە ئۈمىد بېغىشلايدۇ. جانابى ئاللاھ ئىسلام ئۈمىتىگە كۈچ - قۇۋۋەت، ئىززەت ئاتا قىلغاي!

ۋەللاھۇ ئەلەم

^① سەھىھەين: "بۇخارى" 3606-ھەدىس. مۇسلىم 1847-ھەدىس.

مەدەنىيەتلىرىدىن ۋاز كېچەلمىدى. شۇڭا بۈگۈنكى كۈندە بىر قىسىم كىشىلەر ئىسلام دىنىغا ئىشىنىدىغان بىر قىسىم مىللەتلەرنىڭ قالاق يەرلىك ئادەتلىرىنى ۋە مەدەنىيىتىدىكى غەلىتە قىلىقلىرىنى ئىسلام دىنىنىڭ كەمچىلىكلىرى سۈپىتىدە تەشۋىق قىلماقتا.

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە ئاياللارنىڭ جەمئىيەت ۋە ئائىلىدىكى ماددىي ۋە مەنىۋى مەنپەئەتلىرى، باراۋەرلىك ئورنى، مۇھەببەت، نىكاھ، ئۆگىنىش، خىزمەت، ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھەرىكەتلەرگە قاتنىشىش ھوقۇقلىرى ئېنىق گەۋدىلەندۈرۈلگەن. ئۇلارنىڭ ئائىلىدە ئەرلەرنىڭ ماددىي مۈلكى ياكى قۇلى بولماستىن، بەلكى ئىززەت-ئېكرامغا ئىگە ئانا، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئايال ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان.

گەرچە ئىسلام دىنىدا ئاياللارغا شۇنچە

ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ئاياللارنىڭ ھوقۇق مەسىلىسى بۈگۈنكى كۈندە پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا ھەر ساھە ئالمىلىرىنىڭ جىددىي دىققىتىنى تارتىۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئاياللار مەسىلىسى تارىختىن بۇيان ھەرقايسى مىللەت، ھەرقايسى مەدەنىيەت ۋە ھەرقايسى ئىلمىي ئېقىملار ئارىسىدا ئوخشىمىغان كۆز قاراش ۋە ئوخشىمىغان نوقتىئىنەزەرلەر بىلەن ئوتتۇرىغا چىقتى.

گەرچە ئىسلام دىنىدىكى ئاياللارنىڭ ھوقۇقى ۋە ئورنى مەسىلىسى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە ناھايىتى ئېنىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولسىمۇ، لېكىن ئىسلام دىنىنى قۇبۇل قىلغان دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئەرەبلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر خىل مىللەتلەر ئىسلام دىنىنى قۇبۇل قىلغاندىن كېيىنمۇ ئۆزلىرىنىڭ مىڭ يىللاردىن بۇيان داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئەنئەنىۋىي

كۆپ ھوقۇقلار بېرىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئىسلام دىنىدىكى ئاياللارنىڭ ئورنى ۋە ھوقۇقىنى تەتقىق قىلغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىلىرى دائىم ئاياللارنىڭ جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھوقۇقلىرىدىن كۆرە، ئائىلىدىكى ماددىي ۋە مەنىۋى مەنپەئەت ۋە ھوقۇقلىرىنى كۆپرەك تەكىتلەپ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش ھوقۇقىنى نەزەردىن ساقىت قىلىدۇ ياكى يۈزەكى تەسۋىرلەر بىلەن يانداپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇ ئەھۋال كۆپىنچە چاغلاردا كىشىلەردە بىر خىل خاتا تۇيغۇ پەيدا قىلىپ، ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىشنى چەكلەمدۇ؟ دېگەن گۇمانىي سوئاللارنى پەيدا قىلىدۇ. بىز كېسىپ ئېيتالايمىزكى، ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى بولغان «قۇرئان كەرىم» ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك سۆزلىرى بولغان ھەدىس شەرىفلەردە ئاياللارنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىنى ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشىنى چەكلەنگەنلىكىگە ئالاقىدار ھېچقانداق ئۇچۇرلار يوق. ئەمەلىيەتتە، ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ بىر قىسمى، تۇرمۇشنىڭ باش قوماندانى بولۇشىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئاياللار بىلەن ئەرلەر فىزىئولوگىيىلىك جەھەتتە پەرىقە ئىكەن بولغاندىن سىرت ھەممە جەھەتلەردە باراۋەردۇر. ئۇلار ئۆزىگە تىگىشلىك ھوقۇقلاردىن بەھرىمان بولغاندىن سىرت يەنە تىگىشلىك مەجبۇرىيەتلەرنىمۇ ئۆتىشى كېرەك. ئاللاھ

تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دەيدۇ: «ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمان بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك.» (2:228)

ئاياللارنىڭ ئائىلە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، پەرزەنت تەربىيەلەش، ئەرلىرىگە ياردەمچى بولۇشتەك ۋەزىپىلىرى بولغاندىن سىرت يەنە ئۇلار ئىجتىمائىي جەمئىيەتنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىدۇر. شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرىگە ماس كەلگەن مۇئەييەن مىقداردىكى ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي خىزمەتلەرگە قاتنىشىشقا ئېھتىياجلىق. مەسىلەن: دوختۇرلۇق، ئوقۇتقۇچىلىق، سېستىراللىق، كاسسىرلىق، بانكا، ئۇچۇر ئالاقە، پارلامېنت خىزمەتلىرى ۋە باشقىلار.

ئىسلام دىنىدا مەيلى ئايال، مەيلى ئەر بولسۇن پەقەت جەمئىيەتكە پايدىسى بارلا ئىش قىلىدىكەن ئوخشاشلا ئاللاھ تەرىپىدىن شەرەپ ۋە ئىلتىپاتلارغا مۇيەسسەر بولىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئەمەللىرى ئىنسانلارغا پايدىلىقتۇر. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دەيدۇ: «ئەر-ئايال مۇئەممىلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە (دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ) ئوبدان ياشىتىمىز، ئۇلارغا ئەلۋەتتە قىلغان ئەمەللىرىنىمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز.» (16:97)

ئىسلام دىنىدا مۇھىمى ئىشنىڭ كىم تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغانلىقى ئەمەس،

خەلقىگە پادىشاھلىق قىلىۋاتقان ئايال پادىشاھ بىلىقنىڭ تىلغا ئېلىنىشى، خەلىپە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئەقىللىق ئايال دەپ قارالغان شىفا بىنتى ئابدۇللاھنى بازار باشقۇرۇشقا مەھسۇل قىلىشى، ئايشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھاياتى ۋە پائالىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلىپ، داغلىق بىر ھەدىسشۇناسقا ئايلىنىشى ۋە بۈگۈنكى دۇنيادا بىر قىسىم مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىدا ۋەزىپىلەردە بولۇشى بۇنىڭ ئېنىق مىساللىرىدۇر.

ئىسلام دىنىدا كىمىنىڭ قانداق ئىشتا بولۇشى ئۇلارنىڭ جىنسىي پەرقىگە قاراپ ئەمەس، بەلكى شۇ ئىشنىڭ ئەھلى، لايىقلىقى ۋە ئىقتىدارىغا قاراپ بېكىتىلىدۇ. ئەلۋەتتە، بىر ئىشنىڭ ئەھلى بولۇش ۋە ئىقتىدار ۋە لايىقلىقىنى يېتىلدۈرۈش ما ئارىپ جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشكە مۇناسىۋەتلىك. گەرچە پەيغەمبىرىمىز — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «ئىلىم ئېلىش ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرز» دېگەن بولسىمۇ، ئەمما ئىسلام دىنىنى قۇبۇل قىلغان ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتىدىكى ئاياللارغا بولغان چۈشەنچىسىنىڭ توغرا بولماسلىقى سەۋەبىدىن ئاياللارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ئىزچىل سەل قارىلىپ كەلدى. ئۆزگىنىش بىر خىل بىلىم ئېلىش ھەرىكىتى ۋە پائالىيىتى بولۇپ، ئۇ پەقەت دىنىي بىلىمنىلا ئەمەس بەلكى ئىقتىدارنى ئۆستۈرىدىغان، تۇنۇش دائىرىسىنى كېڭەيتىدىغان بارلىق پايدىلىق بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىلىم ئېلىشتىكى مەقسەت ئادەمنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنى

بەلكى قانداق ئېلىپ بېرىلغانلىقى، جەمئىيەتكە ۋە ئىنسانلارغا قانداق پايدا ئېلىپ كەلگەنلىكى تەكىتلىنىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت قانۇنلىرىغا ئۇيغۇن ھالدا ئورۇندالغان ھەرقانداق ئەمەل مەيلى كىم تەرىپىدىن ئورۇندالغان بولسۇن پەقەت ئۇ ياخشى ئەمەل بولسلا بىكار كەتمەيدۇ، قىلغان ئەجىرىگە لايىق ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دەيدۇ: «مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەرقانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچىنىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتمەيمەن، سىلەر بىر-بىرىڭلاردىن تۆرەلگەن.» (3:195)

گەرچە ئىسلام دىنىدا ئەر-ئاياللار جەمئىيەت ئىشلىرىغا تۆھپە قۇشۇش جەھەتتە ھوقۇقتا باراۋەر بولسىمۇ، لېكىن ئىسلام دىنى ئەرلەر ئىشلىيدىغان ھەممە يەرلەردە ئاياللارنىڭ بولۇشىنى تەشەببۇس قىلمايدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنىدا ئاياللار بىلەن ئەرلەرنىڭ فىزىئولوگىيىلىك پەرقلىرىگە ئاساسەن، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدا مەلۇم پەرقىنىڭ بولۇشى تەشەببۇس قىلىنىدۇ. ئەمما ئىسلام دىنى ئەزەلدىن ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي، ھەربىي ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىنى چەكلىگەن ئەمەس. ھەتتا ئاياللارنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىدا رەھبەر، ھەربىي ئىشلاردا قوماندان، مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرىدا تەتقىقاتچى ۋە يولباشچى بولۇشقا يول قويغان. ئەگەر بىز ئىسلام تارىخىغا ۋە بۈگۈنكى دەۋرىمىزگە نەزەر سالساق بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مىساللارنى ناھايىتى كۆپ ئۇچرىتىمىز. «قۇرئان كەرىم» دە سەبە

ئاشۇرۇپ جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش ۋە باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشتۇر. بىلىم ئېلىشتا ئەر- ئاياللار ھوقۇقتا تەڭ باراۋەر بولۇپ، ئورۇن، ۋاقىت، ياش ۋە جىنسى پەرقى يوق. ئەلۋەتتە، بىلىم ئېلىشتىكى يەنە بىر مەقسەت ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، قۇدرىتىنى بىلىش ۋە ئۇ ياراتقان مەۋجۇداتنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىش ئۈچۈندۇر.

گەرچە ئىسلام دىنىدىكى بەزى مەملىكەتلەردە ئاياللارنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىدا قىسمەن مەسىلىلەر مەۋجۇت بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت قانۇنلىرىدىكى چەكلىمىلەر بولماستىن، بەلكى شۇ دۆلەتلەرنىڭ سىياسىي تۈزۈلمىسى، جەمئىيەت قۇرۇلمىسى ۋە مەدەنىيەت ئارقىلىق كۆرۈنۈشىدىكى سەۋەنلىكلەردۇر.

ئۇيغۇر ئاياللىرىنى ئوتتۇرا شەرق، جەنۇبىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىدىكى مۇسۇلمان ئاياللارغا سېلىشتۇرغاندا، ئۇلار تېخىمۇ كۆپ ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكلەرگە ئىگە بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى سان- سىفىرلار بىلەن كۆرسىتىپ بېرىشكە ھازىرچە ئىمكانىمىز يوق.

ئۇيغۇر ئاياللىرى مەيلى ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى بولسۇن، مەيلى ئىسلامىيەتتىن كېيىن بولسۇن ئائىلە ۋە جەمئىيەتتە ئائىلىق ۋە ئاياللىق ئوبرازلىرى بىلەن ئۆزلىرىگە تىگىشلىك ھوقۇق، قەدەر- قىممەت، ھۆرمەت ۋە ئىمتىيازىلارغا ئىگە بولۇپ كەلدى. ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدىكى ئانىلار ۋە ئاياللارغا بولغان يۈكسەك

ھۆرمەت ئىپادىلىرى ئىسلامىيەتتىن كېيىن تېخىمۇ گەۋدىلەندى.

«ئوماي ئانا» ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئىلاھىيلاشتۇرۇلغان ئايال ئوبراز بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئاياللارغا بولغان ئەڭ يۈكسەك ھۆرمىتى ئىپادىلەنگەن ئەڭ قەدىمى رىۋايەتلەرنىڭ بىرىدۇر. مەھمۇد قەشقىرى «تۈركى تىللار دىۋانى» دا «ئوماي» دېگەن سۆزنى «ئانا» دېگەن مەنىدە، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ «ئوماي ئانا» دىن باشلانغان ئانىلارنى ۋە ئاياللارنى ھۆرمەتلەش ئەنئەنىسى ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىنىڭ پۈتۈن جەريانىغا سىڭىپ كەتكەن بولۇپ، بۇنى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ھەممە مەنبەلىرىدىن تاپقىلى بولىدۇ. «ئوغۇزنامە» داستانىدا «...كۈنلەردىن بىر كۈن ئايقاغاننىڭ كۆزى يورۇپ، بوشاندى» دېگەن بىر جۈملە بار. قەدىمقى زاماندا ئۇيغۇرلار ئاي، قۇياش ۋە ئاسمانلارنى ئۇلۇغلاپ، ئىلاھ سۈپىتىدە چۇقۇنغان بولۇپ، بۇ جۈملىدىكى «ئاي» سۆزى ئىلاھ مەنىسىنى، «قاغان» سۆزى ئەلبېشى، پادىشاھ دېگەن مەنىلەرنى كۆرسىتەتتى. ئۇيغۇرلارنىڭ شۇ چاغدىكى مەدەنىيەت ئەنئەنىسىدە ئاي ئايال ئىلاھقا ۋەكىللىك قىلىدىغان بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدا يۈكسەك ئابرويغا ئىگە ئىدى. تۇرمۇشتىكى نۇرغۇن ئىشلار، ھەتتا ھەربىي يۈرۈشلەردىكى ھۇجۇم، چېكىنىشلەرمۇ ئاينىڭ چىقىشى، ئاينىڭ تولىشى ياكى ئاينىڭ تۇتۇلىشىغا قاراپ ئېلىپ بېرىلاتتى. قۇياش ۋە ئاينى ئىلاھ سۈپىتىدە ئۇلۇغلىغان ھونلار دەۋرىدە،

جارى قىلدۇرۇپ كەلدى.

قاراخانىيلار خانىدانلىقى ئۇيغۇر تارىخىدىكى ئىسلام دىنىنى دۆلەت دىنى قىلغان تۇنجى پادىشاھلىق بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ھاياتىدا زور ئۆزگىرىشلەرنى ياسىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇيغۇر ئاياللىرى يەنىلا جەمئىيەتتە يۇقىرى ئابروي ۋە تىگىشلىك ھوقۇقلىرىدىن بەھرىمان بولغان. مەھمۇت قەشقىرى «تۈركى تىللار دىۋانى» ناملىق ئەسىرىدە قاراخانىيلار دەۋرىدە مەخسۇس ئاياللار ئۈچۈن ئىشلىتىلدىغان بىر قىسىم سۆزلۈكلەرگە تەپسىلىي ئىزاھات يازغان بولۇپ، ئادەتتىكى ئاياللارنى «ئوراغۇت»، يۇقىرى مەرتىۋىلىك ياكى خان جەمەتىگە تەۋە بولغان ئاياللارنى «قاتۇن»، «ئاغچا»، «ئىنالى»، «تۈركەن قاتۇن»، «ئالتۇن ئۈزۈك»، «ئەردىنى ئۈزۈك» دەپ ئاتىغان. قاراخانىيلار دەۋرىدە ئۇيغۇر ئاياللىرى ناھايىتى يۇقىرى مەرتىۋە ۋە ئاتاقلىرىغا ئىگە بولغان بولۇپ، ئۇلار مەيلى ئوردا ئىچىدە بولسۇن ياكى جەمئىيەتتە بولسۇن يۇقىرى ئىمتىياز ۋە ئابرويلىرىغا ئىگە ئىدى. تارىخىي مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، قاراخانىيلار ئوردىسىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى، مالىيە ۋە غەزىنە ئىشلىرىنى ئايال ۋەزىرلەرنىڭ باشقۇرغانلىقى مەلۇم.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئاياللارغا خاس ئاتاق ناملىرى ئۇلارنىڭ ئەمەلدارلىق سالاھىيىتىنى، مەرتىۋە دەرىجىسىنى، ياكى ئوردىدىكى ھوقۇق - مەنسىپىنى بىلدۈرەتتى.

قاراخانىيلارنىڭ پادىشاھى يۈسۈپ

ئاياللار ئائىلە ۋە جەمئىيەتتە يۈكسەك ئورۇن، ھۆرمەت ۋە ئىمتىيازلىرىغا ئىگە بولغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ جەمئىيەت ئىشلىرىغا بولغان تەسىرى ناھايىتى چوڭ بولغان.

ئۇرخۇن ئۇيغۇر خانىدانلىقى دەۋرىدە ئۇيغۇر ئاياللىرى ناھايىتى چوڭ ھۆرمەت ۋە ئەركىنلىككە ئىگە بولغاندىن سىرت ئۇلارنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىمۇ ناھايىتى چوڭ بولغان. ئۇلار ئائىلىدىكى ھوقۇقلىرىنى يۈرگۈزۈپلا قالماي يەنە دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، ھەربىي ئىشلارغا قوماندانلىق قىلىش ئىشلىرىغىمۇ ئاكتىپلىق بىلەن قاتناشقان. شۇڭا ئۇيغۇر دۆلىتىدە دۆلەتنىڭ ئەمىرى - پەرمانلىرى داۋاملىق قاغان ۋە خوتۇنلارنىڭ ئىمزالىرى تەڭ قۇيۇلۇپ تارقىتىلغان. ئۇرخۇن ئۇيغۇر دۆلىتىدە 5 چوڭ شەھەر بولغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىككىسىنىڭ نامى «خاتۇنبالىق» ئىدى. ئۇنىڭدىن سىرت ئۇرخۇن ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ تېگى سېرىق دۆلەت بايرىقىغا بىر ئەر بىلەن بىر ئايالنىڭ باش سۈرىتى تەڭ چۈشۈرۈلگەن بولۇپ، بۇ ئۇرخۇن ئۇيغۇر دۆلىتىدە ئاياللار بىلەن ئەرلەرنىڭ ھوقۇقتا تەڭ باراۋەر ئىكەنلىكىنىڭ سىمۋوللۇق بەلگىسى ئىدى.

ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ يايلاق مەدەنىيىتىدىكى ئورنىدا بەزى ئۆزگىرىشلەر بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئەنئەنىۋىي مەدەنىيىتىدىكى ئەۋزەللىكلەر بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى يول قويغان ھوقۇقلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ھەممە ساھەلىرىدىكى رولىنى

قادىرخان مىلادى 1002 - يىلى خوتەنگە قارشى ئېلىپ بارغان ھەربىي يۈرۈشىدىن كېيىن، خوتەنگە خوتەن خەلقى تەرىپىدىن بىلىملىك، دەپ قارالغان ۋە خوتەن خەلقى ئارىسىدا ئابروىي بار بىر ئايالنى خوتەننىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىغا قالدۇرۇپ، قەشقەرگە قايتقان. خوتەننىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا تەيىنلەنگەن بۇ ئايال خوتەندىكى دانىشمەن، ئاقساقاللارنى يىغىپ كېڭەش ئۆتكۈزۈپ، ئىسلام دىنىنىڭ خوتەندىكى تەسىرى ۋە ئاۋام پۇقرانىڭ ئامانلىقى ھەققىدە سۆھبەت ئېلىپ بارغان. بۇ قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىدىكى رولىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان مۇھىم تارىخىي ھۆججەتتۇر.

قاراخانىيلار دەۋرىدە ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ بۇنداق ھۆرمەت ۋە ئېتىبارغا ئىگە بولۇشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ھاياتىدىكى يايلاق مەدەنىيىتىدىن قالغان ئاياللارنى ئۇلۇغلاش ئەنئەنىسى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ ئاياللارغا بەرگەن ھوقۇق - ئىمتىيازىنىڭ زىچ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولغان مەدەنىيەت ئەندىزىسىنىڭ پارلاق ئىپادىسى دېيىشكە بولىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ قاراخانىيلاردىن باشلانغان بۇ خىل مەدەنىيەت ئەندىزىسى تاكى بۈگۈنگىچە ئۆزۈنىڭ تارىخىي ئېقىنىنى ئۈزۈپ قويغىنى يوق. گەرچە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى مەلۇم تارىخىي دەۋرلەردە سۈپىتىمىزنىڭ تەركىبىدۇنياچىلىق تراگېدىيىسىنىڭ قارا كۆلەڭگىسىدە ئاساسىي ئېقىنىدىن چەتنەپ، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى ۋە ئائىلىدىكى رولىدا بەزى ئاجىزلىشىش

ئالامەتلىرى كۆرۈنگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇيغۇر ئاياللىرىدىن يەنىلا تۆمۈرسى تۈركەن خاتۇن، ئاماننىساخان، ئىپارخان، نۇزۇگۈم، مائىساخان، راھىلە خانىم، ئايخان ئانا ۋە رىزۋانگۈل قاتالىق تۈركۈملىگەن مەشھۇر ئۇيغۇر ئاياللىرى يېتىشىپ چىقىپ، جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى يارىتىپ ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدا بۈيۈك ئىزلارنى قالدۇردى.

دېمەك، ئۇيغۇرلار مەيلى مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنىشى جەھەتتىن، مەيلى ئىسلام دىنى جەھەتتىن بولسۇن ئىزچىل تۈردە بىر خىل مۆتىدىل ھالەتنى ساقلاپ كەلگەن بولۇپ، ئاياللار ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي توپلىقىدا بىر تەرەپتىن ئېتىقادنىڭ شەرمى - ھاياتلىق تەقۋادارلىرى بولالسا، يەنە بىر تەرەپتىن جەمئىيەتنىڭ كاتتا تۆھپىكارلىرىغا ئايلىنالىغان.^①

□ پايدىلانغان مەنبەلەر:

«قۇرئان كەرىم»

«ئۇيغۇر تارىخى تېزىسلىرى»

«شەرقىي يۇلتۇزلىرىنى ئىزلەپ»

<http://www.akademiye.org/ug/?p=44>

0

<http://www.sjrt.org/readpost.php?id=498>

=498

<http://www.mslxx.cn/Art/Html/763.html>

html

http://www.norislam.com/?viewnews_9707

_9707

<http://www.xingbie.org/upfile/200913082634101.pdf>

3082634101.pdf

http://www.islamguiden.com/kvinna_n_islam.shtml#U-O0Ov1-vkg

n_islam.shtml#U-O0Ov1-vkg

<http://www.islambook.net/xueshu/list.asp?id=820>

st.asp?id=820

http://www.norislam.com/?viewnews_1506

_1506

ئۇقۇمدا تەپسىر قىلىنغان. ئىبنى قەيىم جەۋزى «زادۇلمەئاد» ناملىق كىتابىدا «وجاهدوا في الله حق جهاده»^① دېگەن ئايەتنىڭ تەپسىرى ئۈستىدە توختىلىپ: «ئاللاھ يولىدا ئۆز لايىقىدا جىھاد قىلىڭلار دېگەنلىك، ئاللاھتىن ئۆز لايىقىدا قورقۇڭلار دېگەن مەنىدە بولىدۇ» دەپ شەرھىلىگەن. ئىبنى ئابباس (ئاللاھ رازى بولسۇن): بارلىق كۈچلۈكلەرنى ئىشقا سېلىپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىڭلار دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ» دېگەن.

شەرىئەت «جىھاد» ئىبادىتىنى زولۇمغا قارشى تۇرۇش، يەر يۈزىدە ئادالەت بەرپا قىلىش، ئىنسانلارنى ئىنسانلارغا قۇلچىلىق قىلىشتىن قۇتۇلدۇرۇپ، پۈتۈن دۇنيانى يوقتىن بار قىلغان قۇدرەتلىك ئاللاھقا قۇلچىلىق قىلدۇرۇش ئۈچۈن يولغا

«جىھاد» قۇرئان، ھەدىس ھۆكۈمىدە مۇسۇلمانلارغا پەرز قىلىنغان ئىبادەت بولۇپ، ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا نىسبەتەن ئىنتايىن مۇھىم ۋە تولۇق نازۇك مەسىلە بولغاچقا، «جىھاد» ئۇقۇمى بەزى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە بىر تەرەپلىمە قارىلىپ، مۇقەددەس «جىھاد» نى ئوقۇل ھالدا يۈزەكى چۈشىنىۋالغان ئەھۋاللار كۆرۈلمەكتە.

كۆپلىگەن كىشىلەر «قۇرئان كەرىم»دىكى جىھاد ئايەتلىرىنى ۋاقتى ئۆتكەن ئايەتلەر دەپمۇ قارايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە كەلگەن ھېچبىر ھۆكۈمنىڭ ۋاقتى ئۆتمەيدۇ، لېكىن ۋاقىت، ئورۇن ئېتىبارى بىلەن ئەمەل قىلىنىدۇ. «جىھاد» ئايىتى «قۇرئان كەرىم»دە 41 قېتىم زىكىر قىلىنغان بولۇپ، ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ئارقىلىق ئوخشاش بولمىغان

① سۈرە ھەج 78 - ئايەت

قويغان بولۇپ، قىيامەت كۈنىگىچە داۋاملىشىدۇ.

بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۈيۈك ئالىم شەيخ يۈسۈپ قەرداۋىنىنىڭ «جىھاد پىقھىسى» ناملىق ئىككى توملۇق چوڭ ھەجىملىك كىتابىنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئوقۇرمەنلەرگە سۈنۈشنى مۇناسىپ كۆردۈم:

ئىسلامدا جىھاد ئىنتايىن مۇھىم ۋە نازۇك تېما بولۇپ، ئۇنىڭ چاقىرىق قىلىش ۋە ئۇيۇشتۇرۇش كۈچى ئىنتايىن زور. ئىسلام ئۈممىتىنىڭ كىملىكىنى ساقلاش، ماددىي ۋە مەنىۋى مەۋجۇدىيىتىنى قوغداش، ئۆزى ۋە ۋەتىنىنى دۈشمەندىن قوغداش، ئۈممەتنىڭ رىئالىسى بولغان ئىسلام دىنىنى قوغداشتا جىھادنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالايدۇ.

جىھاد بولمىسا ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنى ھىمايە قىلىش مۇمكىن بولماسلىقى ئېنىق. بۈگۈنكىدەك مۇسۇلمانلارنىڭ زېمىنى ھەقسىز، قېنى ئەرزى، ئىسلامىي ئابىدىلەرنى يوقۇتۇش چاپاننىڭ پېشىدىكى توپىنى قېقىۋەتكەندىنمۇ ئاسان بولۇپ قالغان بىر ئەھۋال ئاستىدا، توغرا بولغان جىھاد چۈشەنچىسى ۋە ئەمەلىيىتىدىن ئايرىلىپ قالغان مۇسۇلمانلار ئۆزىنىڭ دۈشمەنلىرىگە ئاسانلا يەم بولۇپ كېتىدۇ. دۇنيادىكى ئەڭ پەسكەش، قورقۇنچاق دۈشمەنلەرمۇ ئىسلام ۋە

مۇسۇلمانلارنى كۆزگە ئېلىمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئۈممەت ئۆز ئۆيىدە بوزەك قىلىنىدۇ، دۈشمەنلىرى بويىدىن سىرتماق سېلىپ سۆرەيدۇ. مۇسۇلمانلار جىھادنى تاشلىۋېتىپ، بىر ئايلىق مۇساپىدىن خەۋىرنى ئاڭلاپ، تەسلىم بولىدىغان دۈشمەنلەرنىڭمۇ دىلىدىن قورقۇنۇپ كۆتۈرلۈپ كەتتى.

تېخىمۇ خەتەرلىك مەسىلە شۇكى، ناۋادا مۇسۇلمانلار جىھاد پەرزىنى توغرا چۈشەنمەي، ئۇنى ماددىي، روھىي، ئىدىئەلۇگىيە ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن قامۇسىدىن چىقىرىپ تاشلاپلا قالسا، ئۇلار دۇنيا - ئاخىرەتنە ئېغىر - زىيان تارتىدىغىنى ئېنىق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام ئۈممىتى ئۆزىنى ھەربىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت، روھىي ۋە ئەخلاقىي جەھەتلەردىن جىھادقا تەييارلىشى كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا مۇسۇلمانلار سانىنىڭ كۆپ بولۇشىغا قارىماي، مۇسۇلمانلارغا قارشى خەلقئارالىق سۈيىقەست بولىدىغانلىقىدىن ئاگاھلاندۇرغان.

مۇسەندى ئىمام ئەھمەد ۋە ئەبۇ داۋۇددا سەۋىيان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان مۇنداق بىر ھەدىس بار. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: بىر زامانلار كېلىدۇ، مىللەتلەر (سىلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن) ئەتراپىڭلارغا خۇددى لىگەندىكى ئاشقا ئولاشقانداك

«ناۋادا تەسلىم بولمىساڭلار شۇنداق بىر قەۋمنى باشلاپ بېرىپ جەڭ قىلمەنكى، ئۇلار ئۆلۈمنى خۇددى سىلەر ھاياتنى ياخشى كۆرگەندەك ياخشى كۆرىدۇ.»

«جەھاد» ئۇقۇمى ھەقىقىي مەنىدە چۈشىنىلمەي خاتا چۈشىنىلىپ قالغان تەقدىردە، ئىنتايىن خەتەرلىك ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىقىدۇ. كۆپلىگەن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنىڭ تۆكۈلۈشىگە سەۋەپ بولىدۇ. ئىسلام نامى بىلەن ئىنسانلارنىڭ شەرىپى دەپسەندە قىلىنىدۇ. ئىگىلىكلەر ۋەيران بولىدۇ. ۋەتەنلەر ئايلاق ئاستى قىلىنىدۇ. ھېچ ئىشتىن ھېچ ئىش يوق مۇسۇلمانلار قارىلىنىدۇ. تېرۇرلۇق، زوراۋانلىق قالىپى كېڭىيىۋاتىدۇ. ۋاھالەنكى، ئىسلام دىنى مەزكۇر تۆھمەتلەردىن پۈتۈنلەي پاكتۇر.

11 - سىنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن دۇنيادا ئىسلام دىنى تېرۇرلۇق، زوراۋانلىق بىلەن ئەيىپلىنىپ ھۇجۇم ئوبيېكتى بولۇپ قالدى. «جەھاد» قا قارىتا نەزەرىيۋى قاراشلار، جەھاد ھەققىدە كۆپلەپ ماتېرىياللار يېزىلدى. ماگىستىرلىق، دوكتۇرلۇق تېزىسلىرىمۇ يۈزلەرچە، بەلكى مىڭلارچە دېسەك ئاشۇرۇۋەتكەن بولمايمىز. مەخسۇس جەھادىي قاراشتىكى جامائەت، تەشكىلاتلار ۋە ئالىم - تەتقىقاتچىلار مەيدانغا كەلدى. ھەتتا كىيىنكى بەزىلەر ئۆزىگە «جەھاد» ئاتالغۇسىنى ئىسىم قىلىپ قوللاندى. ئەمما ئەڭ مۇھىم

ئۆلىشىدۇ دېگەندە، بىرەيلەن: بىزنىڭ ئازلىقىمىزدىنمۇ ئىي رەسۇلۇللاھ؟ دەپ سوراپتۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: سىلەر ئۇ ۋاقىتتا بەك كۆپ، لېكىن سۇنىڭ كۆپۈكىدەك بولۇپ قالسىلەر، ئاللاھ دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ دىلىدىن قورقۇنۇپ كۆتۈرۈۋېتىدۇ، سىلەرنىڭ قەلبىڭلارغا «ۋەھەن» سېلىپ قويىدۇ دېگەن. بىرەيلەن: «ۋەھەن» دېگەن نېمە ئىي رەسۇلۇللاھ؟! دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «دۇنيانى ياخشى كۆرۈش، ئۆلۈمدىن قورقۇش» دەپ جاۋاب بەرگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەزكۇر ھەدىستە مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ دەرىجىدە ئاجىزلىقىنىڭ سەۋەبىنى روھىي ۋە ئەخلاقىي ئاجىزلىققا باغلىغان. ئۇ بولسا، دۇنيانى ياخشى كۆرۈش، ئۆلۈمدىن قورقۇش. دەرھەقىقەت ئىسلام دىنى دۇنيانى ئاخىرىتى ئۈچۈن سېتىۋالغان، دۇنيادىكى ئەرزىمەس نەرسىلەردىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى مۇكاپاتلارنى ئەۋزەل كۆرگەن، ئاللاھ يولىدىكى شەھىدلىكنى ھاياتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن كىشىلەرنىڭ قولى ئارقىلىق نۇسرەت تاپىدۇ. ھەقىقىي مۇئمىنلەر ئۆز جانلىرىنى ئاللاھ يولىدا بېغىشلىغانلاردۇر. ئۇلار خالىد ئىبنى ۋەلىدگە ئوخشاش پارس، رۇملارنى قوشۇن تارتىپ بېرىش بىلەن تەھدىت سالغان ئەزىمەتلەردۇر. خالىد ئىبنى ۋەلىد ئۇلارغا مۇنداق دېگەن ئىدى:

مەسىلە قايسى نامنى قوللىنىش ئەمەس، بەلكى ئوڭچىللىق ۋە سولچىللىقتىن خالىي ھالدىكى ئەڭ توغرا جىھاد ئۇقۇمى ۋە ئەمەلىيىتىنى روباپقا چىقىرىشتۇر. دىنىمىزدا ھەر قانداق بىر ھەرىكەت ياكى ئىدىئولوگىيەدە چوقۇم ئادىللىق، ئوتتۇراھاللىق تەشەببۇس قىلىنىدىغان بولۇپ، چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ياكى مۇناسىپ ھەققىنى بەرمەسلىك چەكلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ ئاسماننى ئېگىز ياراتتى ۋە (ھەر نەرسىگە) ئۆلچەم بېكىتتى. ئۆلچەملەرنى ئادالەت بىلەن ئىجرا قىلغۇچىلار، ئۇنى ئېگىز - پەس قىلماڭلار.»^①

جىھاد ساھەسىدە مۇنداق ئۈچ خىل ئېقىم مەۋجۇت:

1 - جىھادنى ئۆزىنىڭ ئەسلى روھىدىن يىراقلاشتۇرىدىغانلار.

بۇلار ئىسلامىي جىھادنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ، ئۇنى ئىسلام ئۆمىتىنىڭ قامۇسىدىن پۈتۈنلەي چىقىرىپ تاشلاشنى خالايدىغانلار. ئۇلارنىڭ بارلىق غېمى ئۆمىتىنى روھىي جەھەتتىن ئەخلاق - پەزىلەت ئاساسىدا تەربىيەلەش. ئۇلار نەپسى ۋە شەيتان بىلەن جىھاد قىلىشنى ئەڭ چوڭ جىھاد دەپ قارايدۇ. ئەپسۇسكى بۇنداق قاراشلار بەزى ئەنئەنىۋىي

تەسەۋۋۇپچىلاردىمۇ ئېغىر كۆرۈلىدۇ. ۋاھالەنكى ئاكتىپ سۈننىي تەسەۋۋۇپ ئەھلىدىن جىھادقا ئالاھىدە ھەسسە قوشقانلارمۇ كۆپ. مەسىلەن: ئالجىرىيەدە ئەمىر ئابدۇلقادىر، لىۋىيەدە ئۆمەر ئەلمۇختار ۋە سۇسۇيىلار...

ئەلمانىيلار (دىنىي ھاكىمىيەتتىن ئايرىش تەرەپدارلىرى)، غەرىپلەشكەنلەر، شەرق، غەرب مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ قولچۇمىچىلىرى، ئوڭچى - سولچىلار ئۆمىتىنى قوراللىرىدىن ئاجرىتىپ، دۈشمەنلەر ئالدىدا جانسىز، چارىسىز ھالدا قالدۇرۇشنى ئىستەيدۇ. قەدىمدە ۋە ھازىردا جىھادقا بېرىلىۋاتقان نۇرغۇن تەبىرىلەر جىھاد ھەرىكىتىگە تۈپتىن قارشىدۇر. ئۇلار ئىسلام جىھادىنى زوراۋانلىق دەپ تۆھمەت قىلىدۇ.

مەزكۇر ئېقىمىدىكىلەرنى مۇستەملىكىچى، مۇشتۇمزورلار قوللاپ، بارلىق ئىمكانىيەتلىرى بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇپ كەلدى. ئەنگىلىيە مۇستەملىكىسى ھىندىستاندا «قاديانى» ئېقىمىنى ياساپ چىقتى. ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق تەشەببۇسى جىھاد ئۇقۇمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ مۇستەملىكىگە يول ھازىرلاش، ھېچقانداق قارشىلىقسىز مۇسۇلمانلارغا ئەنگىلىيە مۇستەملىكىسىنى قوبۇل قىلدۇرۇش ئىدى.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ئىسلام ئالىملىرىدىن بەزىلىرى ھازىرقى زامان

① سۈرە ئەررەھمان 7، 8، 9 - ئايەتلەر

يۈزىتىسىدە بولىدىغانلار

بۇلار «جەھاد» ئۇقۇمىنى دۇنياغا قارشى جەڭ ئېلان قىلىش دەپ قارىغانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە مۇسۇلمانلارغا قارشى جەڭ ئېلان قىلغانلارمۇ، ئىسلام دەۋىتىنى توسقانلارمۇ، دىندا پىتىنە پەيدا قىلغانلارمۇ، مۇسۇلمانلار بىلەن تىنچلىق ئورنىتىشنى خالىغانلارمۇ، مۇسۇلمانلارغا قارشى قىرغال كۆتەرمىگەنلەرمۇ، ئاداۋەت ئىزھار قىلمىغانلارمۇ ئوخشاش. بەلكى دۇنيادىكى بارچە كاپىرلار ئوخشاشلا دۈشمەن بولۇپ، ئۇلارغا قارشى جەڭ ئېلان قىلىش پەرز، كاپىرلىقنىڭ ئۆزى ئۇرۇش قوزغاشقا يىتەرلىك دەپ قارايدۇ!

قۇرئان، ھەدىسلەردە كەلگەن بىزگە قارشى ئۇرۇشمىغانلار بىلەن تىنچلىق ئورنىتىش، بەلكى ياخشىلىق قىلىش ھەققىدىكى بەلگىلىمىلەرنى ۋاقتى ئۆتكەن دەپ قارايدۇ. ئۇلار بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى، خەلقئارا قانۇنلار، دۆلەتلەرنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى، ئەسلىرىگە چۈشكەنلەرنى بىتەرەپ قىلىشتەك مەسىلىلەردە خەلقئارالىق ئەھدىنامىلەرنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئىسلام دۇنياغا قېلىچ ئارقىلىق تارقالغان دەپ قارايدۇ. بۇ پىكىرنى قوبۇل قىلغان ياشلار كۆپ بولۇپ، ئىسلام دەۋەت ئارقىلىق تارقالغان دېگەن ئۇقۇمىنى مۇسۇلمانلارنى

جەھادنىڭ ھەممە تۈرلىرىنى توغرا - خاتاسىنى ئايرىماستىن تەنقىتلەيدۇ. زالىم ھاكىمىيەتلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا قارشى سادىر قىلغان جىنايەتلىرىگە چاپان ياپىدۇ. ئۇلار ئىسلام شەرىئىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئەخلاقىنى بۇزۇش، ۋەھشى زۇلۇملارنى سادىر قىلىشقا رۇخسەت قىلىپ پەتىۋالارنى بەردى. قانچىلىغان ئىنسانلارنىڭ نومۇسى ئاياق - ئاستى قىلىندى، ئابىرۇيى تۆكۈلدى، ھوقۇقلىرى زاپا بولدى، شەرەپلىرى بۇلغاندى، مىڭلىغان گۇناھسىز كىشىلەر ئىز - دېرەكسىز يوقىتىلدى. مىڭلارچە ئىنسانلار زىندانلاردا گۇندىپايلارنىڭ قىيىن - قىستاقلىرىدا ئاشكارا - مەخپى ھاللاردا ئۆلتۈرۈلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى يوللۇق، ھالال ئىشلار دەپ پەتىۋا بېرىلدى. ئەمما ئېزىلگەن، ھەق - ھوقۇقلىرى تارتىۋېلىنغان، دەپسەندە قىلىنغان، ئاياقئاستى قىلىنغان مىللەتلەر، جامائەتلەرنىڭ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىش ھەرىكەتلىرى جىنايەت، ھارام، قانۇنسىز دەپ قارالدى.

زۇلۇمغا قارشى قوزغالغانلار بەزى تەرەپلەردە ئاشۇرۇۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن، شۇنداقىمۇ ئۇلارغا ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىش، شەرەپ - نومۇسىنى قوغداش يولىدا زالىملارغا بېرىلمەيدىغان ئۆزلىرى بېرىلىشى كېرەك.

2 - پۈتۈن دۇنياغا دۈشمەنلەرچە

«جىھاد» تىن يىراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن قىلىنغان سۈيىقەست دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ بىر قىسمىمىلىرى ساياھەتچىلەر، يولۇچىلارغا ئوخشاش مۇناسىۋەتسىز كىشىلەرنى گۆرۈگە ئېلىش، ئۆلتۈرۈشتەك خاتالىقلارنى سادىر قىلىۋاتىدۇ. نەتىجىدە ئىسلامغا زوراۋانلىق، تېررورلۇق قالىپىنىڭ كېيىگۈزۈلۈشىگە زېمىن ھازىرلايدۇ.

3 - ئوتتۇراھال يول تۇتقانلار

بۇ ئېقىمدىكىلەر ئاللاھ ئۇلارنى ئوتتۇراھاللىق يولغا باشلىغان، ئىلىم - ھىكمەت ئاتا قىلغان، شەرىئەت بىلىملىرىدە بەسىرەت (يىراقنى كۆرۈش)، رېئاللىقنى ياقلاش ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاتا قىلغان. ئۇلار بىرىنچى خىل ئېقىمدىكىلەرنىڭ جۈرئىتىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن، ئىككىنچى خىل ئېقىمنىڭ خاتالىقلىرىنى قوبۇل قىلمايدىغان ئەقىل - ئىدراك ئاتا قىلىنغانلاردۇر.

ئۆتمۈشتە كىسرا، قەيسەر، كېيىنكى زامانلاردا قورال كۈچى بىلەن زوراۋانلىق ئارقىلىق ئاللاھنىڭ دىنىنى توسىدىغان، خەلقكە زۇلۇم قىلىپ ئىزىدىغان زالىملارغا قارشى ئۇرۇش ئېچىش يولغا قويۇلغان بولسىمۇ، بۈگۈنكى كۈندە ئاللاھنىڭ دىنىنى يەتكۈزۈش ۋاسىتىلىرى كۆپ بولۇپ، ھازىرقى زامان تېخنىكىسى ئارقىلىق ئاللاھنىڭ دىنى يەتكۈزۈشتە ھېچقانداق كۈچ توسقۇنلىق

قىلالمايدۇ. تور ئارقىلىق ئاۋازىمىزنى خالىغان ۋاقىتتا دۇنياغا يەتكۈزەلەيمىز. دۇنيادا ئىنتېرنېتنىڭ ئومۇملىشىش سۈرئىتى ئىنتايىن تىز بولۇپ، ھازىرقى زاماندىكى ئەڭ ئۇلۇغ جىھادلارنىڭ بىرى تور دۇنياسىدىكى «جىھاد» بولسا كېرەك. ئەپسۇسكى، بىز بۇ مەيداندا مېڭدا بىر پىرسەنت ئورۇنغىمۇ ئىگە بولالمىدۇق.

ئىسلام ئونلاين تور بېتىنىڭ ئىچىلىش مۇراسىمىدا نوتۇق سۆزلىگەنمىدە: ھازىرقى زامان جىھادى مۇشۇنىڭدىن ئىبارەت. كارۋانغا قوشۇلۇشنى خالىغان، ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىش پەزىلىتىگە ئىگە بولۇشنى خالىغان كىشى قېنى، مېلى، ۋاقتى، بىلىمى ئارقىلىق مۇجاھىدلار كارۋىنىغا قوشۇلسۇن. بۈگۈنكى بۇ دەۋەت جىھادى تارىخى ئەھمىيەتكە ئىگە ئۇزاق مۇددەتلىك جىھادتۇر، دېگەن ئىدىم.» (يۈسۈپ قەرزىۋانىنىڭ سۆزى تۈگىدى)

ئىمان يەتمەش نەچچە شاخچىغا بۆلۈنگەندەكلا، جىھادنىڭمۇ بىر قانچە تۈرلىرى بار. ئىمام ئىبنى قەيىم جەۋزى «زادۇلمەئاد» ناملىق كىتابىدا جىھادنى تۆت دەرىجە، ئون ئۈچ تۈرگە بۆلگەن.

جىھادنىڭ تۆت دەرىجىسى:

1. نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش.
2. شەيتان بىلەن جىھاد قىلىش.
3. كۇپىپارلار بىلەن جىھاد

2. _____ بۇزۇقچىلىقلار،
شەھۋانىيلىقلاردىن يىراق تۇرۇش
جىھادى بولۇپ، ئاۋالقى جىھادتىن
جەزمىيەت، ئىككىنچىسىدىن
سەۋىرچانلىق ھاسىل بولىدۇ.

كۇپپارلار ۋە مۇناپىقلار بىلەن
جىھاد قىلىش تۆت دەرىجىدۇر:

1. قەلب ئارقىلىق.
2. تىل ئارقىلىق.
3. مال - دۇنيا ئارقىلىق.
4. جان ئارقىلىق.

كۇپپارلار بىلەن بولىدىغان جىھاد
قول ئارقىلىق بولۇپ، مۇناپىقلار
بىلەنكى جىھاد بولسا تىل ئارقىلىقتۇر.

زالمىلار، بىدئەتچىلەر، مۇنكەر
ئىش قىلىدىغانلار بىلەن بولىدىغان
جىھاد مۇنداق ئۈچ دەرىجىگە
بۆلۈنىدۇ.

قۇدرىتى يەتسە قول ئارقىلىق
بولىدۇ، ئەگەر ئاجىز كەلسە تىل
ئارقىلىقلا بولىدۇ، ئۇنىڭدىنمۇ ئاجىز
كەلسە قەلبىدە نارازىلىق بىلەن
كۇپايىلىنىدۇ.

«كىمكى غازات قىلماي، غازات
قىلىشنى نىيەت قىلماي ئۆلۈپ كەتسە
مۇناپىقلىقنىڭ بىر ئالامىتى ئۈستىدە
ئۆلگەن بولىدۇ.»

پايدىلانغان مەنبەلەر:

زادۇلمەئاد: ئىبنى قەييىم جەۋزى.

فىقھۇلجىھاد: يۈسۈف ئەلقەرداۋى.

تەپسىر ئىبنى كەسىر.

قىلىش.

4. مۇناپىقلار بىلەن جىھاد
قىلىش.

نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش تۆت
دەرىجىدۇر:

1. ئىنسان ئۆزىگە توغرا يول،
ھەق دىننى كۆرسىتىدىغان ئىلىم
ئۆگۈنۈش ئارقىلىق جىھاد قىلىش
بولۇپ، ئىلىمسىز ئىنسان دۇنيا ۋە
ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئىرىشەلمەيدۇ.

2. بىلگەنلىككە ئەمەل قىلىش
جىھادى بولۇپ، ئەمەل قىلىنمىغان
بىلىم ئىنسانغا زىيان قىلمىغان
تەقدىردىمۇ ئەسقاتمايدۇ.

3. دىنىغا دەۋەت قىلىش،
بىلىمگەنلەرگە ئىلىم ئۆگىتىش جىھادى
بولۇپ، ئاللاھنىڭ دىننى
يۇشۇرماستىن تارقىتىش نەپسى بىلەن
جىھاد قىلغانلىقتۇر.

4. ئاللاھنىڭ دىنىغا دەۋەت
قىلىش يولىدا كېلىدىغان جاپا -
مۇشەققەت ۋە ئەزىيەتلىرىگە سەۋىر
قىلىشتىن ئىبارەت. مەزكۇر تۆت
مەرتىۋىنى بېسىپ ئۆتەلگەن كىشى
ھەقىقىي رەببانىلار قاتارىدىن ئورۇن
ئالالايدۇ.

شەيتان بىلەن جىھاد قىلىشنىڭ
ئىككى مەرتىۋىسى بار:

1. ئىمانغا داغ تەگكۈزۈلىدىغان
شەك - شۈبھىلەردىن يىراق تۇرۇشقا
تىرىشچانلىق كۆرسىتىش.

ئىراققا ئەرەبلەر ۋە كۇردلاردىن قالسا سانى ئەڭ كۆپ بولغان ئۈچىنچى مىللەت تۈركمەنلەر بولۇپ، نوپۇسى 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. كۆپۈنچىسى ئەھلى سۈننەت بولغان ئىراق تۈركمەنلىرىنىڭ ئاز بىر قىسمى باغداتتا ياشىسىمۇ، كۆپىنچىسى شىمالى رايونىدىكى: كەركۈك، جەلۇلا، سەدىيە، سۇلايمان بېك، توز خۇرماتۇ، كەپرى، تىلئەپەر، مۇسىل، ئەربىل ۋە ئالتىن كۆبرى قاتارلىق شەھەرلىرىدە ياشايدۇ. ئىراقتىكى تۈركمەنلەر ئوغۇز تۈركلىرى ئەۋلادلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىراققا كېلىپ يەرلىشىشى مىلادىيە 7- ئەسىردە ئۇمەيىيىلەر ھەربى قوماندانى ئەبەيدۇللا بىن زىيادنىڭ تۈركىستان دىيارىدىن 2000 ئەسكەرنى ئىراققا يۆتكىشى بىلەن باشلىنىدۇ. سەلجۇقلار ھاكىمىيىتى زامانىدا ئىراققا ناھايەت كۆپ

ئىراقتىكى يەر كۆلىمى ۋە نوپۇسى:

ئىراقتىكى ئومۇمىي يەر كۆلىمى: 438.446 كۋادرات كىلومېتىر، قۇرۇقلۇقتا ئېران، ئىئوردانىيە، كۇۋەيت، سەئۇدى ئەرەبىستان، سۈرىيە ۋە تۈركىيە قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن چېگرا سىزىقلىرى بار بولۇپ، دېڭىزغا قارىتىلغان چېگرا سىزىقى 58 كىلومېتىر كېلىدۇ^①.

ئىراقتىكى ئومۇمىي نوپۇسى 37 مىليون ئەتراپىدا بولۇپ، ئەرەبلەر 75% نى، كۇردلار 15% نى ئىگىلەيدۇ، قالغان 10% نوپۇسنى تۈركمەنلەر، ئەرەمەنلەر، مەندائىيەلەر، چەركەسلەر، ئېرانلىقلار، شەبەكلەر، يەزىدىيەلەر ۋە كاۋلىيە قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ^②.

①- ۋىكىپېدىيە - ئوچۇق ئېنسىكلۇپېدىيە / ئىراق جۇغراپىسى

②- ۋىكىپېدىيە - ئوچۇق ئېنسىكلۇپېدىيە / ئىراق

كاتولىكلىرى، ئاشۇرىي نەساتىرلىرى، سىرىيانلاردىن بولغان كاتولىك ۋە ئورتودوكس خرىستىئانلىرى ھەمدە ئەرەمەن كاتولىكلىرى بىلەن بىرۋىستانتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

ئىراق يەھۇدىلىرى سانى 120 مىڭ ئەتراپىدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىراق زېمىنلىرىدا بابىلى ۋە ئاشۇرى زامانلىرىدىن باشلاپ ياشاپ كېلىۋاتقانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ. ئۇلار ئىراقتىكى كامۇنىست ۋە سوتسىئالىست پارتىيەلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىدە چوڭ رول ئوينايدۇ. يەھۇدىيلار باغدات ۋە بەسرە شەھەرلىرىدە كۆپ بولۇش بىلەن بىرگە كۇردىستان يەھۇدىيلىرىنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس، ئۇلار باغداتنى ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرىدىن: ھەزقىيا، ئەزرا، يۇشەئىن كوھىن ۋە ئىسھاق بىن ئەلغائۇۋنى قاتارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ قەبرىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇقەددەس شەھەر ھېسابلايدۇ. ئۇلارنىڭ باغداتتا 19 مەكتىپى بار بولۇپ، ئۇ مەكتەپلەر ئىراقتىكى ئەڭ قەدىم مەكتەپلەر ھېسابلىنىدۇ، سۇۋارا ناملىق مەكتىپىنىڭ مىلادىيە 219 - يىلى قۇرۇلغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ.

يەزىدىيەلەر ئىراقنىڭ شىمالىدىكى سېنگار تاغلىق رايۇنلىرىدا ياشايدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىلاھىنىڭ ئىسمى يەزدان، «پاك ۋە ئەڭ ياخشى روھ» دېگەندىن ئىبارەت. ئۇلار ئىبلىس شەيتاننى پەرىشتە، بەلىكى ئۆزلىرىنىڭ يولباشچىسى ھېسابلايدىغان بولغاچ، باشقىلار ئۇلارنى

ساندا تۈرك ئەسكەرلىرى ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرى يۆتكىلىدۇ. شۇنداقلا ئوسمانلى خەلىپىلىكى زامانىدىمۇ ئىراققا خىزمەت بىلەن كېلىپ يەرلىشىپ قالغان دۆلەت خادىملىرى بىلەن ئوسمانلى ئەسكەرلىرىنىڭ ئەۋلادلىرى ناھايەت كۆپ ساننى ئىگىلەيدۇ.^①

ئىراقتىكى دىنلار ۋە مەزھەپلەر:

ئىراقتىكى يەرلىك ئەرەبلەرنىڭ كۆپىنچىسى شىئەلەر بولۇپ، ئومۇم نوپۇسنىڭ 60% نى ئىگىلەيدۇ ۋە باغداتنىڭ جەنۇبىدىكى ۋىلايەتلىرىدە ياشايدۇ. ئەمما ئەھلى سۈننەت نوپۇسى ئومۇم نوپۇسنىڭ 30% پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ ۋە باغداتنىڭ شىمالىدىكى ۋىلايەتلىرىدە ياشايدۇ. ئىراق ئومۇم نوپۇسنىڭ 93% پىرسەنتى شىئە ۋە ئەھلى سۈننەت مۇسۇلمانلىرىدىن تەركىپ تاپىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ 67% نى شىئە ۋە 33% نى ئەھلى سۈننەت مۇسۇلمانلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئىسلام دىنىدىن باشقا دىنلارغا ئىتقاد قىلغۇچىلار سانى بولسا ئومۇم نوپۇسنىڭ 07% نى ئىگىلەيدۇ.

ئىراقتىكى خرىستىئانلار سانى بىر مىليون ئەتراپىدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ مىلادىيە 60 - يىللىرىدىن باشلاپ، ئىراق زېمىنلىرىدە ياشاپ كېلىۋاتقانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ. ئىراق خرىستىئانلىرى، كىلدان

① - ۋىكىپېدىيە - ئوچۇق ئېنسىكلوپېدىيە / ئىراق نوپۇسى

شەيتانغا ئىبادەت قىلغۇچىلار دەپمۇ ئاتايدۇ^①.

ئىراقنىڭ قىسقىچە سىياسى تارىخى 1532-يىلىدىن ئېتىبارەن ئوسمانلى خەلىپىلىكىگە تەۋە ھالدا ياشىغان ئىراق، خىلاپىتىنىڭ يىقىلىشى بىلەن ئەنگلىيە مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قالغاندىن كېيىن، (بىرىنچى بۇلۇپ ئوسمانلى خىلاپىتىگە قارشى ئىسيان كۆتۈرگەن ۋە ئەرەب دۇنياسىنىڭ قىرالى بۇلۇش شېرىن خىيالى بىلەن ئوسمانلى خىلاپىتىگە قارشى ئىنگىلىزلار بىلەن بىرسەپتە تۇرغان، ھىجاز ۋالىيسى ھۆسەيىن بىن ئەللىنىڭ 3-ئوغلى) پەيسەل بىن ھۆسەيىن بىن ئەلى ئەلھاشىمى، 1921-يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن ئىراققا قارال تەيىن قىلىنىدۇ. 1933-يىلى ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، ئوغلى غازى ئەۋۋەل 1939-يىلىغىچە ۋە نەۋرىسى ئىككىنچى پەيسەل 1958-يىلىغىچە قىراللىق تەختىدە ئولتۇرىدۇ. 1958-يىلى «14-ئىيۇن ئىنقىلابى» نەتىجىسىدە ئەنگلىيە ھىمايىسى ئاستىدىكى، ھاشىمىيە قىراللىق ھاكىمىيىتىگە خاتىمە بېرىلىپ «ئىراق جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلىدۇ^②.

جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغان كۈنىدىن ئېتىبارەن «ئەرەب سوتسىئالىست

① - ئىراقتىكى دىنىلەر ۋە مەزھەبلەر / رەشىد ئەلخىيۇن كىتاۋى

② - ئىسلام ۋېب تور بېكىتى / ئىراقتىكى مەزھەپلەر

بىرلىكى» رەھبەرلىرى ئارىسىدا 4 نۆۋەت ئىچكى ئىنقىلاب ئارقىلىق ھاكىمىيەت ئالماشقاندىن كېيىن، 1968-يىلى «ئەلبەئىس پارتىيىسى» يەنە ئىچكى ئىنقىلاب ئارقىلىق ھاكىمىيەتنى ئىگىلەيدۇ. پارتىيە رەھبىرى ۋە ئىراق جۇمھۇرىيىتى رەئىسى ئەھمەت ھەسەن ئەلبەكەر، ئۆزىنىڭ مۇئاۋىنى سادام ھۈسەيىننى ئۇنىڭ ئىچكى ئىنقىلاب جەريانىدا كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىنى تەقدىرلىگەن ھالدا، ئىراق مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەيىنلەيدۇ. 1979-يىلى ئۆز رەئىسنى ئىستىپا بېرىشكە مەجبۇرلاش ئارقىلىق ھاكىمىيەتنى ئىگىلىگەن سادام ھۈسەيىن، رەئىسلىك تەختىدە ئولتۇرغان كۈنىدىن ئېتىبارەن، ئىراق ئىچىدە قاتتىق قوللۇق سىياسەتلىرى ئىجرا قىلىش بىلەن بىرگە، بىرنەچچە ئون قېتىم تىنچلىق ئىچىدە نامايىش ئۆتكۈزۈۋاتقانلارنى ئوق يامغۇرىغا تۇتۇش ئارقىلىق ئاممىۋى قىرغىنچىلىق ئېلىپ بارىدۇ. ھەلەبجە، ئەنپال رايونلىرىدىكى سالامغا قارشى قوزغىلاڭنى بېسىقتۇرۇش ھۇقۇقلىرى جەريانىدا خىمىيىلىك بومبىلىرىنى قوللانغان بولۇپ، مىڭلارچە بىگۇناھ پۇخرالار زەھەرلىنىدۇ. 1980-يىلى ئىران بىلەن بىرىنچى پارىس قولتۇقى ئۇرۇشى باشلىغان بولۇپ، 8 يىل ئۆزلۈكسىز داۋام قىلغان ئۇرۇش نەتىجىسىدە: ئىككى تەرەپتىن بىر مىليون كىشى ئۆلىدۇ ۋە مىليونلارچە كىشىلەر يارىلىنىدۇ. بۇ ئۇرۇش ئۈچۈن ئىراق خەزىنىسىدىن چىققان ئىقتىسادات 500

ئىككىنچى نۆۋەت ئىراق جۇمھۇرىيىتى رەئىسى سايلىنىدۇ. 2014 - يىلى يەنە قايتا مەزكۇر كۆرۈش كۆرۈش مەسئۇم رەئىس سايلىنىدۇ.^① 2011 - يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرىنىڭ ئىراقتىن چېكىنىشى بىلەن، ئىراق ئىچىدە پەۋقۇلئاددە قالايمىقان ۋە مۇقىمسىز بىر ۋەزىيەت بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئەھلى سۈننەت مۇسۇلمانلىرى، شىئەلەر ۋە كۇردلار ئىچىدىن نەچچە ئۇلۇغ قۇراللىق تەشكىلاتلار ئوتتۇرىغا چىقىدۇ ۋە ئىراق زېمىنلىرىنى خالىغانچە ئىگىلەشكە باشلايدۇ. مانا ھازىر باغداتتا ئىراق مەركىزى ھۆكۈمىتى، ئەربىل دە كۇردىستان يەرلىك ھۆكۈمىتى، ئەنبەر، نەينەۋا ۋە كەركۇك قاتارلىق ۋىلايەتلەردە دائىش ھاكىمىيىتى، باشقا بىر قانچە رايونلاردا، يەنە باشقا ئۇلۇغ قۇراللىق تەشكىلاتلار ھۆكۈم سۈرۈپ كەتتە.^②

شىئەلەرنىڭ ئىراق ئىچكى ئۇرۇشلىرىغا قارىتا پوزىتسىيىسى :

ئاساسلىق دىنى پائالىيەتلىرى شىئە ئىماملىرىنىڭ قەبرىلىرىگە چوقۇنۇشتىن ئىبارەت بولغان بىر مەزھەپ كىشىلىرى ئۈچۈن ئىلىپ ئېيتقاندا، كۆپىنچە شىئە ئىماملىرىنىڭ قەبرىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىراق زېمىنى، ئالاھىدە مۇھىم ۋە مۇقەددەس زېمىن ھېسابلىنىدۇ.

مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ. 1990 - يىلى كۇۋەيتنى ئىشغال قىلىش ئارقىلىق ئىككىنچى نۆۋەتلىك پارىس قولتۇقى ئۇرۇشىغا سەۋەبچى بۇلغان سادام ھۈسەين! ئۇرۇش جەريانىدىكى پۈتۈن چىقىملار ئۈچۈن تۆلەم تۆلەش ئارقىلىق ئىراقتىكى ئىقتىسادى كېرىزىسقا سەۋەبچى بولىدۇ^① - ②.

2003 - يىلى 22 - ئىيۇل كۈنى ئامېرىكا رەئىسى جورج بوش تەرىپىدىن ئىراققا ۋاقىتلىق ھاكىم تەيىنلەنگەن ئامېرىكا ئەلچىسى بول پىرىمىر، ئىراق پارلامېنتى ۋە بارلىق ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئىراق ئەسكەرلىرىنى تارقىتىۋەتكەندىن كېيىن، ئىراق ئىچكى ۋەزىيىتى قالايمىقانلىشىشقا باشلايدۇ. بول پىرىمىر ئىراقتىكى شىئە رەھبەرلىرى بىلەن يېقىندىن ھەمكارلاشقان ھالدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تەشكىل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ۋاقىتلىق ئاساسى قانۇن تەييارلايدۇ، 2004 - يىلى ئىيۇن ئېيىدا ھاكىمىيەتنى ئىراق يەرلىك قەبىلە باشلىرىدىن بىرى بولغان غازى ئەلىئاۋەر رىياسەتچىلىكىدىكى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە ئۆتكۈزۈلىدۇ. 2005 - يىلقى سايلام نەتىجىسىدە «كۇردىستان مىللى بىرلىك پارتىيىسى» رەھبىرى جالال تالبانى بىرىنچى نۆۋەت ۋە 2009 - يىلى

① - ۋىكىپىدىيە - ئوچۇق ئېنسىكلۇپىدىيە / ئىراق تارىخى
② - ئەلمۇسلىم نېت تور بېكىتى / سەددام ھۈسەين ھاياتى

① - ۋىكىپىدىيە - ئوچۇق ئېنسىكلۇپىدىيە / سەددام جىنايەتلىرى
② - ۋىكىپىدىيە - ئوچۇق ئېنسىكلۇپىدىيە / ئىراق ھاكىملىرى

ئىراقنىكى شىئە قوشۇنلىرى ئىچىدە: مۇقتەدا سەدېر باشچىلىقىدىكى ئەنسار قوشۇنلىرى بىلەن ئەيىار ئەلسەدېر رىياسەتچىلىكىدىكى مەھدى قوشۇنلىرى ئەڭ كۆپ ساننى ئىگىلەيدۇ. ئىراندا تەربىيەلەنگەن مىڭلارچە ئىراق ياشلىرىدىن تەركىپ تاپقان پەيلىق ئەنسار بەدېر قوشۇنى سان جەھەتتە ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىسلامىي ئىنقىلاپ قوشۇنلىرى، ئىسلام قائىدىسى، ئون بەشىنچى شەبان ئىسلام تەشكىلاتى، كەرىم مەھمۇد قۇماندانلىقىدىكى ئاللاھ پارتىسى، ھەسەن سارىي قۇماندانلىقىدىكى ئاللاھ پارتىسى، تاللانغان ئىسلام ياشلىرى، ئاللاھنىڭ قۇربانلىرى قاتارلىق تەشكىلاتلار ۋە ئۇندىن باشقىمۇ شىئە ئىنقىلابىغا تەۋە ئوخشاش بولمىغان ئىسىملاردىكى ئونلارچە قوشۇن ئىراقنىڭ مۇھىم مەركەزلىرىنى ئىگىلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا باغدات ھۆكۈمىتى بىلەن يېقىندىن ھەمكارلاشماقتا.^①

ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئىلگىرىدىن باشلاپ ئىراق شىئە لېدەرلىرى بىلەن كېلىشىۋالغان بولغاچ، ئىراق ئىچىدە ئامېرىكا سىياسىتىگە قارشىلىق كۆرسەتكۈچى شىئە تاپقىلى بولمايدۇ. ئىراقنىكى شىئەلەرنىڭ دىنىي پېشۋاسى ئايەتۇللا ئەلئۇزما ئەلسەيىد ئەلەبىستاننىڭ ئۆز زامانىدا، ئامېرىكا ئەسكەرلىرىگە قارشىلىق

كۆرسىتىشنىڭ ھاراملىقى ھەققىدە بەرگەن پەتىۋاسى ئۈچۈن، ئامېرىكا ھۆكۈمىتىدىن 200 مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئالغانلىقى ئاشكارىلىنىپ قالغىنىدا، ئۇ ئۆزى بايانات ئېلان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: بىز مەزكۇر مەبلەغنى خەلقىمىز ئىچىدىكى پېقىر ۋە موھتاجلارغا تارقىتىش ئۈچۈن ئالدىق. دېمەك: ئامېرىكىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن دۈشمەن ھېساپلايدىغان شىئە ئالىملىرى، ماددىي پايدا مەنپەئەت ۋە سىياسىي ئىمتىيازىلار بەدىلىگە، ئامېرىكا بىلەن يېقىندىن ھەمكارلىشىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭغا قارشى كۈرەش قىلىشىڭمۇ ھاراملىقىغا پەتىۋا بېرىدۇ.^②

ئەھلى سۈننىيەلەرنىڭ ئىراق ئىچكى ئۇرۇشلىرىغا قارىتا پوزىتسىيىسى

1 - (المجلس العسكري لعشائر العراق) «ئىراق قەبىلىلىرىنىڭ قۇراللىق قىسىم ھەيئىتى» ئوخشاش بولمىغان 78 قەبىلىلەر بىرلىكى بولۇپ، ئۇلار رەمادى، خالىدىيە، كۆرمە، پەللۇجە قاتارلىق شەھەرلىرىدىن باشقا ئەنبەر، نەينەۋا، سالاھىدىن، بەئقۇبە، دىيالى ۋە كەركۇك ۋىلايەتلىرىنى بەزى رايونلىرىنى، ھەمدە باغداتقا تەۋە ئەبۇ غېرىب، يۇسەفىيە، تاجى ۋە تارىمىيە قاتارلىق مەھەللەلەرنى مەركەز قىلغان ھالدا ھەرىكەت قىلماقتا. قەبىلىلەر بىرلىكىگە تەۋە قۇراللىق كىشىلەرنىڭ سانى ئېنىق

① - ۋىكىپېدىيە - ئوچۇق ئېنسىكلۇپېدىيە / ئىراق ئۇرۇشى

② - ئەلجەزىرە نت تورى بىكىتى / ئىراقنىكى شىئە قۇراللىق قوشۇنلىرى تىزىملىكى

مەركەز قىلغان ھالدا ھەرىكەت قىلماقتا.

4 - (الجيش الإسلامي العراقي) «ئىراق ئىسلام قوشۇنى» ئەھلى سۈننەت سېپىدىكى 3 - چوڭ قۇراللىق تەشكىلات بولۇپ، 2004 - يىلى قۇرۇلغان بۇ تەشكىلات «ئەلقائىدە» بىلەن قۇراللىق توقۇنۇشقا كىرىدۇ، ئۇلار ئىسلامچىلار، ۋەتەن سۆيەرلەر ۋە ئەرەب مىللەتلىرىدىن تەركىپ تاپقان قوشۇن بولۇپ، ئۇلار باغدات، ساللاھىدىن ۋە نەيىنەۋا ۋىلايەتلىرىنى بەزى رايونلىرىنى مەركەز تۇتقان ھالدا ھەرىكەت قىلماقتا.

5 - (كتائب ثورة العشرين) «يىگىرمىنچى ئىنقىلاپ گۇرۇپپىسى» ئىراققا ئەڭ ئاۋۋال ئوتتۇرىغا چىققان جىھادچى گۇرۇپ بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنى 1920 - يىلى ئەنگىلىيە ئىستىلاسىغا قارشى ئوتتۇرىغا چىققان ئىنقىلابچىلارنىڭ داۋامى ھېسابلايدىغان بولغاچ، ئۆزلىرىنى ئوخشاش ئىسىم بىلەن ئاتايدۇ. ئۇلارنىڭمۇ مىڭلارچە مىللەتچى قۇراللىق ۋە قورالسىز ئەگەشكۈچىلىرى بار بولۇپ، باغدات، ئەنبەر، ساللاھىدىن ۋە كەركۇك ۋىلايەتلىرىگە تەۋە بەزى رايونلارنى مەركەز تۇتقان ھالدا ھەرىكەت قىلماقتا.

6 - (جيش رجال الطريقة النقشبندية) «نەقشەبەندى جامائىتى قۇراللىق قوشۇنى» بىرلىكى، مۇسۇلمان قېرىنداشلار پىكرىنى قۇبۇل قىلغان قۇراللىق كىشىلەر، سادام ھۈسەيىننىڭ مۇئاۋىن ئىززەت ئىبراھىم ئەلدەۋرى رىياسەتچىلىكىدىكى

بولمىسىمۇ ئەھلى سۈننەتتىن ئونمىڭلارچە كىشىلەرنىڭ بۇ بىرلىككە تەۋە ئىكەنلىكى ۋە كۈندىن كۈنگە سانى كۆپىيىپ كېتىۋاتقانلىقى تەكىتلەنمەكتە.

2 - (أنصار الإسلام العراقية) مۇسۇلمان قېرىنداشلارنىڭ ئىراقتىكى شۆبىسى ھېسابلىنىدىغان، «ئىراق ئىسلام ياردەمچىلىرى» تەشكىلاتى 2001 - يىلى ئەلموللا كەرىكار رىياسەتچىلىكىدە قۇرۇلغان بولۇپ، نەيىنەۋا، كەركۇك ۋە دىيالى ۋىلايەتلىرىنى بەزى رايونلىرىنى ئىگىلەپ تۇرماقتا. ئىلگىرى ئەلقائىدە ۋە دائىش بىلەن قۇراللىق توقۇنۇشلار كىرگەن تەشكىلاتنىڭ كېيىنچە دائىش بىلەن ئىچكى جەھەتتىن بىرلەشكەنلىكى ۋە دائىش رەھبىرى ئەبۇبەكر ئەلبەغدادىگە بەيئەت قىلغانلىقى زىكىر قىلىنماقتا. ئۇلارگە تەۋە قۇراللىق كىشىلەر سانىنىڭ 5 مىڭ ئەتراپىدا ئىكەنلىكى تەخمىن قىلىنىۋاتقان بولۇپ، ئۇلار قەندىل تاغلىق رايونلىرىنىڭ بەزى يەرلىرىنى ئىگىلىگەن ھالدا كۇردىستان دىنىسىز تەشكىلاتلىرى بىلەن قۇراللىق ھالدا توقۇنۇشماقتا.

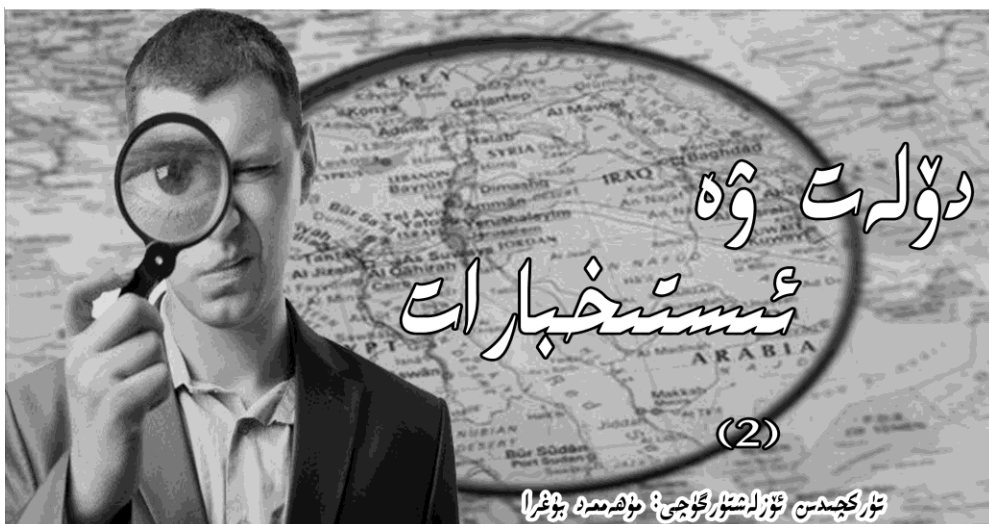
3 - (جيش المجاهدين العراقي) مۆتىدىل سەلەپى ئېقىمىدىكى «ئىراق مۇجاھىت قوشۇنى» بىرلىكى، 2008 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلارغا تەۋە قۇراللىق كىشىلەر سانىنىڭ 4 مىڭ ئەتراپىدا ئىكەنلىكى تەخمىن قىلىنماقتا. ئۇلار كۆرمە، پەللۇجە، ئەبۇ غەرب ۋە باغداتنىڭ يۇسۇپىيە بىلەن تەكرىت شەھرىنىڭ بەزى رايونلىرىنى ئۆزلىرىگە

ئەلبەئىس پارتىيە ئادەملىرى ۋە نۇرى ئەلھالىكى ھۆكۈمەت ئادەملىرى قاتارلىق بىر-بىرىگە قارشى پىكىردىكى بىر نەچچىخىل ئېقىمىدىكى كىشىلەردىن تەركىپ تاپقان بىرلىك بولغاچ، ئەھلى سۈننەت ئىچىدە ئەڭ كۆپ تالاش تارتىش ۋە جىدەل ماجراغا سەۋەبچى بولۇپ كەلمەكتە. ئۇلار نەينەۋا، كەركۈك، باغدات ۋە مۇسۇل شەھەرلىرىنىڭ بەزى رايونلىرىنى ئۆزلىرىگە مەركەز تۇتقان ھالدا ھەرىكەت قىلماقتا.

7 - (الدولة الإسلامية في العراق والشام) «ئىراق ۋە شام ئىسلام دەۋلىتى» دېگەن ئىسمىنىڭ ئەرەبچىسىدىكى قىسقارتىلمىسى «دائىش» بولۇپ، ئۇ 2003 - يىلى ئىئوردانىيلىك ئەبۇ مۇسەب ئەلزەرقاۋىي رىياسەتچىلىكىدە ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى خەلقئارا قوشۇنلىرىغا قارشىلىق كۆرسىتىش جەريانىدا «ئەتتەۋھىد ۋەلجېھاد» نامى بىلەن قۇرۇلغان بولسىمۇ، 2004 - يىلىغا كەلگەندە، 1988 - يىلى ئافغانىستاندا ئۇسامە بىن لادىن رىياسەتچىلىكىدە قۇرۇلغان «ئەلقائىدە» قۇراللىق تەشكىلاتىغا بەيئەت قىلىدۇ ۋە ئىسمىنى: «دەجلە ۋە پۇرات دەرياسى دۆلەتلىرىدىكى جىھاد مەركىزى» گە ئۆزگەرتىدۇ. 2006 - يىلى ئىراقتىكى باشقا قۇراللىق تەشكىلاتلار بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، قايتىدىن ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ ئاۋۋال «ئىراقتىكى مۇجاھىدلار كېڭىشى» دەپ ئاتىسا، كېيىنچە «ئىراق ئىسلام دەۋلىتى» دەپ ئاتايدۇ.

سۈرىيەدە ئىچكى ئىنقىلاب پارتلاپ سۈرىيە تەرەپكە يۈرۈش باشلانغاندىن كېيىن، سۈرىيەنىمۇ ئۆز تېررىتورىيەسى ئىچىگە قوشۇۋالغان «ئىراق ئىسلام دەۋلىتى»، قايتىدىن ئىسىم ئۆزگەرتىپ «ئىراق ۋە شام ئىسلام دەۋلىتى» دېگەن ئىسمىنى ئېلان قىلىدۇ. 2014 - يىلى 27 - ئىيۇل كۈنى ئۆز تەۋەلىكىدە ئىسلامىي خىلاپەت ئېلان قىلغان دائىش مەسئۇللىرى، ئۆزلىرىنىڭ ئاتالمىش دەۋلىتىنىڭ ئىسمىنى «ئىسلام دەۋلىتى» دەپلا ئاتاشنى قارار قىلىدۇ. ئىسلام دۇنياسىدىكى كۆپىنچە ئالىملار «ئىسلام دەۋلىتى» دېگەن يېڭى ئىسىمغا ئېتىراز بىلدۈرگەن ئۈچۈن، ھازىرمۇ ئىلگىرىكى ئىسمى بويىنچە «دائىش» دەپ ئاتايدۇ. مەزكۇر تەشكىلات ئەزالىرى ئىراق، سۈرىيە، جەنۇبى يەمەن، لىۋىيە، سېنا، ئەزۋاد، سۇمالىيە، نېگىرىيە ۋە پاكىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە تارالغان بولۇپ، ئىراق ۋە سۈرىيەدە قۇراللىق قوشۇنلىرىنىڭ سانى ئەڭ كۆپ بولغان تەشكىلات ھېسابلىنىدۇ.

ئۇلار پۈتۈن دۇنيادا ئىسلامىي خىلاپەتنى قايتا تىكلەش ئارقىلىق ئىسلامىي شەرىئەت قانۇنلىرىنى تۈلۈك ھۆكۈم يۈرگۈزۈشنى مەقسەت قىلىدىغانلىقىنى داۋا قىلىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، كۆپىنچە ئىسلام ئالىملىرى، ئۇلارنىڭ يېقىندىن بۇيان ئىلىپ بارغان قىرغىنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى، نەزەردە تۇتۇپ ئۇلارنى «زامانىمىزنىڭ خاۋارىجلىرى» دەپ ھۆكۈم قىلماقتا.

تۈركىيەدىن ئۆزلىرىنىڭ كۈچى: مۇستەھكەم بۇيۇر

يېغىنچاقلىغاندا، ئىستىخبارات ھەرخىل پىلاندىكى سىياسەتلەرنى يولغا قويۇش ۋە مىللى سىياسەتنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەقسىتىدە بارلىق ئاشكارا، يېرىم ئاشكارا ۋە مەخپى مەنبەلەردىن ھەرخىل ئۇسۇللار ئارقىلىق قولغا كىرگۈزۈلگەن تۈرلۈك مەلۇمات ۋە ئۇچۇرلارنى توپلىغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ مۇھىملىقى ۋە ئىشەنچلىكلىكى دەرىجىسىگە ئاساسەن تۈرگە ئايرىش، سېلىشتۇرۇش، ئانالىز قىلىش نەتىجىسىدە قولغا كەلتۈرۈلگەن بىلىمدۇر.

ئابرام شۇلسكى (Abram Shulsky) نىڭ "ئىستىخبارات ھەرخىل سىياسى، ئىقتىسادى، ئىجتىمائى ۋە ئەسكىرى ۋەقەلەرنى چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتىنى ئالدىن مۆلچەرلەشنى مەقسەت قىلغان ئۇنۋېرسال ئىجتىمائى پەندۇر" دېگەن تەبىرى ئىستىخباراتقا بېرىلگەن ئەڭ ياخشى تەبىرلەردىن بىرى. (ھېرمان 116: 1996)

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تەبىرلەرگە

ئىستىخباراتنى تېخىمۇ ئىنچىكە تەھلىل قىلغانسېرى ئۇنىڭ باشقا ئالاھىدىلىكلىرى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. دىنىي كىشىلەرنىڭ قارىشىچە، ئىستىخبارات "خەلقكە ئاشكارىلانمىغان ئۇچۇر ۋە بۇ ئۇچۇرلارنىڭ ئاز بىر قىسمىغا ئاساسلىنىپ ئېلىپ بېرىلغان ئانالىزلارنىڭ سىياسىي قارار چىقارغۇچىلار ياكى ھۆكۈمەتتىكى باشقا كىشىلەر ئۈچۈن ھازىرلانغانلىرىدۇر. ئىستىخباراتنى پەرقلىق قىلغىنى يوشۇرۇن توپلانغان ئۇچۇرلارنى قوللىنىش ۋە قارار چىقارغۇچىلارنىڭ تەلەپلىرىنى دەرھال يۈز بېرىدىغان ئىشتەك قىلىپ تەييارلىشىدۇر."

(CFR, copi.com)

بۇ تەبىردە ئىستىخباراتنىڭ دائىرىسىنى كىچىكلىتىپ، ئىستىخباراتتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچۇرلارنىڭ ھېچبولىمىغاندا بىر قىسمىنىڭ يوشۇرۇن بولۇشى كېرەكلىكى تەكىتلەنگەن، لېكىن ئەمەلىيەتتە بۇ مەجبۇرىيەت ئەمەس، بۈگۈنكى كۈندە ئىستىخبارات ناھايىتى ئاشكارا مەنبەلەردىن ئۇچۇر توپلىماقتا.

ئاساسلانغاندا، ئىستىخباراتنىڭ مەقسىتى رەقپ دۆلەت، قۇرۇلۇش ياكى گوروھنىڭ (ئا) مەۋجۇت ۋە مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىن بولغان رەقپنىڭ قىسقا ۋە ئۇزۇن مۇددەتلىك نىيەتلىرىنى

(ب) قىسقا ۋە ئۇزۇن مۇددەتلىك نىيەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قانداق تەدبىرلەرنى ئالغانلىقىنى

(س) بۇ تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىقتىدارىنىڭ بار يوقلىقىنى ئېنىقلاپ چىقىشتۇر. (شەنەل، 23 - 22: 1997)

يۇقىرىدىكى جەرياننى كونكرېت مىسال ئارقىلىق چۈشەندۈرۈپ باقايلى:

(ئا) يۇنان ئىستىخباراتى تۈركىيەنىڭ قىبرىستىكى ئاساسلىق مەقسىتى توغرىسىدا يۇناننىڭ قىبرىستىنى قوشۇۋېلىشىغا قارىتا پارچىلاش ئارقىلىق جاۋاب بېرىدىغانلىقىدەك ئانالىزنى 1963 - ۋە 1967 - يىللىرىدا قىلغان بولۇشى كېرەك.

(ب) تۈركىيەنىڭ 1963 - ۋە 1967 - يىللىرىدا تۈركىيەنىڭ بۇنداق ئىقتىدارغا ئىگە ئەمەسلىكى ئوتتۇرىغا چىققان. ئەمما تۈركىيە 1967 - يىلىدىن بېرى تۈركىيە بىر تەرەپتىن ئايرىش يولىنى بەرپا قىلىشقا باشلىغان، يەنە بىر تەرەپتىن ئايرىش بىرلەشمىلىرىنى قۇرۇشقا باشلىغان.

(س) 1970 - يىللاردا ئاتېنا ئەنقەرەنىڭ مەقسىتى بىلەن ۋاستىسى ئارىسىدا ماسلىق بارلىقىنى بىلىپ بولغان بولۇشى كېرەك. يەنە بىر ئېھتىماللىق ئاتېنانىڭ بۇنى ئېنىقلىمىغانلىقى ياكى ئېنىقلىغان بولسىمۇ، تۈركىيەنىڭ ئايرىشنى ئېلىپ

بارمايدىغانلىقىغا ئىشەن بولۇشىدۇر.

يۇقىرىقىلارغا ئاساسلانغاندا ئىستىخباراتنىڭ تۆت ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى بولىدۇ:

(1) ستراتېگىيىلىك ھۇجۇمغا ئۇچراشنى توسۇش

(2) ئۇزۇن مۇددەتلىك مۆلچەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش.

(3) سىياسەت ئوتتۇرىغا قويۇشقا ياردەمچى بولۇش

(4) بىر دۆلەتنىڭ ئۇچۇرلىرى، ئەھتىياجلىرى ۋە ئۇسۇللىرىنى يوشۇرۇش. (لوۋېنتال 5 - 2: 2000)

(1) ھېچقانداق ھۆكۈمەت ستراتېگىيىلىك ياكى تاكتىكىلىق ھۇجۇمغا ئۇچراشنى خالمايدۇ. بۇ يەردە ستراتېگىيىلىك ھۇجۇمنى ئىزاھلاشقا توغرا كېلىدۇ. ئامېرىكا ئەدەبىياتىدا ھۇجۇم ئۈچۈن "ھاك - تاك قېلىش" مەنىسىدىكى سۆز قوللىنىلىدۇ. بەزى تۈرك ئىستىخباراتچىلىرىنىڭ قارىشىچە، بىر ھەرىكەتنىڭ ھۇجۇم ھېسابلىنىشى ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرغان بولۇشى كېرەك. ئەمما بۇ ماقالىدا ھۇجۇم بىلەن ھاك - تاك قېلىش ئوخشاش مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ، بەزىدە پەقەتلا ھاك - تاك قېلىش ئۇقۇمى بىلەنلا كۆپايىلىنىمىز.

مەسىلەن: بىر كۈنى ئەتتىگەن ئورنىمىزدىن تۇرغاندا ئاراڭ دېڭىزىدىكى بارلىق ئاراللارنىڭ يۇنان ئارمىيىسى تەرىپىدىن قورشالغانلىقىنى، يۇنان دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ ئاق دېڭىز ۋە ئادالار

4) گوروھ سۈپىتىدىكى ئىستىخبارات بىلىم مەنىسىدىكى ئىستىخبارات مەلۇمات بىر مەلۇمات ياكى ئۇچۇر بولۇشى مۇمكىن. جەريان سۈپىتىدىكى ئىستىخبارات ئۇچۇرنىڭ توپلىنىشى، ئېنىقلىنىشى، باھالىنىشى ۋە تارقىتىلىشىدىن تەشكىل تاپقان ئىستىخبارات ھالقىسىدىن ئىبارەت. (جونسون 4: 1989) ۋەزىپە سۈپىتىدىكى ئىستىخبارات ئىستىخباراتنى ئېلىپ بېرىش مەقسىتى ۋە ئېلىپ بېرىلغان يۇشۇرۇن ھەرىكەتلەرنىڭ ئۆلتۈرۈپ ئانالىز قىلىنىشىغا بولغان خىزمەتنى كۆرسىتىدۇ. گوروھ مەنىسىدىكى ئىستىخبارات بولسا يۇقىرىدىكى بارلىق ھەرىكەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ئورگاننى كۆرسىتىدۇ. (شەنەل 31: 1997)

ئۇچۇر، جەريان، گوروھ ۋە ۋەزىپە يېغىش شەكلىدە تۆت كاتېگورىيەگە ئايرىلغان ئىستىخبارات روي گودسون Roy (Godson) نىڭ قارىشىچە ئۈچ جەرياننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1) يېغىش، ئانالىز قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تارقىتىش جەريانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىستىخبارات چاقىپەللىكنىڭ باشقا ھۆكۈمەت، سىياسىي پارتىيە، گوروھ، ئارمىيە، كىشىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى توپلىشى؛

2) باشقا ھۆكۈمەتلەرنىڭ مۇشۇنداق ھەرىكەتلىرىنى ئۈنۈمسىز ھالەتكە چۈشۈرۈشى؛

3) باشقا ھۆكۈمەت ۋە گۇرۇپپىلارنىڭ ئىشى - ھەرىكەتلىرىگە تەسىر

دېڭىزغا تۈرك دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ ھەرىكەت قىلىشىغا ئىمكانىيەت بەرمىگۈدەك دەرىجىدە زىچ ئورۇنلاشقانلىقىنى كۆرسەتكۈزۈش ۋە ئوخشاش بىر كۈندە ئاتىنىڭ قۇرۇقلۇق سۈپىتى 12 مىلغا چىقارغانلىقىنى ئاڭلىساق، بۇ تۈركىيەگە قىلىنغان ستراتېگىيىلىك ھۇجۇم بولىدۇ.

2) كىشىلەر كۈنلۈك، ئايلىق ياكى ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا بىر نەچچە يىللىق نىشان بىلەن ياشىسا، دۆلەتلەر 5 - 10 يىللىق، ھەتتا بەزىلىرى 30 - 50 يىللىق نىشانلار بىلەن ئىدارە قىلىنىدۇ. بۇنداق باشقۇرۇش پەقەت ستراتېگىيىلىك ئىستىخبارات بىلەنلا (يەنى، كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى توپلاش ۋە كەلگۈسىنىڭ تاسادىپىيلىقتىن خالى ھالدا شەكىللىنىشى ئۈچۈن تىرىشىش ئارقىلىقلا) ئەمەلگە ئاشىدۇ.

3) ئىستىخباراتنىڭ ھەممىسى ئۇزاق مۇددەتلىك بولماستىن، بەلكى كۈنلۈك، يىللىق ئىستىخباراتلارمۇ سىياسەتنىڭ شەكىللىنىش جەريانىغا تۆھپە قوشالايدۇ.

4) ئىستىخبارات باشقىلارغا مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى توپلىغاندا باشقىلارنىڭ ئۇچۇر توپلىشىنى توسۇشقا تىرىشىدۇ.

ئىستىخبارات ئۇقۇمىنى ئادەتتە تۆتكە ئايرىشقا بولىدۇ:

1) بىلىم مەنىسىدىكى ئىستىخبارات

2) جەريان سۈپىتىدىكى ئىستىخبارات

3) ۋەزىپە سۈپىتىدىكى ئىستىخبارات

كۆرسىتىلەيدىغان يېپىق ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىشى.

يوشۇرۇن ئۇسۇللار ئارقىلىق ئۇچۇر توپلاش - يوشۇرۇن ئىنسانىي ئىستىخبارات (يەنى، جاسۇسلۇق) ياكى تېخنىكىلىق ئىستىخبارات ئۇسۇلىنى قوللىنىش ئارقىلىق ئۇچۇر مەلۇمات توپلاشنى كۆرسىتىدۇ.

بۇ ئۈچ جەريان ئىستىخباراتنىڭ تۆت ئاساسلىق ئالاھىدىلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۇلار يوشۇرۇن ئۇسۇللار ئارقىلىق ئۇچۇر توپلاش، قارشى ئىستىخبارات، ئانالىز ۋە يېپىق ھەرىكەتتىن ئىبارەت.

قارشى ئىستىخبارات - باشقا دۆلەتلەرنىڭ ئىستىخبارات پائالىيەتلىرىنى بىلىش، ئۇنى ئۈنۈمسىز ھالغا كەلتۈرۈش ۋە يۆنىلىشنى ئۆزگەرتىش ھەرىكەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئانالىز - توپلانغان مەلۇماتلارنى باھالاش ئارقىلىق ئىستىخباراتقا ئايلاندۇرۇش جەريانىنى كۆرسىتىدۇ.

يېپىق ھەرىكەت - چەتئەلدىكى ياكى دۆلەت ئىچىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي، پىسخولوگىيىلىك ۋە ئەسكەرىي ھەرىكەتلەرگە يوشۇرۇن تەسىر كۆرسىتىش پائالىيىتىدۇر. (گودسون 325: 1995)

گوروھ، جەريان، ۋەزىپە ۋە ئۇرۇچ توپلاش جەھەتتىن مۇۋەپپەقىيەتلىك بىر ئىستىخباراتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ياكى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئۇچۇر توپلاش ۋە يېپىق ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان نوقتىلارنى تۈۋەندىكىچە

يېغىنچاقلىغىلى بولىدۇ:

- (1) مۇۋاپىق تۈزۈلگەن ۋە سېستىمىلىق جەريان
- (2) تەرتىپلىق مەشغۇلات
- (3) ئېنىق ئايرىلغان ۋەزىپە (مىكدوۋېل 16)

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئالاھىدىلىكلەر مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىستىخبارات جەريانى ئۈچۈن شەرتتۇر. بۇ ئالدىنقى شەرتلەر ھازىرلانماي تۇرۇپ مۇۋەپپەقىيەتلىك ۋە ئۈنۈملۈك ئىستىخبارات ئېلىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىستىخباراتتا بولۇشقا تېگىشلىك باشقا ئالاھىدىلىكلەرمۇ مەۋجۇت. ئىستىخبارات پائالىيىتى ئۆزۈلۈكسىز، كەسكىن، توغرا، ئىلاستىك، يېڭىلىقچى، شۈبھىلىك، كەلگۈسىنى مەركەز قىلغان، كەسپىي بولۇشقا تېگىشلىك پائالىيەتتۇر. (شەنەل 38: 1997) تۈۋەندە بۇ پرىنسىپلار ئايرىم ئايرىم تەھلىل قىلىندۇ.

1. ئىستىخباراتنىڭ ئاساسلىق پرىنسىپلىرى

مۇۋەپپەقىيەتلىك بىر ئىستىخبارات جەريانى چوقۇم مەلۇم پرىنسىپتا ئىزچىل چىڭ تۇرغان بولۇشى كېرەك. بۇ ئاساسلىق پرىنسىپلار تۈۋەندىكىچە:

(ئا) ئىستىخبارات سىياسى تەييارلىقنىڭ ئاساسلىق مەقسىتى بولغانلىقى ئۈچۈن ئامالنىڭ بارىچە سۈرئەتلىك بولۇشى كېرەك. بۇ يەردىكى سۈرئەت كەلمىسىدە سىياسەت ئوتتۇرىغا چىقىرىش ئۈچۈن كېرەكلىك ۋاقىتنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن

شەكىلدىكى ئىستىخبارات دوكلاتىنىڭ قارار چىقىرىشتا ھېچقانداق ياردىمى بولمايدۇ. ئىسرائىلىيەنىڭ ئەسكىرىي ئىستىخباراتىنىڭ قوماندانى ئەلى زەرىئا (Eli Zeria) 1973 - يىلى ئەرەب - ئىسرائىلىيە ئۇرۇشىدىن قىسقا مۇددەت بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويغان ئانالىزىدا ئەرەبلەرنىڭ ھۇجۇم قىلىش ئېھتىماللىقىنىڭ %45، ھۇجۇم قىلماسلىق ئېھتىماللىقىنىڭ %55 ئىكەنلىكىنى ئېيتقان ۋە ئىسرائىلىيە ھۆكۈمىتىنىڭ "ئەرەبلەر ھۇجۇم قىلارمۇ؟" دېگەن سۇئالىغا كەسكىن جاۋاب بەرگەن. نەتىجىدە ئىسرائىلىيە تەييارلىقسىز ھالەتتە ھۇجۇمغا ئۇچرىغان ئىدى. (دوگلاس 241)

س) توغرىلىق پىرىنسىپى
ئىستىخبارات توغرا بولۇشى كېرەك. توغرا بولمىغان ئىستىخبارات خاتا ئۇچۇرلارنىڭ شەكىللىنىشى ۋە خاتا قارارلارنىڭ چىقىرىلىشىغا سەۋەب بولۇپ، مىللى پالاكەتلەرنى ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن. ئامېرىكا ئىستىخبارات كۇرسلىرى National Intelligence Course Textbook، (NIC) دا ئىشلىتىلىدىغان "Joint Military Intelligence Training Center 1999" ناملىق كىتاب خاتا ئىستىخباراتنىڭ ئىستىخباراتنىڭ بولمىغانلىقىدىنمۇ يامان ئىكەنلىكىنى تىلغا ئېلىش بىلەن باشلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭغا بىر مىسال ئېلىپ چۈشەندۈرىدۇ. ئوسمانلى ئىستىخبارات ۋىنتىسىيەدىكى بارۇت زاۋۇتىدا يۈز بەرگەن بىر پارتىلاش نەتىجىسىدىن ۋىنتىسىيەنىڭ ئۇرۇشىغا

ئۇچۇرلارنىڭ ۋاقتىدا يەتكۈزۈلۈشى كېرەكلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ۋەقەلەرنىڭ ئارقىسىدا قالغان ئىستىخباراتنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق. يەنە بىر جەھەتتىن، دەل ۋاقتىدا، توغرا ئىستىخبارات قىلىش قىيىن. بۇنداق ئەھۋالدا ئىستىخباراتچى بۇ تۈپەيلى كېلىش ئېھتىمالى بولغان خەتەر ۋە پۇرسەتلەر توغرىسىدا قارار چىقارغۇچىلارنى ئاگاھلاندۇرۇشى كېرەك. ئىستىخباراتتىكى مۇۋەپپەقىيەتسىزلىك ئىستىخبارات ئېلىپ بارمىغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى توغرا ئىستىخباراتنىڭ ۋاقتىدا، توغرا ئادەمگە يەتكۈزۈلمەسلىكىدىن كېلىپ چىقىدۇ. (دوگلاس بىلەن گوددېن 1995: 65)

ب) كەسكىنلىك پىرىنسىپى
سىياسەتچىلەرنىڭ ئىككىلەنمەيلا قارار چىقىرىلىشى ئۇچۇن ئىستىخبارات مۇمكىنقەدەر كەسكىن بولۇشى كېرەك. ئىستىخبارات دوكلاتىنىڭ كەسكىن بولۇشى ئۇنىڭ بۇ ئىش چوقۇم يۈز بېرىدۇ، دېيىشىنى كۆرسەتمەيدۇ، بەلكى ئىستىخبارات دوكلاتىدە يۈز بېرىشكە تېگىشلىك ئېھتىماللىقلار ئوچۇق تىلغا ئېلىنىشى كېرەك. يۈز بېرىش ئېھتىماللىقى يۇقىرى بولغان، ئازراق بولغان، يۈز بېرىش ناتايىن بولغان ئېھتىماللىقلار رەت تەرتىپى بويىچە بېرىلىشى كېرەك. يەنە بىر جەھەتتىن گۇمان نەزىرىدە تىلغا ئېلىنغان، كەسكىن بولمىغان "مۇنداق بولۇشى مۇمكىن، مۇنداق بولۇشمۇ مۇمكىن، بۇ ۋاقىتتا بولۇشمۇ، باشقا ۋاقىتتا بولۇشمۇ، بولماسلىقىمۇ مۇمكىن" دېگەندەك

ھازىرلىنىۋاتقانلىقىدەك يەكۈننى چىقارغان ۋە ۋىنتىسىيەگە بىر ئۆلتىماتوم بەرگەن. ئەمەلىيەتتە ئوسمانلى ئارمىيىسىنىڭ ئۆزىگە ھۇجۇم قىلىشنى مۆلچەرلەپ بولغان ۋىنتىسىيە پارتلاشتا پەقەتلا تۆت كېمىدىن ئايرىلىپ قالغان. ۋىنتىسىيە ياۋروپا ۋە باشقا دۆلەتلەردىن ياردەم ئېلىپ، ئوسمانلى ئارمىيىسىنى 1571 - يىلىدا چوڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقان.

(د) ئىستىخبارات مەقسەتكە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.

ئىستىخبارات توپلاشقا ئوخشاش قىممەتلىك ۋە تېز سۈرئەتتە قىلىشقا تېگىشلىك خىزمەتتە ھەرخىل مەنبە ئىسراپچىلىقتىن يىراق تۇرۇشى كېرەك. ئانالىزچى تېزراق نەتىجىگە ئېرىشىش ئۈچۈن پەقەت نەتىجىگە ئېرىشتۈرەلەيدىغان ماتېرىيالنىلا تەھلىل قىلىپ، مەسىلىنى ھەل قىلىشقا مۇناسىۋەتلىك ئىستىخباراتنى شەكىللەندۈرۈشى كېرەك. يېغىنچاقلىغاندا، ئىستىخبارات دەل، توغرا، مەقسەتكە ئۇيغۇن ۋە ۋاقىتدا بولغاندىلا ئاندىن پايدىلىق بولىدۇ.

(ئې) ئىستىخباراتنىڭ نەتىجىسى ۋەقەلەرنىڭ ئۆزگىرىشى ياكى يېڭى مەلۇماتنىڭ كېلىشى بىلەن ئۆزگىرەلەيدىغان ماسلىشىشچانلىققا ئىگە بولۇشى كېرەك.

ئىستىخبارات تۇغما ئىقتىدارغا ئەمەس، بەلكى ھادىسىلەرنىڭ راۋاجلىنىشىغا ماس كېلىدىغان يېڭىلىق يارىتىشچانلىققا ئىگە زېھىن ۋە تېخنىكىلارغا تايىنىشى كېرەك.

ئىستىخباراتچى مەلۇماتلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماس ھالدا ئىستىخباراتنى ئۆزگەرتەلەيدىغان بولۇشى كېرەك.

بىلمەي تۇرۇپ قارار چىقارغىلى بولمايدۇ، ئەمما ئىستىخباراتتا بىلىش بىلەن بىرگە يەنە تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىمۇ مۇھىم. چۈنكى ئىستىخباراتچى ناھايىتى كەمچىل مەلۇماتلارغا ئاساسلىنىپ قارار چىقىرىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئىستىخباراتچىنىڭ ئالدىدا بارلىق قىسىملىرى تولۇق بولمىغان، بەلكىم ھېچقاچان تولۇق بولمايدىغان قوراشتۇرۇش تاختىسى بولىدۇ. ئىستىخباراتچى ئۇنىڭدىكى پارچىلارنىڭ كەملىكىگە قارىماي، ئۇنى قوراشتۇرۇپ چىقالشى كېرەك. ئۇنىڭ بۇنى قىلالشى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان بىردىنبىر يول ئۇنىڭ قولىدا تۇرغان نەرسىدىنمۇ كۆپرەك نەرسىنى ئويلىيالىشىدۇر.

(ف) ئىستىخباراتقا يېڭىلىق يارىتىشچانلىققا ئىگە زېھىن ۋە تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارى بولۇشى كېرەك.

(گ) ئىستىخباراتتا ھەممە ئىش كۆرۈنگەندەك بولغان بولسا ئىدى، ئىستىخباراتقا ھاجەت قالمىغان بولاتتى.

ئىستىخباراتچى گۇمانخور بولۇشى كېرەك. قولىدىكى مەلۇمات ۋە ھادىسىلەرنى يېڭىلىق يارىتىشچانلىققا ئىگە بىر گۇمان بىلەن تەھلىل قىلىشى كېرەك. (شەنەل 98 - 99)

(خ) ئىستىخباراتتا پەقەت نۆۋەتتىكى تەھدىت ۋە پۇرسەتلەر توغرىسىدا ئۇچۇر

دائىرىسىگە كىرگۈزۈپ قويما سىلىققا
 باغلىقتۇر. (Betts & Mahhken, 2003: 59 - 79)

(ك) ئىستىخبارات ئۆزىنى بېغىشلاشنى
 شەرت قىلدۇ.

ئىستىخباراتچى ئۆزىنى
 بېغىشلىيالايدىغان شەخس بولۇشى كېرەك.
 ئىستىخباراتچى ئۆزىنى دۆلىتى، تەشكىلاتى
 ۋە مىللىتىنىڭ نىشانىغا بېغىشلىشى كېرەك.

(ل) ئىستىخبارات ئىزچىل يېڭىلىقلىق
 تەلەپ قىلدۇ.

ئىستىخباراتچى "يېڭىلىقچى" بولۇشى،
 ئىزچىل تۈردە تېخىمۇ ياخشى ئىستىخبارات
 تېخنىكىلىرىنىڭ پېشىدە بولۇشى، ئۆزىنى
 قىلىۋاتقان ئىستىخباراتنىڭ تېمىسى
 توغرىسىدا يېتىلدۈرۈشكە تىرىشىشى
 كېرەك. ئىستىخبارات مۇكەممەللىك
 ئۈستىدە ئىزدىنىش بىلەن زىچ
 باغلىنىشلىقتۇر

(م) ئىستىخبارات يەككىنىڭ ئىشى
 ئەمەس، بەلكى كوللىكتىپنىڭ ئىشىدۇر.

ياخشى ئىستىخبارات پەقەت بىر
 كوللىكتىپنىڭ تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدەلا
 ئاندىن روياپقا چىقىدىغانلىقىنى ئەستە
 تۇتۇش لازىم.

(ن) ئىستىخبارات بىر گوروھنىڭ
 ئىشىدۇر.

ئىستىخبارات مەنبەسى، ۋەزىپە
 ئايرىلىشى، ئىقتىدارلىرى ئېنىق
 بەلگىلەنگەن خىزمەتچىلەر تەرىپىدىن ئېلىپ
 بېرىلىدۇ.

توپلاش بىلەن كۇپايىلەنمەسلىك كېرەك.

ئىستىخبارات پەقەت كۈندىلىك
 سىياسەت ياكى پۇرسەت، مەنپەئەتلەر
 بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىستىخبارات ئېلىپ
 بېرىش بىلەنلا كۇپايىلەنمەسلىك، سىياسىي
 قارار چىقارغۇچىلار نۆۋەتتە ۋە يېقىندا
 تەلەپ قىلمايدىغان ئۇچۇرلارنىمۇ
 ئىستىخباراتنىڭ دائىرىسىگە كىرگۈزۈشى
 كېرەك. پەقەت مۇشۇنداق قىلغاندىلا
 ئاندىن ئۇچۇر لازىم بولغاندا دەرھال
 تەمىنلىگىلى بولىدۇ.

(ئ) ئىستىخبارات باشقا نەرسە ئورنىنى
 باسالمايدىغان كەسپىي جەرياندىۇر.

ئىستىخبارات تەمىنلىگەن ئۇچۇرنى
 قوراللىق قىسىملار، ئۇنىۋېرسىتېتلار،
 مېدىئالار، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە
 ئوخشاش ئورگانلارنىڭ بەرپا قىلالىشى
 مۇمكىن ئەمەس. بۇ گۇرۇپپىلار
 ئىستىخباراتنىڭ ئانالىزىغا تۆھپە قوشالىشى
 مۇمكىن. ئەمما يۇقىرى سەۋىيەدىكى
 ئىستىخبارات پەقەت شۇ ئىش ئۈچۈن
 مەخسۇس تەربىيەلەنگەن خىزمەتچىلەر ۋە
 ئۇ خىزمەتچىلەردىن تەشكىللەنگەن
 تەشكىلات تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلىدۇ.

(ج) ئىستىخبارات سىياسىي ئوبىيكتىپلىق
 پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇشى كېرەك.

مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىستىخبارات جەريانى
 دۇرۇسلىقتىن ئايرىلالمايدۇ. ئىستىخباراتچى
 سىياسەتچى ياكى قارار چىقارغۇچى ئەمەس.
 ئۇنىڭ ئۆز ۋەزىپىسىنى دورۇسلىق بىلەن
 ئادا قىلىشى مۇمكىنقەدەر ئوبىيكتىپ بولۇش
 ۋە ئانالىزلارنى تار ئىدىئولوگىيە

ئىستىخبارات بىر دۆلەتنىڭ ۋە مىللەتنىڭ مىللى مەنپەئەتىنىڭ ئەڭ يۈكسەك دەرىجىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى، مىللەتكە كېلىدىغان ھەرخىل تەھدىتنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى، مىللەتنىڭ ئالدىدىكى پۇرسەتلەرنى بايقىيالىشى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدۇ ۋە مىللى پەلسەپەگە تايىنىدۇ. ئىستىخبارات مىللى ئىش بولغانلىقى ئۈچۈن «دوست ئىستىخبارات» لاردىن ئالغان ئۇچۇرلار ھەرقانداق ۋاقىتتا مىللى ئىستىخباراتنىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ ۋە مىللەتنى مەقسىتىگە يەتكۈزەلمەيدۇ.

ئ(و) ئىستىخبارات (دۆلەت ئىستىخباراتى) مىللى پەلسەپەگە تايانغان ئىستىخباراتتۇر.

بەزى ئوقۇم جەھەتتىكى چېگىشلىكمۇ ئىستىخباراتنىڭ توغرا چۈشىنىلىشىگە توسالغۇ بولماقتا. مەسىلەن، ئىستىخباراتنى جاسۇسلۇق، ئىشپىيىونلۇققا ئوخشاش ئۇقۇملارغا ئارلاشتۇرۇپ قويۇش كۆپ كۆرۈلىدىغان خاتالىقتۇر. ئىستىخبارات مەلۇم جەرياننى، ئورگاننى، مەھسۇلاتنى ۋە ئۇچۇرنى جەزملەشتۈرىدۇ، جاسۇسلۇق ۋە ئىشپىيىونلۇق ئاشكارا ئىستىخبارات بىلەن قولغا چۈشۈرەلمىگەن ئۇچۇرلارنى يوشۇرۇن يوللار ئارقىلىق توپلاش ۋە تېپىشتۇر. (شەنەل 45) بۇ خاتالىق خەلقنىڭ، زىيالىيلارنىڭ، سىياسەتچىلەرنىڭ ئىستىخباراتقا بولغان قارىشىغا زور تەسىر كۆرسىتىدۇ.

دۆلەتنىڭ ئىدارە قىلىنىشى، ۋەقەلەرنىڭ ۋە ئۇرۇشلارنىڭ پەيدا بولۇشىغا ئەمەس، بەلكى نەتىجىسىمۇ بەلگىلەيدىغان ئىستىخبارات پەقەت بىر ئىجتىمائىي بىلىم بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە بىر سەنئەتتۇر. ئىستىخبارات دائىرىسى ئەڭ كەڭ بولغان ئىجتىمائىي پەندۇر. چۈنكى ئىستىخبارات تەكشۈرۈۋاتقان سېستىمىنىڭ (بۇ سېستىما بىر دۆلەت بولۇشىمۇ، بىر شىركەت بولۇشىمۇ، بىر ئەلچىخاننىڭ ئەلچىسى بولۇشىمۇ مۇمكىن) قانداق ئىمكانىيەت ۋە ئىقتىدارغا ساھىپ ئىكەنلىكىنى بىلىش ۋە ئۇلارنىڭ شۇ ئىمكانىيەت ۋە ئىقتىدارلىرىنى قانداق قوللىنىدىغانلىقىنى ئالدىن پەرەز قىلىشتۇر.

ئىستىخبارات ئۇنى بىلىش ئۈچۈن تارىخ، سىياسەت، سوتسىئولوگىيە، پەلسەپە، سەنئەت تارىخى، دىن، پىسخولوگىيە، بولۇپمۇ سىياسىي پىسخولوگىيە، ئىقتىساد، ستاتىستىكا، خەلقئارا مۇناسىۋەتنىڭ پرىنسىپلىرىنى قوللىنىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئىستىخبارات كۆپىنچە ئۇچۇر توپلاش ۋە ئۇنى باھالاش مەقسىتىدە قوللىنىلىدۇ. ئەمما ئالدىن پەرەز قىلىش ئۈچۈن بىلىمنىڭ كەمچىل بولۇشى بىلىمدە تاكامۇللىشىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا بىلىم بىلەن سەزگۈ ئىقتىدارنىڭ بىرلىشىشى ئىستىخبارات ئانالىزى ئۈچۈن ئەڭ ئەۋزەلدۇر.

شۈبھىسىزكى، ئىستىخبارات قارار چىقىرىش ۋە سىياسەت بەلگىلەشتە كەم

يەكۈن

دېرس دوگلاس خ. ۋە گۇددېن ر. توماس، ستراتېگىيىلىك ئىستىخبارات، نەزىرىيە ۋە قوللىنىش، ۋاشىنگتون، مۇداپىئە ئىستىخبارات ئاگېنتلىقى، 1995.

گودسون روي، ئىستىخبارات ۋە بىخەتەرلىك، ۋاشىنگتون، 1995

ھېرمان مايكېل، ئىستىخباراتنىڭ ئۇرۇش ۋە تىنچلىقتىكى ئورنى ۋە دېموكراتىيە، كامبىج، 1996

جونسون ل. ك، ئامېرىكىنىڭ يوشۇرۇن كۈچى - دېموكراتىك جەمئىيەتتىكى CIA، نيويورك 1989

لوۋېنسال مارك م، ستراتېگىيە، مەخپىيەتلىكتىن سىياسەتكىچە، ۋاشىنگتون 2000

مكدوۋېل دون، ستراتېگىيىلىك ئىستىخبارات، كەسپ ئەھلى، باشقۇرغۇچى ۋە خېرىدارلار ئۈچۈن قوللانما، ئاۋسترالىيە 1998

خەلقئارالىق ئىستىخبارات كۇرسى، ئومۇمىي بايان، ئەسكىرى ئىستىخبارات تەربىيەلەش مەركىزى، 1999

پروسشېن ت. ۋ، نىۋەتتىكى ئىستىخبارات، كانادا كۈچلىرى ئىنستىتۇتى. 1998

شەنەل مۇئەزەز ۋە تۇرخان مۇئەزەز، ئىستىخبارات ۋە ئادەتتىكى بىخەتەرلىك تېمىلىرىمىز، خەۋىپسىزلىك مەنىستىرلىكى نەشرىياتى، 3 - نەشرى، ئەنقەرە 1997.

بولسا بولمايدىغان ئامىلدۇر. ئىستىخباراتقا تايانماي چىقىرىلغان قارار ۋە سىياسەتنىڭ توغرىلىقى پۈتۈنلەي تەلەپكە باغلىق بولىدۇ، ئەمما دۆلەتنى ئىدارە قىلىشتا تەلەپكە تايىنىش ئەقلىگە سىغىدىغان ئىش ئەمەس. ئىنسانلار ئۆز ھاياتىنى تەلەپكە باغلاش ئەركىنلىكىگە ئىگە، ئەمما دۆلەتنى ئىدارە قىلغۇچىلار ئەسكىرى، تارىخى ۋە ئىجتىمائى مەسئۇلىيەت تۈپەيلى بۇنداق ئەركىنلىككە ئىگە بولمايدۇ.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

ئاتاي مەھمەت، ستراتېگىيىلىك خەلقئارا بىخەتەرلىك ئىستىخباراتى، ستراتېگىيە ژۇرنالى، 2000

بارزۇن ۋە گراف، زامانىۋى تەتقىقاتچى، تۈپتەك نەشرى، ئەنقەرە 1999.

بەتس رىچارد ك ۋە مەھكەن توماس گ، ستراتېگىيىلىك ئىستىخبارات ھەققىدە ئومۇمىي بايان، فرانك جاس، لوندون 2003.

بوزەمان ئاددا، ستراتېگىيىلىك ئىستىخبارات ۋە دۆلەت ئورگانلىرى، تاللانما ماقالىلار، براسسىس 45، 1992.

ئىستىخباراتنى ئەقەللىيەشتۈرۈش: ئامېرىكىنىڭ كەلگۈسى، خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر كېڭىشى تەرىپىدىن مۇستەقىللىق خىزمەتلىرى توغرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتتىكى ئىستىخبارات دوكلاتى.

ئىمان بىردىنبىر جىقىش يولىدۇر

ئەرجىمىدە: نۇردىن ھەققۇلى

كۆپچىلىكنىڭ مال - مۈلكىنى ئاسىراش، شۈبھىلىك ئىشلاردىن يېراق بولۇش، ھەق - ھوقۇقلارغا رىئايە قىلىش، مەجبۇرىيەتلەرنى جايدا ئادا قىلىش... قاتارلىق پەزىلەتلەرنى يېتىلدۈرىدۇ.

كىشىنى ئادەملەر بېكىتكەن قائىدە - قانۇنلارغا مۇھتاج قىلمايدىغان، ئاشكارا ياكى يۇشۇرۇن ھالەتتە بولسۇن، ئاللاھنىڭ كۈزىتىشىدىن باشقا بىرەر كۈچنىڭ بېسىمىغا ئېھتىياجلىق قىلىپ قويمايدىغان نەرسىمۇ ھەم ئىماندۇر. ئىمان روھى قۇۋۋەت پەرىپا قىلىش، تەبىئى قوغدىنىش ئېڭىنى كۈچەيتىش، ئىچكى قوزغاتقۇچى قۇۋۋەتلەندۈرۈش، سۆز ۋە ئىش - ھەرىكەتلەرگە جان كىرگۈزۈش جەھەتلەرگە خىزمەت قىلىدۇ. شۇنداق بولغاندىلا تەلەپ قىلىنغان ئەمەللەرنى ئورۇنداش كىشىگە ئاسانغا توختايدۇ ھەمدە كىشىنىڭ ئۆزىنى ھەرخىل ئىگىز - پەسلىكلەر، ناچار تەبىئەتلەردىن ساقلىنىشىمۇ ئوڭايغا چۈشىدۇ.

قەلبى ئاللاھتىن قورقۇش ۋە ئۇنىڭغا مۇھەببەت باغلاش، ئۇنى ئۇلۇغلاش، تەسلىم بولۇش، تەۋەككۈل قىلىش، رىغبەتلىنىش، قورقۇش ھەمدە سىغىنىش، جەننەتنى ئارزۇلاپ دوۋزاختىن پاناھ تىلەش، ئاللاھنىڭ ۋەدىسىگە ئىشەنچ بىلەن قاراش... قاتارلىق خىسلەتلەرگە تولىدۇرىدىغان نەرسە، ئۇ ئىماندىن ئىبارەت.

كىشىنى ھەربىر ئىش - ھەرىكەتتە ئاللاھنى كۆزلەيدىغان دەرىجىگە ئېلىپ چىققۇچى نەرسىمۇ ئىماندۇر. ئىمان كىشىدە تەقۋالىق ۋە پەرھىزكارلىقنى نامايەن قىلىپ ئۇنىڭدا تەسۋىرچانلىق، بىراۋلارغا ياخشىلىقنى دوست تۇتۇش، سەۋىرچانلىق، راستچىللىق، دۇرۇستلۇق، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا، شۇنداقلا بارلىق مۇسۇلمانلارغا سەممى بولۇش، ياخشىلىق ۋە تەقۋالىق بار ئىشلاردا ئۆز - ئارا ياردەمدە بولۇش، ئۇرۇش - جېدەل ۋە تالاش - تارتىشلاردىن نېرى تۇرۇش، بىرلىك ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش،

ئېغىرچىلىقلىرىنى كۆتۈرۈۋەتسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن قىيامەت كۈنىنىڭ ئېغىرچىلىقلىرىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ. كىمكى بىر مۇسۇلماننىڭ ئەيىبىنى ياپسا، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئەيىبىنى ياپىدۇ»^(۱)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىقىلار بىلەنلا كۇپايىلەنمەستىن ئىمانى مۇكەممەللىكىنى ئۇلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن دوستلىشىشنىڭ ئاساسى قىلىپ بەلگىلىگەن ئىدى. ئۇ زات بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «سىلەردىن ھەر قانداق بىر كىشى ئۆزى ياخشى كۆرگەن نەرسىنى قېرىندىشىغىمۇ ياخشى كۆرگەندىنلا ئاندىن كامىل مۇسۇلمان ھېسابلىنىدۇ»^(۲)

بۇنىڭدىنمۇ بەكرەك دېققەت تارتىدىغىنى خوشنىغا ئازار بەرگۈچىدە كامىل ئىمان بولمايدىغانلىقىنى جاكارلىشى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى، كامىل مۇئمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى، كامىل مۇئمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى، كامىل مۇئمىن بولغان بولمايدۇ» دېگەندە، ئۇلار: «ئى رەسۇلۇللاھ! كىم كامىل مۇئمىن بولمايدۇ؟» دەپ سورىغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: «قوشنىلىرىغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشتىن ئۆزىنى ساقلىمىغان ئادەم»، - دەپ جاۋاب بەرگەن ئىدى.^(۳)

ئۇ زات يەنە ئىماننىڭ ساپلىقىنى

مانا بۇ ئىمان نەمۇنىلىك ھايات ئۈچۈن ئۆلگىلىك ھەل قىلىش يولى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كۆرۈنەرلىكلىرى تېنىچ ۋە ئىناق جەمىيەت بەرپا قىلىش، جەمىيەتتە ئۆز - ئارا ھەمكارلىق ئورنۇتۇش، بىراۋنىڭ مال - مۈلكى، يۈز - ئابرويى، جېنىغا تاجاۋۇز قىلماسلىقتا چىڭ تۇرۇش... قاتارلىقلاردۇر. مەجبۇرىيەتلىرىمىز ئورۇندىلىپ، بارلىق ھەقلىرىمىزنى پۈتۈنلەي قانائەت ۋە ئېسەنلىك بىلەن ئۆز ئېلىكىمىزدە تۇتالماق، بۇ نەقەدەر بەختىيار، نەقەدەر ئەمىن ۋە نەقەدەر خاتىرجەم تۇرمۇشقا ئايلىنغۇسى، ھە!

ئىنسانىيەت تارىخىدا بىلىنگەن ئەڭ ئىلغار جەمىيەتكە - ساھابىلەر ياشىغان جەمىيەتكە - نەزەر ئاغدۇرغىنىمىزدا ئۇلارنىڭ بارلىق تەرەپتىن ئىلغار بولۇشىدىكى ئاساسى ئامىلنىڭ ئىمان ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز. ئەمەلىيەتتە بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ قۇرئان مەدرىسىسىدە «ئىنسانىيەت مۇئەللىمى» بولغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئالغان يۈكسەك تەلىم - تەربىيەنىڭ نەتىجىسى ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بىر - بىرىنى سۆيۈشكە، بىر - بىرىگە پايدا يەتكۈزۈپ ۋە بىر - بىرىنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقىپ ياشاشقا ئۈندەيتتى. ئۇ زات يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھنىڭ ھوزۇرىدىكى نەرسىلەرگىلا تەلپۈنۈشتەك بۈيۈك تۇتقىغا باغلىغان ئىدى. ئۇ زات مۇنداق دېگەن: «كىمكى مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ ھاجىتىدىن چىقسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ھاجىتىدىن چىقىدۇ. كىمكى مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ بېشىغا كەلگەن

^(۱) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

^(۲) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

^(۳) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

بۇلغايدىغان نەرسىلەرنىمۇ چەكلىگەن بولۇپ، بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «دۈشمەنلەشمەڭلار، ھەسەت قىلىشماڭلار، تەتۈر قارىشىپ يۈرمەڭلار. مۇناسىۋەتنى ئۈزۈشمەڭلار، ئاللاھنىڭ قېرىنداش بەندىلىرىدىن بولۇڭلار، بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن ئۆزىنىڭ قېرىندىشىنى ئاداۋەت يۈزىسىدىن گەپ قىلماي ئۈچ كۈندىن ئارتۇق تاشلىۋېتىشى ھالال بولمايدۇ.»^(۱)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە نەسىھەت ئېلىپ بېرىشنى دىن قىلىپ بېكىتكەن ئىدى. ئۇ زات مۇسۇلمانلارنىڭ ھۆرمىتىنى دەپسەندە قىلىشنى چوڭ گۇناھ قىلىپ بېكىتكەن بولۇپ، كىشىلەر ئارىسىنى ئىسلاھ قىلىشقا تەرغىپ قىلاتتى، شاپائەتنى ئەلا بىلەتتى، ھەتتا براۋىنىڭ ئۇلغىدىكى يۈكنى ئوڭشاپ بېرىشتەك ئاددى ياردەم بولغان تەقدىردىمۇ، ياخشى ئىش قىلىپ براۋىنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىپ قويۇشقا ئالدىرىغانلارنى تەقدىرلەيتتى.

ئۇ يەنە جەمئىيەتكە بۇزغۇنچىلىق سانلىدىغان، ئۆز-ئارا ئاداۋەت، دەتالاشلارنى چوڭايتىپ كۆڭۈللەرنى بىئارام قىلىدىغان ھەمدە قېرىنداشلىقنىڭ ساپلىقىنى بۇلغايدىغان بارلىق ئىشلاردىن قاتتىق ئاگاھلاندۇراتتى. ھەتتا بىر قىسىم تەسىرى ناچار، خەتىرى يامان قىلمىشلاردىن قاتتىق توسۇغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئامانەتكە خىيانەت قىلىش قىلمىشىنى مۇناپىقلىق جۈملىسىدىن قىلىپ بېكىتكەن ئىدى.

ئۇ يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ يۈز-ئابرويىغا چېقىلىشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇراتتى، غەيۋەت-شەكايەت قىلىش، قېرىندىشىنى

مەسخىرە ئوبېكىتى قىلىپ ئۇنى ئىزا-ئاھانەتكە قويۇش، يامان گۇمان قىلىش، ئەيىبنى كىچىكلاش، ئىككى يۈزلىمچىلىك قىلىش قاتارلىق قىلمىشلارنى تەنقىدلىپ توساتتى. يالغانچىلىق ۋە كاززاپلىق قىلغۇچىلارنى ئەيىپلەيتتى.

ئۇ يەنە مۇسۇلماننى ھاقارەت قىلىشنى پاسىقلىق، ئۆلتۈرۈش كۈپرلىق، دەپ بېكىتكەن بولۇپ، ئاددى گەپ-سۆز ياكى بىھۇدە ھەزىل-چاقچاق بولغان تەقدىردىمۇ قېرىنداشلىقنىڭ ساپلىقىنى دۇغلاشتۇرۇپ جەمئىيەتنىڭ بىرلىكىگە تەسىر يەتكۈزۈدىغانكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئەنە شۇنداق پوزىتسىيە تۇتقان ئىدى.

ھالبۇكى بۇلارنىڭ ھەممىسىدە رول ئويناۋاتقان ئاساسى قائىدە ھەمدە بۇ قائىدىدىكى ئاساسى چىقىش نۇقتا: ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەش ۋە ئۇنىڭ جەننىتىنى قازىنىش... قاتارلىقلار ئىدى. شۇڭلاشقا، كىشىنىڭ بىرەرسىنى مېھمان قىلىپ كۈتۈۋېلىشتەك ئىشلاردىمۇ ئىماننى ئاساسى چىقىش نۇقتىسى قىلىشى تەلەپ قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن ئىدى: «كىمكى ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن مېھمىنى ھۆرمەتلىسۇن!»^(۲)

ئاللاھ تائالادىن بىزگە كامىل ئىمان، راستچىل ئېتىقاد، ھالال رىزىق ۋە مەقبۇل بولىدىغان سالىھ ئەمەل ئاتا قىلىشنى تەلەيمىز! (ئامىن)^(۳)

^(۱) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

^(۲) بۇ ماقالە 3-قېتىملىق ساجىيە تەرجىمە مۇسابىقىسىدە بىرىنچىلىككە ئېرىشكەن.

^(۳) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

سۆزىمىزنى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسى شەرىفلەردىكى نەپىسىگە بولغان ئەھمىيەتلەر، نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش كۆرۈنۈشلەرى، نەپسىمىز بىلەن قانداق جىھاد قىلىمىز؟ قاتارلىق مۇھىم ئۈچ نۇقتىغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ:

بىرىنچى، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسى شەرىفلەردىكى نەپىسكە بولغان ئەھمىيەتلەر

«قۇرئان كەرىم» دە نەپسى دېگەن سۆزلۈك بىرلىك ۋە كۆپلۈك شەكىللىرى بولۇپ، جەمئىي 295 قېتىم كەلگەن.

«قۇرئان كەرىم» دە يەنە بىر ئورۇندا نەپسى ھەققىدە مۇنداق كەلگەن: «نەپسى بىلەن ۋە ئۇنى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان، ئۇنىڭغا ياخشى-يامانلىقنى بىلدۈرگەن زات بىلەن قەسەمكى، نەپسىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ. نەپسىنى (كۈفرى ۋە پىسىقى-فۇجۇر بىلەن)

ماقالىنىڭ ماۋزۇسى دىققەتنى چەكسە كېرەك. لېكىن تولۇق ماۋزۇ: نەپسىمىز بىلەن جىھاد قىلماي تۇرۇپ دۈشمەن بىلەن ھەرگىز جىھاد قىلالمايمىز، دېگەندىن ئىبارەتتۇر. دېمەك، نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش دۈشمەن بىلەن جىھاد قىلىشتىن مۇقەددەمدۇر.

نەپسى ئىنسان ئىگە بولغان نەرسىلەرنىڭ ئەڭ ئەھمىيەتلىكى ھېسابلىنىدۇ. بەزىدە نەپسى ياخشى بولۇپ، ئىگىسىنى ياخشى ئىشلارغا ئۇندەپ، ئۇنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزسا، بەزىدە يامان بولۇپ، ئىگىسىنى يامان ئىشلارغا قۇتقۇتۇپ، ئۇنى ھالاكەتكە يۈزلەندۈرىدۇ. ئەقىللىق كىشى نەپسىنىڭ دۈشمەن بىلەن جىھاد قىلالغۇدەك كۈچىيىشى ئۈچۈن داۋاملىق ئۇنىڭ بىلەن ھارماي جىھاد قىلىدۇ.

نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش ھەققىدىكى

كەمسىتكەن ئادەم چوقۇم ئاۋامىد بولىدۇ».^①

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە بىزگە نەپسىلەرنى ئۆزگەرتىشنىڭ مۇھىم ئۆزگەرتىش قانۇنىيەتلەرنىڭ جۈملىسىدىن ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: «ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆز نەپسىنى (يەنى ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى) ئۆزگەرتىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتەيدۇ».^②

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋىدالىشىش ھەجىدە مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ: «سىلەرگە مۇئەننىڭ كىملىكىدىن خەۋەر بېرىمىمۇ؟ مۇئەن دېگەن خەلق ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىمىنىڭ ماللىرى ۋە جانلىرى ھەققىدە خاتىرجەم بولالغان كىشىدۇر. مۇسۇلمان دېگەن خەلق ئۇنىڭ تىلى ۋە قولىدىن سالامەت قالغان كىشىدۇر. مۇجاھىد دېگەن ئاللاھقا تائەت - ئىبادەت قىلىشتا نەپسى بىلەن جىھاد قىلغان كىشىدۇر. مۇھاجىر دېگەن خاتالىق ۋە گۇناھ ئىشلارنى تەرك ئەتكەن كىشىدۇر».^③

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەپسى بىلەن جىھاد قىلىشنى جىھاد تۈرلىرىنىڭ ئەۋزىلى قاتارىدىن ساناپ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ: «كىشىنىڭ ئۆز نەپسى بىلەن جىھاد قىلىشى جىھادنىڭ

ئەۋزىلىدۇر».^④

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دۇئا قىلغانلىقى بايان قىلىنىدۇ «ئى ئاللاھ، نەپسىمگە تەقۋالىق بەرگىن، ئۇنى پاك قىلغىن، سەن ئۇنى پاكلىغۇچىلارنىڭ ياخشىسى، سەن ئۇنىڭ قوغدىغۇچىسى ۋە خۇجايىنىسەن».^⑤

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ھەر كۈنى نەپسىنىڭ شەرىدىن پاناھ تىلەپ تۇرۇش ھەققىدە مۇنداق تەۋسىيە قىلغانلىقى بايان قىلىنىدۇ. ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇنداق بايان قىلىنىدۇ: ئەبۇ بەكرى سىدىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى، مەن ئەتىگەن - ئاخشامدا ئوقۇيدىغان زىكىرىلەرنى ئېيتىپ بەرگەن بولسىلا دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقۇچى، غەيب ۋە ھازىرنى بىلگۈچى، بارلىق شەيئىلەرنىڭ رەببى ۋە ئىگىسى ئاللاھ، سەندىن باشقا ئىلاھ يوق دەپ گۇۋاھلىق بېرىمەن، نەپسىمنىڭ شەرىدىن، شەيتاننىڭ شەرىدىن ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىغا شېرىك بولۇپلىشىدىن ساقا سېغىنمەن دېگەن، بۇنى ئەتىگەندە، كەچتە ۋە ياتىدىغان ۋاقىتتا ئوقۇغىن» دېدى.^⑥

ئىككىنچى، نەپسى بىلەن جىھاد

④ سەھىھۇلجامدا ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن بايان قىلىنغان، ھەدىس نومۇرى: 1099.

⑤ مۇسلىم رىۋايىتى، ھەدىس نومۇرى: 2722.

⑥ ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى رىۋايىتى. بۇ ھەدىسكە تىرمىزى ھەدىس ۋە سەھىھ دەپ باھا بەرگەن.

① سۈرە شەمى 7 - 10 ئايەتلەر.

② سۈرە رەئد 11 - ئايەت.

③ ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى. ھەدىس نومۇرى: 23958.

قىلىش كۆرۈنۈشلىرى

بەرگىن، دېدى»^②.

نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش نەپسىنى كونترول قىلىشنى تەقەززا قىلدۇ.

نەپسىنى ئىسلاھ قىلىمەن دېگەن كىشى چوقۇم ئۇنى كونترول قىلىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن جىھاد قىلىپ تۇرىشى لازىم. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: «چېلىشتا يىقىتقان باتۇر ئەمەس، بەلكى ئاچچىقى كەلگەندە نەپسىنى باشقۇرغان كىشى (ھەقىقى) باتۇردۇر»^①.

نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش جەننەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەمراھ بولۇشقا سەۋەبتۇر

رەببىئە ئىبنى كەئب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: «مەن بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا قۇنۇپ قالغانىدىم، مەن ئۇنىڭ تاھارەت ئالدىدىن سۈيىنى ئەكىلىپ بەرسەم ئۇ ماڭا: (قانداق تىلىڭنىڭ بولسا) سورىغىن، دېدى. مەن: جەننەتتە سىزگە ھەمراھ بولۇشنى سورايىمەن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئۇنىڭدىن باشقىسىنى سورىساڭ بولاتتى، دېدى. مەن: پەقەت شۇ تىلىڭم بار، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئۇنداق بولسا كۆپ سەجدە قىلىپ نەپسىڭگە قارشى ماڭا ياردەم

ئەبۇ مۇسلىم خۇلانىي ناماز ئوقۇيدىغان ئۆيىگە بىر قامچىنى ئېسىپ قويۇپ، بۇ قامچا بىلەن داۋاملىق نەپسىنى قورقۇتۇپ تۇراتتى ۋە نەپسىگە: ئورنۇڭدىن تۇر، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن ئەمەس بەلكى سەن ھارغۇچە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىمەن، دەيتتى. سەل سۇسلىشىپ قالسا، قامچىنى ئېلىپ: قامچا ئۇرۇشقا ئۇلغىمىدىن سەن ھەقلىقسەن، دەپ ئۆزىنىڭ پاچىقىغا ئۇراتتى. ئۇ مۇنداق دەيتتى: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ئۇنى بىزگە بەرمەي ئىگىلىۋالمايمىز دەپ ئويلايدۇ؟ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، بىز ئەلۋەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن ئۇلار بىلەن بەسلىشىمىز، ئۇلار ئارقىسىدا نۇرغۇن ئەرەكلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ قالسۇن»^③.

نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش ساھابىلارنىڭ تەۋسىيىسىدۇر

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىككە سايلانغاندا ئەبۇ بەكرى سىدىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۇنىڭغا مۇنداق تەۋسىيە قىلغانلىقى بايان قىلىندۇ: سىنى مەن ئاگاھلاندۇرىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئەۋۋىلى سىنىڭ نەپسىڭدۇر.

ئۇلار تەۋسىيە ۋە نەسھەتلەرنى قوبۇل قىلغاندەك، بىزمۇ قوبۇل قىلالايمىزمۇ؟ ئىمام غەزالىنىڭ بۇ سۆزىگە قۇلاق

② ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

③ ئەھماد ئۇلۇمىدىن.

④ سەھىلىككە بىرلىككە كېلىنكەن ھەدىس.

سالايلى: «بىزگە نەسىھەت قىلغان ۋە ئەيىبلەردىن قورقۇپ قېلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان كىشى بىزگە خەلق ئىچىدە ئەڭ يامان كۆرۈلىدىغان كىشى بولۇپ قېلىشى ئىماننىڭ ئاجىزلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ».^①

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر كۈنى بىر تامنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەتكەندى، مەن تامنىڭ ئارقىسىدىن ئۇنىڭ ئۆز نەپسىگە خىتاب: «ئى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئىستىسنىڭ ھالىغا، سەن ئاللاھقا تەقۋالىق قىلغىن ياكى بولمىسا ئۇ سېنى چوقۇم ئازابلايدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم.

ئىككى جىھاد ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت

نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىش بىلەن دۈشمەنگە قارشى جىھاد قىلىش ئوتتۇرىسىدا قانداق باغلىنىش بار؟ نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش بولسا، دۈشمەن بىلەن جىھاد قىلىشنىڭ شەرتىدۇر. نەپسىمىز بىلەن جىھاد قىلىشقا قادىر بولالمىساق، دۈشمىنىمىز بىلەن جىھاد قىلىشقا قانداق قادىر بولالايمىز؟

ئىبنى قەييىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «نەپسى بىلەن جىھاد قىلىش دۈشمەن بىلەن جىھاد قىلىشتىن مۇقەددەمدۇر. ئاللاھنىڭ ئەمرى - پەرمانلىرىنى ئادا قىلىش، توسقانلىرىدىن يېنىش ئۈچۈن نەپسى بىلەن جىھاد

قىلالىمىغان كىشىنىڭ دۈشمىنى بىلەن جىھاد قىلالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۆزىنىڭ نەپسى دۈشمىنى بىلەن ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلالىمىغان كىشىنىڭ ئۆز دۈشمىنى بىلەن جىھاد قىلالىشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟! ئىنسان ئاللاھ يولىدا نەپسى بىلەن جىھاد قىلمىغۇچە دۈشمىنى بىلەن جىھاد قىلىشقا ئائىنالىشى مۇمكىن بولمايدۇ».^②

بامدات نامىزى ئۈچۈن يېپىنچىسىنى تاشلاپ يېشىنى كۆتۈرۈشكە قادىر بولالمىغان يىگىت دۈشمىنى بىلەن جىھاد قىلىش ئۈچۈن قورال كۆتۈرۈشكە قادىر بولالامۇ؟

نەپسى ئالدىدا ئاجىز كېلىپ، تاماكا چېكىشنى تاشلىيالمىغان كىشىدىن باشقا مەيدانلاردا غەلبە قىلىشنى كۈتۈش مۇمكىنمۇ؟

ئىسلامغا ئۇيغۇن كىيىنىشكە قادىر بولالمىغان قىزدىن ئىسلام ئۈممىتى ئۈچۈن نەپسى بىلەن جىھاد قىلىشنى كۈتۈش مۇمكىنمۇ؟

ئەدەبىياتشۇناس مۇستافا سادىق رافىئىنىڭ بۇ سۆزى ماڭا بەكمۇ ياقىدۇ: «ئەگەر مەن قازى بولۇپ، بىر يىگىتنىڭ بىر ئايالغا ئەدەبىيلىك قىلغان قىلغانلىقى ماڭا دەۋا قىلىنسا، ئاندىن ئۇ ئايالنىڭ يۈزى ئۈچۈك، يېرىم يالىڭاچ يۈرگەنلىكى، ئەتىر ئىشلەتكەنلىكى، گىرىم قىلغانلىقى ئېنىقلانسا، مەن بۇنداق ئايالغا ئىككى

② ئىبنى قەييىمنىڭ «زادۇلمۇئاد» دېگەن كىتابى.

① ئەھمەد ئۇلۇمىدىن.

يا ئۆمەر، دېدى».^②

2 - ئاللاھنىڭ ئالدىدا سوراققا تارتىلىشتىن قورقۇش. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئالدىدا (سوراققا تارتىلىشتىن) قورقىدىغان، ئۆزىنى نەپسى خاھىشىغا بېرىلىشتىن (يەنى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) چەكلىگەن ئادەمگە كەلسەك، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ جايى جەننەت بولىدۇ».^③

3 - ئاجىزلىق تەرەپلىرىنى داۋالاش. ئاللاھ تائالا بەندىسىگە ياخشىلىق ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا ئۆز نەپسىنىڭ ئەيىبلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنداق كىشىگە ئۆزىنىڭ ئەيىبلىرى مەخپىي قالمايدۇ، ئۆزىنىڭ ئەيىبلىرىنى تونۇغان كىشى ئەيىبلىرىنى تۈزلەيدۇ. بەزىلەر دوستىنىڭ كۆزىدىكى چاپاقنى كۆرىدۇ لېكىن ئۆزىنىڭ كۆزىدىكى ئەخلەتنى كۆرمىەيدۇ».^④

4 - ھەقىقەت ئۈستىدە چىڭ تۇرۇش ۋە ئىرادىلىك بولۇش. ئىبراھىم تەيىمى رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «نەپسىمنى جەننەتتە دەپ تەسەۋۋۇر قىلىدىم، جەننەتنىڭ مېۋىلىرىدىن يەيمەن، سۇلىرىدىن ئىچمەن، قىزلىرى بىلەن ئوينىيەمەن. ئاندىن نەپسىمنى دوزاختا دەپ تەسەۋۋۇر قىلىدىم، دوزاخنىڭ ئاچچىق يېمەكلىرىدىن يەيمەن، سېسىق يېرىڭلاردىن ئىچمەن، كېشەن -

جازا بەرگەن بولاتتىم. بىرى ئۇ ئايالنىڭ يىگىتنىڭ ئىپتىتىگە تاجاۋۇز قىلغانلىقىنىڭ جازاسى، يەنە بىرى مۈشۈككە گۆشنى ئېچىپ بەرگەن دۆنلۈكنىڭ ۋە پەرۋاسزلىقنىڭ جازاسى».^⑤

جەھات مېلىمىزنىڭ بېشى، كۈچ - قۇۋۋىتىمىزنىڭ سىرى ۋە غەلىبە قىلىشىمىزنىڭ سەۋەبىدۇر. ئۇنىڭسىز ھالىمىز مانا مۇشۇنداق بولىدۇ.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ جەھاد توغرىلىق سوراپ كەلگەن كىشىگە مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: «جەھاتنى ئاۋۋال نەپسىڭدىن باشلاپ، ئۇنى يېتىگىن».

ئۈچىنچى، نەپسىمىز بىلەن قانداق جەھاد قىلىمىز؟

1 - ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ياخشى كۆرۈش. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: بىر كۈنى مەن: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى، ئەلۋەتتە سىلە ماڭا نەپسىمدىن باشقا ھەرقانداق نەرسىدىن سۆيۈملۈك، دېگەندىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ياق، ئى ئۆمەر، نەپسىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، ھەتتا مەن ساڭا نەپسىڭدىنمۇ سۆيۈملۈك بولىشىم كېرەك، دېدى. ئاندىن مەن: ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سىلە ھازىر ماڭا نەپسىمدىنمۇ سۆيۈملۈك، دېدىم. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئەمدى بولدى،

② ئىمام بۇخارى رىۋايىتى، ھەدىس نومۇرى: 6632.

③ سۈرە نازىئات 40 - ، 41 - ئايەتلەر.

④ ئىھيا ئۇلۇمىدىن.

⑤ رافئىنىڭ «كەلىمە ۋە كۈلەيمە» دېگەن كىتابى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دىنىي پېشقاسى

مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم

ئابدۇجېلىل تۇران

ئوقۇش يېشىغا توشقاندىن كېيىن، قەشقەرگە كېلىپ (باشلانغۇچ ساۋادىنى خوتەندە چىقارغاندىن كېيىن) قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسە قاتارلىق داڭلىق مەدرىسلەردە ئەمەن مەۋلىۋى داموللام، سۇلايمان ئاخۇن داموللام، سالىھ داموللام قاتارلىق كاتتا ئۆلىمالار قولىدا ئوزۇن مۇددەت ئوقۇپ، ئىسلام دىنىي ئىلىملىرىنىڭ ھەرقايسى ساھەسى، جۈملىدىن كلاسسىك ئەرەب ئەدەبىياتى بويىچە يۈكسەك دەرىجىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان. 50-يىللىرى خوتەندىن قەشقەرگە ئوقۇشقا بارغان تالىبۇل ئىلىملەر ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى قەشقەر مەدرىسلىرىدە ئوقۇش قارار قىلىنغان دەرسلىكلەرنىڭ ھەممىنى دېگۈدەك مۇۋەپپەقىيەتلىك تۈگىتىپ «داموللا» «خەلىپىتىم» دېگەندەك ئۇنۋانلارغا ئېرىشىپ كەلگەن بولسىمۇ،

ۋەتەننىڭ مىڭ يىللىق ئىسلام تارىخىدا تۇنجى قېتىم مەسجىد تە قۇرئان كەرىمنى تولۇق تەپسىر قىلغان كىشى مەرھۇم مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم بولسا كېرەك.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11-ئەسىردە ئۆتكەن تىلشۇناس ئالىمى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ يېگانە ئەسىرى «دىۋانى لۇغاتى تۈرك» كىتابىنى تەرجىمە قىلىشقا خوتەندىن مەخسۇس تەكلىپ قىلىنغان، ۋەتەندىكى خېلى-خېلى ئۆلىمالار ھەل قىلالىمىغان مەسىلىلەردە مۇراجىئەت قىلىنىدىغان كىشىمۇ مەرھۇم مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم ئىدى.

ئاتاقلىق دىنىي ئالىم، مەشھۇر جامائەت ئەربابى مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم تەخمىنەن 1932-يىللىرى خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان ھالالباغ كەنتىدە دۇنياغا كەلگەن. مەرھۇم

قەشقەردىكى داڭلىق مۇدەررىس ئەمىن مەۋلىۋى داموللام: «خوتەندىن كەلگەن تالىپ كۆپ، ئەمما بۇلاردىن موللا بولغىنى ئۈچ»، دەپ ماختىغان ئۈچ كىشىنىڭ بىرى مۇھەممەد قۇربان داموللام ئىدى. ئەمىن مەۋلىۋى داموللام كۆزدە تۇتقان ئۈچ تالىپنىڭ يەنە بىرى خوتەن كېرىيەلىك مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن ئاخۇن خەلىپىتىم(بۇران)، ئىككىنچىسى، قارى قۇرئان، دىنى ئالىم ئابدۇللاھ روزى داموللام ئىدى.

مەرھۇم ئەنە شۇنداق يۈكسەك ئىلىم-ئىقتىدار بىلەن 1959-يىللىرى خوتەنگە قايتىپ كەلگەن. 1959-يىلى قەشقەردىكى پۈتۈن مەدرىسلەرمۇ ئاقالغان.

مەرھۇم قەشقەردىكى ئىلىم تەھسىلىنى تۈگىتىپ خوتەنگە قايتقان يىللار پۈتۈن ۋەتىنىمىزنى قارا بۇران قاپلىغان يىللار ئىدى. مۇھەممەد قۇربان داموللام خوتەنگە كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي خوتەندىكى سان-ساناقسىز دىنىي ئۆلىمالار، زىيالىيلار قاتارىدا ئۆزىنى زىنداندا كۆرىدۇ. شۇ ۋاقىتتا زىندانغا تاشلانغان خوتەننىڭ مەشھۇر ئۆلىمالىرىدىن ئويغۇر تىبابەت ئالىمى، مەرھۇمنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى ئابدۇلھەمىد يۈسۈپ داموللام، ھۇشۇر نىياز مۇپتى ئاخۇنۇم (1959-يىلى قولغا ئېلىنىپ، 1963-يىلى تۈرمىدىن ئۆلۈكىنى بەرگەن)، ئابدۇلئەزىز قاراجىم (15-يىلدىن ئارتۇق تۈرمىدە يېتىپ چىققاندىن كېيىن

1979-يىلى ۋاپات بولغان)، ئابدۇۋەلى ھاجىم (15-يىلدىن ئارتۇق كېرىيە تۈرمىدە «ئۆزگىرىپ» كەلگەندىن كېيىن 1981—يىلى ۋاپات بولغان)، ئابدۇللاھ قارىم (15-يىللىق زىندان ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، جەمئىيەتكە چىققان ۋە 1984-يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)، ئابدۇغەنى ھاجىم (1976-يىللىرى يەرگەن پەيلودا ۋاپات بولغان)، ئابدۇ نەبى قاراجىم 1963-يىلى تۈرمىدىن ئۆلۈكىنى بەرگەن)، غىياسىدىن قاراجىم (1969-يىللىرى كېرىيە تۈرمىدە ۋاپات بولغان)....، ئۇيغۇر زىيالىيلىرىدىن مەرھۇم جاپپار ئەمەت قانارلىق ئالىم-ئۆلىمالىرىمىزنى، زىيالىيلىرىمىزنى ھۆرمەت بىلەن ئەسلەپ ئۆتىمىز.

مەرھۇم مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم 1965-ياكى 1966-يىلى ئىنسان چىدىغۇسىز ئاچلىق ۋە ئېغىر ئەمگەكتە ئۆتكەن 5 يىللىق تۈرمە ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، جەمئىيەتكە چىقىدۇ. تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، رەھمەتلىك دادام مۇھەممەد ئابدۇللاھ مەخسۇم ئەڭ يېقىن دوستى ۋە ساۋاقداشى مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىمنىڭ تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلگەنلىك شەرىپىگە ئۆيىگە يۇرت كاتتىلىرى، ئۆلىمالارنى مېھمانغا چاقىرىپ زىياپەت بەرگەن.^①

□ شۇ كۈنى ماڭا ئاتاپ باققان بىر ئاق پاقلاڭنى سۈيۈپ مېھمان قىلغاندا مەن قانچە كۈن يىغلىغان.

قالغان. چۈنكى، دىيارىمىزدا ئۇنىڭدىن بۇرۇن مەسجىدلەردە ۋە جامائەت سورۇنلىرىدا باشقا كىتابلاردىن ۋەز ئېيتىش ئىشى كەڭ ئومۇملاشقان بولسىمۇ، قۇرئان كەرىمنى مەسجىد تە ياكى جامائەت سورۇنلىرىدا تەپسىر قىلىش ئىشى ئانچە ئومۇملاشمىغان ئىدى.

داموللا ھاجىم بىر بۆلۈك نەتىجىسىز موللىلارنىڭ ئەكسىچە، باشقىلارنىڭ قولغا قارىماي، كۈندۈزى قۇرۇلۇش ئەترىتىدە تېخنىكىلىق قىلىپ، ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق تۇرمۇشىنى قامدىغان.

80- يىللاردىن كېيىن، داموللا ھاجىم ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا ئۆز مەسجىدىدە نۇرغۇنلىغان تالىپلارغا دەرس بېرىشكە باشلايدۇ، تالىپلارنىڭ سانى كۈنسېرى ئېشىپ بارىدۇ.

شۇ كۈنلەردە (80- يىللىرى) ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مەھمۇد قەشقەرنىڭ «دەۋانى لۇغاتىتتۇرك» ناملىق ئەسىرىنى تەرجىمە قىلىش گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ يېڭى ئىش باشلىغاندا خوتەندىن مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىمنى مەخسۇس تەكلىپ قىلىپ ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىپ، 5- 6 ئاي مەزكۇر كىتابنى تەرجىمە قىلىش ئىشىغا قاتناشتۇرىدۇ. مەرھۇم «تۈركى تىللار دەۋانى» نى تەرجىمە قىلىش گۇرۇپپىسىدىكى ئاتاقلىق تىلشۇناس ئالىملاردىن ئىبراھىم مۇتئى، مېرسۇلتان

مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلىپ جەمئىيەتكە چىققاندىن كېيىن تۈرمىدە ئۆگەنگەن بىناكارلىق تېخنىكىسى كېرەككە كېلىپ، خوتەن قۇرۇلۇش ئەترىتىدە تاكى ۋاپات بولغانغا قەدەر باش تېخنىك بولۇپ ئىشلەپ ئالەمدىن ئۆتكەن.

مەرھۇمنىڭ ھاياتى 70- يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە ئەنە شۇنداق قۇرۇلۇش ئەترىتىدە ئىشلەش بىلەن ئۆتكەن. چۈنكى ئۇ يىللاردا تالىپ ئوقۇتۇش، دەرس سۆزلەش ۋە ۋەز ئېيتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

1979- يىللىرىغا كەلگەندە ۋەزىيەتنىڭ ئازراق ئۆزگىرىشىدىن پايدىلىنىپ، داموللا ھاجىم جامائەتتىن ئىانە توپلاپ ئۆز ئۆيىنىڭ يېنىغا كىچىك بىر مەجىت سالدۇرغان. بۇ مەسجىد نۇرلۇق مەسجىد دەپ ئاتالغان بولۇپ، بۇ مەسجىد كېيىن مەسجىدلىك ۋەزىپىسىدىن باشقا دىنىي مائارىپ مەركىزىگە ئايلىنىپ مەدرىسلىك رولىنى ئۆتىگەن.

مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم ئەنە شۇ مەسجىد تە 1979- ۋە 80- يىللىرى ھەر كۈنى سەھەردە بامدات نامىزىدىن كېيىن، قۇرئان كەرىمنى تەپسىر قىلىپ ئۆتكەن. مەرھۇمنىڭ تەپسىردەرسىگە كەلگەن جامائەت مەسجىدكە پاتماي

ئوسمانوف، ئابدۇرىھىم ئۆتكۈر، ئابدۇسالام ئابباس قاتارلىق ئۇيغۇر ئالىم-زىيالىيلىرى ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئىقتىدارىنى نامايان قىلغان.

مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم مىسىر جەدىدزىملىق ھەرىكىتىنىڭ پىششۋالىرىدىن مىسىر مۇپتىسى شەيخ مۇھەممەد ئابدۇھ ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى سەلەپى ھەرىكىتىنىڭ يول باشچىلىرىدىن مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇل ۋەھھابنىڭ ئەسەرلىرىنى مۇتالىئە قىلىپ داموللا ھاجىمدا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ. تالىپلىرىغا ئۆتكەن دەرىجىسىدە ۋەتىنىمىزدە ئەسەرلەردىن بىرى مەدرىسىلەردە ئوقۇتۇلۇپ كەلگەن كلاسسىك ئىسلام ئەسەرلىرىنى ئوقۇتقانىنىڭ سىرتىدا مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇل ۋەھھاب، مۇھەممەد ئابدۇھ، رەشىد رىزا قاتارلىق ئالىملارنىڭ كىتابلىرىنى تۈنجى بولۇپ، دەرس قىلىپ ئوقۇتۇشنى يولغا قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوتەن دىيارىدا بىر قىسىم قارا كۈچلەرنىڭ دىنىي ئىختىلاپ پەيدا قىلىشىغا قىسمەن سەۋەب بولغان بولسىمۇ، بىر بۆلۈك ئىلغار ياش ئەۋلادلار يېتىشىپ چىقىدۇ.

داموللا ھاجىم تالىپلارغا دەرس ئۆتكەننىڭ سىرتىدا 80 - يىللاردا ئۆز مەسجىدىنىڭ خاتىپلىق ۋەزىپىسىدىن پايدىلىنىپ، جۈمە خۇتبىسىنى ئۇيغۇرچە سۆزلەشنى يولغا قويىدۇ. بۇمۇ ۋەتەندە جۈمە خۇتبىلىرىنىڭ ئۇيغۇرچە

ئوقۇلۇشىنىڭ باشلىنىشى ھېسابلىناتتى. شۇنىڭ بىلەن داموللا ھاجىمنىڭ ۋەز-خۇتبىلىرىنى ئاڭلىغىلى خوتەننىڭ يىراق-يېقىن يېزىلىرىدىن ھەتتاكى قاراقاش، لوپ ناھىيىلىرىدىن كەلگەن جامائەت مەسجىدكە سىغماي، يوللار توسۇلۇپ قالاتتى. داموللا ھاجىمنىڭ ئەينى زاماندا سۆزلىگەن ۋەز-خۇتبىلىرىنىڭ ئۇن ئالغۇ لىنىيىلىرى بۈگۈنگە قەدەر خەلق ئىچىدە قولدىن-قولغا ئۆتۈپ، ئەتىۋارلىنىپ ساقلىنىپ كەلمەكتە.

مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىم 1983 - يىلى قەشقەر - پاكىستان، خونجىراپ يولى ئارقىلىق سەئۇدى ئەرەبىستانغا ھەجگە كېلىدۇ. مەرھۇمنىڭ ھەج سەپىرىدە رەھمەتلىك دادام ۋە مەن سەپەرداش بولغان ئىدۇق. مەرھۇم پاكىستاندا ھەجگە ساقلاپ تۇرغان كۈنلەردە ۋەتەندىن كەلگەن ھاجىلارغا ھەج قائىدىسى ۋە ھەج ئەھكاملىرى ھەققىدە ھەر كۈنى ۋەز سۆزلەپ بېرەتتى. 83 - يىلقى ھەج پائالىيىتى ئاخىرلىشىپ مەرھۇم قايتىپ كەتكەنگە قەدەر بىز بىللە بولغان.

داموللا ھاجىم ھەج ئىبادىتىنىڭ مۇھىم ئاساسلىرىدىن بولغان مىنادا تۇرۇش جەريانىدا ۋەتەندىن كەلگەن ئۇيغۇر ھاجىلارغا ۋەز سۆزلەيدۇ. بۇ ۋەزنى پۈتۈن ئۇيغۇر ھاجىلار ئاڭلىغاننىڭ سىرتىدا سەئۇدى ئەرەبىستاندا مۇھاجىر بولۇپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان ۋە سەئۇدى

بىرەر كىتاب يېزىپ قالدۇرۇش نېسىپ بولمىسىمۇ مىڭلىغان جامائەتكە ئاللاھنىڭ دىنى يەتكۈزۈش، نۇرغۇن تالىپلارنى يېتىشتۈرۈشتەك ئۇلۇغۋار خىزمەتنى قىلىپ مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغان.

داموللا ھاجىم ئاز ۋە ساز گەپ قىلىدىغان تەمكىن كىشى بولۇپ، ئىنتايىن پەرھىزكار، تەقۋادار كىشى ئىدى. قولىدىن كىتاب چۈشەيدىغان كىتاب مەستانىسى بولۇپ، پەقەت ھەدىس، تەپسىر كىتابلىرىنىلا ئەمەس، ھەتتا كىلاسسىك ئەرەب ئەدەبىياتىغا ئائىت كىتابلارنىمۇ تاھارەتسىز تۇتمايتتى.

مەرھۇمنىڭ دەرس ئۆگىتىش، ۋەز ئېيتىش خىزمىتى تاكى 90 - يىللارغا قەدەر داۋاملىشىدۇ. 90 - يىللاردا دىيارىمىزدا يۈزبەرگەن بىر قاتار سىياسىي ئۆزگىرىشلەردىن كېيىن، مەرھۇم سىياسىي تەقەببەككە ئۇچرايدۇ، تالىپلار تارقىتىلىدۇ. مەسجىدە ۋەز سۆزلەش ئىشىمۇ چەكلىمىگە ئۇچرايدۇ. شۇ يىللاردا مەرھۇمنىڭ سالامەتلىكىمۇ تازا ياخشى بولمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ يەنە بىناكارلىق شىركىتىدىكى خىزمىتىنى ۋە ئەتىگە - ئاخشامدا كىتاب مۇتالىئە قىلىشنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرىدۇ.

مەرھۇم 1994 - يىلى ئايالى بىلەن يەنە ھەجگە كېلىدۇ ۋە ئالدىراش قايتىدۇ. سالامەتلىكى كۈندىن - كۈنگە ناچارلىشىدۇ. ئاخىرى 1995 - يىلى 12 - ئايدا

ئەرەبىستاندا ئوقۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ئالىي بىلىم دەرگاھلىرىدا ئۇزۇن مۇددەت مۇدەررىس بولغان خوتەن ئۇجاتلىق ئۇستاز مۇھەممەد قاسىم داموللام ئاڭلاپ، مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىمنىڭ ئىلمىي ئىقتىدارىغا ھەيران قالىدۇ. ھەج ئىبادىتىنى تۈگىتىپ مەككىدە تۇرغان كۈنلەردە مۇھەممەد قۇربان داموللا ھاجىمنى سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى مۇھاجىر ئۆلىمالار ئۆي - ئۆيلەرگە مېھمانغا چاقىرىپ، ئاجايىپ ھۆرمەت كۆرسەتكەن.

داموللا ھاجىم 83 - يىلى ھەج ئىبادىتىنى تاماملاپ، مەدىنە مۇنەۋۋەرەنى زىيارەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن، نۇرغۇنلىغان يېڭى - يېڭى كىتابلارنى ئېلىپ ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، يەنە تالىپلارغا دەرس ئۆگىتىش، مەسجىدە ۋەز ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

مەرھۇم بۈگۈن ئىسلام دۇنياسىدا ئالىي ئىمارەتلەردە ئولتۇرۇپ، يۇقىرى مائاش ئېلىپ، يېڭى - يېڭى ماشىنىلارنى ھەيدەپ، گالىستۇك تاقاپ، مەغرۇر يۈرۈيدىغان دوكتور، پروفېسسورلارنىڭ ئەكسىچە، ئاددىي كىيىنىپ، ۋېلىسپىت مېنىپ، بىناكارلىق شىركىتىدىن ئالغان مائاشىغا قانائەت قىلىپ، تالىپلاردىنمۇ بىر تىيىن ھەق ئالماي، ھەركۈنى نەچچە سائەتلەپ دەرس ئۆتەتتى.

دىيارىمىزدا ئۆتكەن پۈتۈن ئۆلىمالارغا نېسىپ بولمىغاندەك داموللا ھاجىمغىمۇ

داۋالاشقا ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئۈرۈمچى 2-دوختۇر خاندا بالىسىغا ياتىدۇ.

1995-يىلى 12-ئاينىڭ 25-كۈنى چۈشتىن كېيىن، مەرھۇمنىڭ بۇ دۇنيادىكى ھاياتى ئاخىرلىشىپ، پانى دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىدۇ.

مەرھۇمنىڭ جەستى خوتەنگە يۆتكەپ كېلىنىدۇ، مەرھۇمنىڭ ۋاپات خەۋىرى تارقالغاندىن كېيىن، خوتەن خەلقى قاتتىق قايغۇغا چۆمدۇ، مەرھۇمنىڭ مۇخلىسلىرى جەستىنى ئېلىپ كەلگەن ماشىنىنىڭ ئالدىغا كېرىپكە قەدەر ئېقىپ بارىدۇ. مەرھۇمنىڭ نامىزى ئوقۇلغان كۈنى ئۇنى ئەڭ ئاخىرقى سەپىرىگە ئۆزىنى ئۈچۈن يىراق-يېقىن يېزىلاردىن ۋە باشقا ناھىيىلەردىن كەلگەن جامائەت بىلەن خوتەن شەھرىنىڭ رەستىلىرى ئادەم دېڭىزىغا ئايلىنىدۇ.

مەرھۇم ھايات ۋاقتىدا خوتەن خەلقى قانداق ھۆرمەت قىلغان بولسا، ۋاپاتىدىنمۇ شۇنداق ھۆرمەت كۆرسىتىشكەن ئىدى. مەرھۇمنىڭ جىنازىسى خەلقنىڭ كۆز يېشى ۋە نالە-پەريادى بىلەن قەبرىستانلىققا ئېلىپ كېلىنىپ، ئەڭ يېقىن دوست ۋە مۇخلىسلىرىدىن ئاتاقلىق تىبابەت ۋە دىيانەت ئالىمى ئابدۇلھەمىد يۈسۈپ داموللام ۋە قارى قۇرئان مەرھۇم ئۇستازىم شەمسىددىن قارىھاجىم ۋە قابىل قارىھاجىلارنىڭ يېنىغا تەۋرىنىم قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنىدۇ.

مەرھۇمنى ھۆرمەت ۋە سېغىنىش ئىچىدە ياد ئېتىمىز، ئاللاھتىن رەھمەت ۋە مەغپىرەت تىلەيمىز. ئامىن!

مەرھۇمنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ مەلۇم بىر مۇخلىسى دەپنە مۇراسىمى جەريانىدا قەبرىستانلىققا يىغىلغان مىڭلارچە جامائەت ئالدىدا تۆۋەندىكى مەرسىيەنى ئوقۇغان:

(1)

تېتىدى سانسىز يۈرەك، قىلغاج سەپەر ئۇستازىمىز،

ئاز كېلۇر ئۇستاز دېسەك، بەلكى ئادالەت قازىمىز.

تۆكتى ياش مىليونچە كۆز، پاتىنى ۋەتەن ئەل قايغۇغا،

ياغرىدى سەھرا-شەھەر، ھەر ئۆيدە ماتەم ئالىمىز.

تەرتۈكۈپ ياغقاچقا ئۇ دىللارغا تەۋھىد شامىنى،

بىرقەدەر يول تاپتى ئەل، ئۆستى يەنە ئوبرازىمىز.

مېھرىبان كەمتەر ئىدى، شۇنچە پەزىلەت ئۈستىگە،
شول سەۋەبتىن بار ئىدى ھەردەم ئىشەنچ نازىمىز.
ئىجتىھات بىلەن داۋام قىلسا كىتابتىن مەۋەزە،
بوپ قالاتتى سۆزلىرى ئىش ئۆلچىمى ئەندازىمىز.
ئەدە بولساق ئولتۇرار دىل جانىمىزنىڭ تۆرىدە،
تونۇلۇپ كەتتى ئۆيى ھەقىقىي كېڭەيتىش بازىمىز.
ھەيۋىتى يۈكسەك ئىدى، چانمايتتى ھەركىم ئالدىدا،
بىلسە كىم بىزلەر ئۈچۈن بوپ كەلدى ئىلمى غازىمىز.
ياشىدى ھەق دىن ئۈچۈن، بولدى ھەقىقەت ئۈلگىسى،
ئەھلى تەۋھىد چوڭ - كىچىك مەڭگۈ ئۇنىڭدىن رازىمىز.

(2)

ئانا يۇرت ئايرىلىپ قالدى پىداكار ئوغلى قۇرباندىن،
دىيانەت ھەمدە ئەخلاقنىڭ ھۈلىنى پۇختا قۇرغاندىن.
ۋاپاتى ئەلگە ئىنتايىن ئېلىپ كەلدى پەرىشانلىق،
مۇسبەت ھەسرەتتى يىغراپ خوتەندىن، ئاقسۇ، تۇرپاندىن.
پۈتۈن ئەل قايغۇغا چۆمدۈق، خۇسۇسەن ئەھلى تەۋھىدلەر،
تۇيۇقسىز ئايرىلىپ قالغاچ، ئۇلۇغۋار تاجى ئۇنۋاندىن.
مۇسۇلمان ئەھلىگە قىزغىن بولاتتى كۆرسە ھەر يەردە،
توساتتى قايغۇرۇپ ئەلنى ھەمىشە كۆپىرى تۇغىغاندىن.
مۇھەببەت - نەپرىتى روشەن ئىدى ھەرساھە خىزمەتتە،
كېسەلگە چارە كۆرگەندە تۆۋەن تۇرمايتتى لوقماندىن.
جاھالەت ئىلىكىدە ئىگراپ يېتىشقان خەلقى ئالەمگە،
ئوزۇقنى قاندۇرۇپ بەردى ھەدىسىدىن، ھۆكىمى قۇرئاندىن.^①

□ مەزكۇر ماقالە مەرھۇمنىڭ ۋاپاتىنىڭ 10 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يېزىلغان.

«مەرسىيەت» ژۇرنىلى ئوقۇرمەنلىرىنىڭ سەمىمىگە...

«مەرسىيەت» ژۇرنىلىمىز 2003- يىلى 10- ئايدا پەسىللىك ئۈنۈپەر سال ژۇرنال سۈپىتىدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان بولۇپ، جەمئىي توققۇز سان نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن توختاپ قالغان ئىدى. 2015- يىلى يېڭى يىلدىن ئېتىبارەن قايتا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان «مەرسىيەت» ژۇرنىلىمىز دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئارقىلىق يېڭى بىر دەۋرگە كىرگەن بولدى. كۆپلىگەن ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ئالاقىسىغا ۋە ياخشى باھاسىغا سازاۋەر بولدى. بۇ بىر باشلىنىش. بۇنىڭدىن كېيىنكى سانلىرىمىزنى سىلەرنىڭ ھەمكارلىقىڭلار ۋە ھەمئەيۋەنلىكىڭلار بىلەن مۇكەممەللىككە قاراپ تەرەققىي قىلدۇرالىشىمىزغا ئىشەنچىمىز كامىل.

مەلۇمكى، بۇ ژۇرنالنىڭ نەشر قىلىنىشىغا تۈرتكە بولغان ئاساسلىق سەۋەبلەرنىڭ بىرى، چەتئەللەردە ھەر قايسى ساھەلەردە ئىلىم تەرەققىي قىلىۋاتقان ۋە تەرەققىي تۈگەتكەن بارلىق قەبرىدىلىرىمىزغا ئۆزلىرىنىڭ ئىپادىسى بىلەن بايان قىلىشى ۋە خەلقىمىزگە يەتكۈزۈپ بېرىش، ئىلىم-تەرەققىي قىلىش يولىدىكى ھاسىلاتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى ئۈچۈن بىر مۇنبەر ھازىرلاپ بېرىش، شۇ ئارقىلىق ئۆز-ئارا بىر-بىرىگە ئالماشتۇرۇپ مەسىلىلىرىمىزنى بىرگە ھەل قىلىشقا تىرىشىشىمىز ئىبارەتتۇر.

ژۇرنىلىمىز جەنۇبىي ئافرىقا تاتالانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن 2015- يىلى ئىچىدە 4 سان تۈلۈق چىقىپ ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتى. كېيىنكى سانلارنىڭ تېخىمۇ مۇكەممەل، تېخىمۇ ياخشى چىقىشى ئۈچۈن ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ بىزنى قەمەتلىك بىرلىرى بىلەن تەمىنلىشىنى سورايمىز.

يېقىندىن بېرى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ژۇرنىلىمىزغا مۇستەھكەم تايانچ ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلغان بولۇپ، ھازىرغا قەدەر كۆپلىگەن ئوقۇرمەن دوستلىرىمىز ژۇرنىلىمىزغا مۇستەھكەم تايانچ بولدى. قەدىرلىك دوستلار! بىز مۇستەھكەملىرىمىزنىڭ سائىتى تېخىمۇ كۆپەيتىش ئۈچۈن سىلەرگە مۇراجىئەت قىلىۋاتىمىز. ھازىرغا قەدەر مۇستەھكەملىرىمىزنىڭ ئىككى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە مۇستەھكەم بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ژۇرنىلىمىزنىڭ ھەر قايسى دۆلەتلەردىكى باھاسى

دۆلەت	ئالاقىلاشتۇرغۇچى	تېلېفون نومۇرى	يىللىق باھاسى
ئامېرىكا	نۇرىددىن ھاجىم	0015712161352	\$30
ئاۋسترالىيە	ئابدۇسالام قارىم	0061413550840	A\$35
گېرمانىيە	تۇرغۇنجان ئالاۋۇدۇن	004917610382764	€25
فىنلاندىيە	ئابدۇلھەمىد قارىم	00358409524426	€25
گوللاندىيە	ئابدۇرېھىم غېنى	0031619965958	€25
ئىسپانىيە	ئەھمەد تۇرسۇن	0735710908	€25
ياپونىيە	تۇرغۇنجان ھاجىم	00818041968973	\$30
تۈركىيە	ئابدۇلجەلىل تۇران	0090532414055	TL40
ئوتتۇرا ئاسىيا	يارمۇھەمەد قارىم	0077017410435	TG1000